

**TEFSİR İLMİNDE KAVÂİD LİTERATÜRÜ VE
KÂFİYECÎ İLE SA‘DÎ’NİN KAVÂİDE DAİR
ESERLERİNİN MUKAYESESİ**

Muhammet ÇOL

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÇELİK
2017**

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Muhammet ÇOL

**TEFSİR İLMİNDE KAVÂİD LİTERATÜRÜ VE KÂFİYECÎ İLE
SA‘DÎ’NİN KAVÂİDE DAİR ESERLERİNİN MUKAYESESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÇELİK**

ERZURUM-2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

20/12/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "**TEFSİR İLMİNDE KAVÂİD LİTERATÜRÜ VE KÂFİYECİ İLE SA'DÎ'NİN KAVÂİDE DAİR ESERLERİNİN MUKAYESESİ**" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

20/12/2017

Muhammet ÇOL

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÇELİK danışmanlığında, Muhammet ÇOL tarafından hazırlanan bu çalışma 27/12/ 2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÇELİK

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Mehmet ÇİÇEK

İmza:

İmza:

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 27 / 12/ 2017

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI, KONUSU VE ÖNEMİ	1
II. ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN YÖNTEM	2
III. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TEFSİR İLMİNDE KAVÂİDÜ'T-TEFSİR: KAVRAMSAL ALANI VE LİTERATÜRÜ

1.1. KAVÂİDÜ'T-TEFSİR'İN KAVRAMSAL ALANI.....	5
1.1.1. Tefsir Usûlü.....	5
1.1.2. Ulûmu'l-Kur'ân.....	16
1.1.3. Kavâidü't-Tefsir	21
1.1.3.1. Kavâidü't-Tefsir'in Benzer Kavramlarla İlişkisi.....	25
1.1.3.1.1. Kavâid ve Davâbid.....	26
1.1.3.1.2. Kavâidü't-Tefsir ve Tefsir Usûlü.....	27
1.2. KAVÂİDÜ'T-TEFSİR LİTERATÜRÜ	28
1.2.1. Arapça Eserler	29
1.2.1.1. Mecdüddin İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 652/1254)- <i>Kavâidü't-Tefsir</i>	30
1.2.1.2. Necmettin et-Tûfi (ö. 716/1316) - <i>el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsir</i>	31
1.2.1.3. Şemsüddin İbn Sâiğ (ö. 777/1375) - <i>el-Menhecü'l-Kavîm fî Kavâid-i Tataallak bi'l-Kur'âni'l-Kerim</i>	35
1.2.1.4. İbn Vezîr (ö. 840/1436) <i>Kavâidü't-Tefsir</i>	36
1.2.1.5. Süleyman el-Kâfiyeci (ö. 879/1474)- <i>et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir</i>	37
1.2.1.6. Şeyh Osman (ö. 1211/1786) - <i>er-Risâle fî Kavâidi İlmi't-Tefsir</i>	38
1.2.1.7. Abd. Sa'dî (ö. 1376/1955) - <i>el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân</i>	40
1.2.1.8. Halid Abd. el-Akk (ö. 1420/1999) - <i>Usûlü't-Tefsir ve Kavâiduhu</i>	40

1.2.1.9. Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî (ö.1425/2004) - <i>Kavâidü't-Tedebbüri 'l-Emseli li-Kitâbillâhi Azze ve Celle</i>	41
1.2.1.10. Halid b. Osman es-Sebt - <i>Kavâidü't-Tefsir Cem'an ve Dirâseten</i>	44
1.2.1.11. Ali b. Süleyman el-Ubeyd - <i>Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerim Usûlühü ve Davâbiduhu</i>	46
1.2.2. Türkçe Eserler	48
1.2.2.1. Muhammed Aydın - <i>Genel Tefsir Kuralları</i>	48
1.2.2.2. Cüneyt Eren - <i>Tefsir Okumalarına Giriş Külli Kâideler</i>	49
1.2.3. Eserlerin Değerlendirilmesi.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

KÂFİYECİ VE SA'DÎ'NİN HAYATLARI, İLMİ KİŞİLİKLERİ VE ESERLERİ

2.1. SÜLEYMAN EL-KÂFİYECİ	53
2.1.1. Hayatı	53
2.1.2. İlmî Kişiliği	54
2.1.3. Eserleri	55
2.2. ABDURRAHMAN ES-SA'DÎ	58
2.2.1. Hayatı	58
2.2.2. İlmî Kişiliği	59
2.2.3. Eserleri	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂFİYECİ VE SA'DÎ'NİN KAVÂİDE DÂİR ESERLERİ VE MUKAYESESİ

3.1. İÇERİKLERİ	64
3.1.1. <i>et-Teysîr fî Kavâidi İlmî't-Tefsir</i>	64
3.1.2. <i>el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân</i>	74
3.2. YAZILIŞ AMAÇLARI	94
3.2.1. <i>et-Teysîr fî Kavâidi İlmî't-Tefsir</i>	94
3.2.2. <i>el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân</i>	95
3.3. YÖNTEMLERİ	96
3.3.1. <i>et-Teysîr fî Kavâidi İlmî't-Tefsir</i>	96
3.3.2. <i>el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân</i>	97
3.4. KULLANILAN KAYNAKLAR	98

3.4.1. <i>et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir</i>	98
3.4.2. <i>el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân</i>	100
3.5. KAVÂİD ÇALIŞMALARINA KATKILARI	101
3.5.1. <i>et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir</i>	101
3.5.2. <i>el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân</i>	101
3.6. TEFSİR USÛLÜNE KATKILARI	102
3.6.1. <i>et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir</i>	102
3.6.2. <i>el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân</i>	104
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	107
ÖZGEÇMİŞ	115

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEFSİR İLMİNDE KAVÂİD LİTERATÜRÜ VE KÂFİYECÎ İLE SA‘DÎ’NİN KAVÂİDE
DAİR ESERLERİNİN MUKAYESESİ

Muhammet ÇOL

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÇELİK

2017, 115 sayfa

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÇELİK
Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE
Doç. Dr. Mehmet ÇİÇEK

Bu araştırma tefsir ilminde kavâid konusunun tanıtımını amaçlamaktadır. Araştırma esnasında tefsir ilminde kavâidin kavramsal alanı ve literatürü hakkında açıklama yapılmıştır. Kavramsal alanda “tefsir usûlü, ulûmu’l-Kur’ân ve kavâidü’t-tefsir” hakkında gerekli bilgiler verilerek kavramların birbirleriyle benzer ve ayrı yönleri açıklanmıştır. Konuyla alakalı literatür çalışmaları, tarihsel sıralama ile ele alınıp incelenmiştir. Müellif ve eserleri hakkında kısa ve öz bilgiler sunularak genel bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Kavâid müelliflerinden Kâfiyecî ve Sa‘dî’nin hayatları, ilmi kişilikleri ve eserleri ikinci bölümde açıklanmıştır. Tefsir ilminde kavâid üzerine yazdıkları eserleri ise üçüncü bölümde mukayeseli bir şekilde ele alınıp incelenmiştir. Mukayeseli değerlendirme esnasında eserlerin içerikleri, yazılış amaçları, takip ettikleri yöntemler, kullandıkları kaynaklar, kavâid çalışmalarına etkileri ve tefsir usûlüne ne gibi katkı sağladıkları belirtilmiştir.

Tahlîle ve mukayeseye dayalı bu araştırma, tefsir ilminde kavâid eserlerinin isimsel benzerlik göstermelerine rağmen içerik itibariyle farklılık taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Kavâidü’t-tefsir, genel anlamda tefsir usûlünün bir alt dalı olarak kullanmasına rağmen zaman zaman aynı anlamda kullanıldıkları inceleme yapılan eserler neticesinde anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kavâidü’t-Tefsir, Tefsir Usûlü, Ulûmu’l-Kur’ân, Kâfiyecî, Sa‘dî

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****THE LITERATURE OF KAVÂID IN THE SCIENCE OF TAFSIR AND THE
COMPARISON OF KÂFIYECÎ AND SA'DÎ'S WORKS ON KAVÂID****Muhammet ÇOL****Advisor: Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÇELİK****2017, page: 115****Jurry: Assist. Prof. Dr. Yusuf ÇELİK (Advisor)
Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE
Doç. Dr. Mehmet ÇİÇEK**

This study aims at introducing the kavâid in the science of tafsir. During the research, the conceptual field and the literature of the kavâid in the science of tafsir have been explained. In the conceptual field, similar and distinct aspects of the concepts have been indicated by giving necessary information about “the method of tafsir, the sciences of Quran and the kavaîd of tafsir”. Relevant literature works on the subject have been analyzed with historical ranking. Some general evaluations have been made by providing short and complete information about the authors and their works.

Of the kavaîd authors Kâfiyecî ve Sa'dî's lives, scientific personalities and works have been explained in the second part. In the third part, their works on kavâid in the science of tafsir have been studied in a comparative manner. During the comparative evaluation it has been specified the content of works, the purposes of writing, methods they follow, sources they use, their effects on kavaîd works and the contribution to the method of tafsir.

This research based on analysis and comparison shows that although kavaîd works in the science of tafsir are similar on name, they differ in content. Although kavâid of tafsir are used as sub-branch of the method of tafsir in general, it has been understood as a result of the evaluation of the literature works that they have been used in the same sense occasionally.

Key Words: Kavâid of Tafsir, Method of Tafsir, Sciences of Quran, Kâfiyecî, Sa'dî

KISALTMALAR DİZİNİ

- A.Ü.İ.F.Y.** : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- AÜSBE** : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bkz.** : Bakınız.
- c.** : Cilt.
- Çev.** : Çeviren.
- D.E.Ü.** : Dokuz Eylül Üniversitesi
- EÜSBE.** : Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HÜSBE** : Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hız.** : Hazreti.
- İBB.** : İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- İFAV.** : İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- İSAV.** : İslâmi Araştırmalar Vakfı.
- MÜİF.** : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- MÜSBE** : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- nşr.** : Neşreden.
- ö.** : Ölümü.
- s.** : Sayı.
- s.a.v.** : Sallallahu Aleyhi ve Sellem.
- SDÜSBÜ** : Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SÜSBÜ** : Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- thk.** : Tahkik Yapan
- ty.** : Basım Tarihi Yok.
- yy.** : Basım Yeri Yok.

ÖNSÖZ

Vahyin nüzûlüyle birlikte Kur'ân-ı Kerim ayetleri, muhatabları tarafından anlaşılmaya çalışılmıştır. Hz. Peygamberin üzerinde durduğu hususların başında, nâzil olan ayetlerin anlaşılması meselesi gelmektedir. Hz. Peygamber, risalet hayatı boyunca tebliğ ile birlikte tebyîn vazifesini en iyi şekilde yerine getirmiştir. Başta sahabe-i kiram ve tâbiîn olmak üzere âlimler, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasına büyük önem göstermişlerdir.

Anlaşılma hususunda ayetlerin hepsi aynı düzeyde değildir. Bazıları herkes tarafından kolayca anlaşılırken bazıları da belirli bir gayret neticesinde anlaşılmaktadır. İlk dönemden itibaren ayetlerin anlaşılması için çeşitli faaliyetler yapılmıştır. Zamanla ilke, esas, usûl ve kâideler ortaya konmuştur. Tüm bu gayretler ve ortaya konulan kâideler tefsir ilminin temellerini oluşturmaktadır. Tefsir ilminde kavâid, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması için yapılan faaliyetlerin bir neticesidir.

Bu araştırmanın amacı, günümüzde çok fazla gündeme getirilen tefsir ilmindeki usûl tartışmalarına kavâid merkezli yaklaşılmasına vesile olmaktır. Tefsir usûlünde kavâid çok önemlidir. Kavâid kelimesini esas alarak tefsir ilminde yapılan araştırmaların usûle vurgu yaptığı görülmektedir. Her ne kadar tefsir usûlü kavramının teşekkülü geç dönemde olsa da (hicri sekizinci asır) klasik dönemden itibaren kavâid kavramının kullanılması bu ilmin kural ve esaslarının ortaya konulmaya çalışıldığını göstermektedir. Şunu belirtmek gerekir ki araştırma esnasında tamamen usûl sorunu etrafında durulmamıştır. Tefsir ilminde kavâid kavramının kavramsal analizi yapılmış, literatür tanıtılarak mukayeseye dayalı bir çalışma hazırlanmıştır.

Bu araştırma giriş, üç bölüm ve sonuç olarak planlanmıştır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, yöntemi ve çalışmayla alakalı kullanılan literatür kitapları hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde tefsir ilminde kavâidü't-tefsir'in kavramsal alanı ve literatürü açıklanarak bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Kavramsal alan kısmında tefsir usûlü, ulûmu'l-Kur'ân ve kavâidü't-tefsir'in tanımları yapılarak birbirleriyle benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur. Kavâid literatürü kısmında ise müellif ve kavâide dâir yazdıkları eserler hakkında bilgi verilerek bazı genel değerlendirmeler yapılmıştır.

İkinci bölümde klasik ve modern dönem kavâid yazarlarından Süleyman el-Kâfiyecî (ö. 879/1478) ile Abdurrahman es-Sa'dî'nin (ö. 1376/1955) hayatları, ilmi kişilikleri ve eserleri tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde Kâfiyecî ile Sa'dî'nin tefsir ilminde kavâide dair yazdıkları *et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsîr* ve *el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân* isimli eserleri çeşitli başlıklar etrafında mukayeseli bir şekilde ele alınıp incelenmiştir. Sonuç kısmında ise araştırma esnasında elde edilen neticeler zikredilmiştir.

Bu araştırmaya vakitlerini ayırarak son haline gelinceye kadar yardımcı olan, maddî ve manevî her türlü desteği sağlayan değerli danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÇELİK Beyefendiye, zamanını ayırarak araştırma esnasında önerilerde bulunan Sayın Prof. Dr. Ömer KARA'ya, tez savunma heyetinde yer alan Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE ve Doç. Dr. Mehmet ÇİÇEK'e, değerli yol arkadaşlarım Arş. Gör. Mehmet Hayri ACAT ve Arş. Gör. Yakup ZİYAALP'e, tez hakkında önerilerde bulunan Arş. Gör. Kerim YILMAZ'a, KTA AGP 2017-3 hocalarına ve katılımcılarına ve son olarak eşime ve kızıma sonsuz teşekkür ederim.

Erzurum-2017

Muhammet ÇOL

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI, KONUSU VE ÖNEMİ

Tefsir ilminde usûl konusu önemli meselelerden birisidir. Aynı zamanda bu konu tartışmalı bir konudur. Araştırmanın amaçlarından birisi tefsir ilminde usûl meselesine kavâid merkezli yaklaşılmasına vesile olmaktır. Ayrıca kavâidü't-tefsir'in kavramsal analizi, literatür çalışmalarının tanıtımı, klasik ve modern dönem kavâid eserlerinden ikisinin mukayese edilmesini hedeflemektedir.

Araştırmanın konusu, *Tefsir İlminde Kavâid Literatürü ve Kâfiyecî İle Sa'dî'nin Kavâide Dair Eserlerinin Mukayesesi* olarak belirlenmiştir. Tefsir ilminde usûl tartışmalarının belirli bir zemine oturtulmasında kavâid kavramının etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. Zira kâide “ilke, esas ve usûl”¹ gibi anlamlara gelmektedir. Dolayısıyla tefsir usûlünde kavâid meselesi, üzerinde durulacak hususların başında gelmektedir.

Tefsir ilminde kavâid, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması için çeşitli ilimleri bünyesinde barındıran, tefsirin bir usûle sahip olduğunu gösteren önemli bir kavramdır. Tefsir ilminde kavâid üzerine yazılan eserler arasında Süleyman el-Kâfiyecî'nin (ö. 879/1474) *et-Teyisr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir* isimli eseri ile Abdurrahman es-Sa'dî'nin (ö. 1376/1955) *el-Kavâidü'l-Hisân li-Tefsiri'l-Kur'ân* adlı çalışması konuyla alakalı ayrı bir önem taşımaktadır. Çok sayıda eser arasından bu iki kavâid eserinin seçilmesinin amacı, ilkinin klasik dönemde tefsiri bir ilim olarak kabul edip kavâidle alakalı kural ve esasları ortaya koymak amacıyla yazılmış olması ve ikincisinin ise ele alıp incelediği tefsir konularını kâideler halinde zikretmesidir.

Genel anlamda araştırma esnasında kavâid ve usûlle alakalı aşağıda belirtilen önemli sorunların çözüme kavuşturulması amaçlanmaktadır:

- 1- Kavâidü't-tefsir denilince genel olarak ne anlaşılmalıdır?
- 2- Kavâidü't-tefsir eserlerinin usûle etkisi hangi boyuttadır?
- 3- Tefsir ilminde kavâid literatürü ne kadardır?

¹ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Beyrut 1968, IV, 362.

4- Klasik ve modern dönem kavâid eserleri, içerik ve şekil itibariyle birbirlerinden farkları var mıdır?

5- Kâfiyecî ve Sa'dî'nin kavâide dair yazdıkları eserlerinin mukayesesi ilim dünyasına ne fayda sağlamaktadır?

Yapılan çalışmalardan ve bu araştırmadan hareketle kavâidü't-tefsir, genel olarak tefsir usûlünün bir parçası husûsî olarak ise tefsir usûlü ile aynı anlama gelmektedir. Klasik dönem kavâid eserleri incelendiğinde usûl, modern dönem çalışmaları incelendiğinde ise usûlün bir parçası olan kâide ön plana çıkmaktadır.

Kavâidü't-tefsir, ilk sorunun cevabında işaret edildiği gibi tefsîr ilminde usûle katkı sağlamaktadır. Bu varsayım incelenen literatür çalışmaları sayesinde daha net bir hale gelecektir.

Tefsir ilminde kavâid literatürü zengin bir konumdadır. Başta Arapça olmak üzere pek çok dilde kavâid eserleri kaleme alınmıştır. Bu araştırma esnasında bu eserlerden Arapça ve Türkçe olanlar tanıtılacaktır.

Araştırma esnasında üzerinde durulacak hususların başında klasik ve modern dönem kavâid eserlerinin içerik ve şekil olarak birbirlerinden farklı yönlerinin olup olmadıklarının tespit edilmesi olacaktır. Gerçekten bu konu önemlidir. Aralarında fark olduğu düşünülmeyle birlikte eserler incelemeye tâbî tutulduktan sonra belirtilen varsayım netlik kazanacaktır.

Araştırma esnasında klasik dönemden Kâfiyecî ve modern dönemden Sa'dî'nin kavâide dair yazdıkları eserleri karşılıklı mukayese yapılacaktır. Bu sayede klasik ve modern kavâid eserleri arasında fark olup olmadığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

II. ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN YÖNTEM

Araştırma giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, yöntemi ve literatür değerlendirilmesi yapılacaktır. Birinci bölümde tefsir ilminde kavâid konusunun kavramsal analizi “tefsir usûlü, ulûmu'l-Kur'ân ve kavâidü't-tefsir” merkezinde yapılacaktır. Bu kavramlar arasında var olan benzerlikler ve farklılıklar ele alınacaktır. Aynı şekilde tefsir ilminde literatür çalışmalarının ve müelliflerinin tanıtımları yapılacaktır.

Araştırmanın ikinci bölümünde tefsir ilminde kavâid konusuyla alakalı eser yazan Kâfiyecî ile Sa'dî'nin hayatları, ilmî kişilikleri ve eserleri tanıtılacaktır. Üçüncü bölümde ise ikinci bölümde tanıtılan müelliflerin tefsir ilminde kavâid üzerine yazdıkları eserleri çeşitli başlıklar dâhilinde mukayeseli incelemesi yapılacaktır.

Araştırmanın kavramsal alan kısmında tekrara düşülmüş gibi izlenim meydana gelebilir. Kavramsal alanda ele alınıp incelenen ifadelerin birbirleriyle ilişkileri söz konusu olduğu için belirtilen durum söz konusudur. Bu durumun sebebi ise alanın uzmanları tarafından kavramlar değerlendirmeye tâbi tutulurken kimi zaman aynı kimi zaman ise farklı şekillerde ele alınmasından dolayıdır. Her iki durum, kaynaklardan yola çıkılarak îzah edilmeye gayret edilecektir. Araştırma esnasında genel anlamda tekrardan kaçınılmaya çalışılmıştır.

Genel anlamda yukarıda zikredilen unsurların ele alınacağı çalışmada tahlîle ve mukayeseye dayalı bir yöntem kullanılacaktır. Birinci bölümde kavâid konusunun kavramsal alanı ve literatürü tahlilî yöntemle açıklanacaktır. İkinci ve üçüncü bölümdeki konular ise genel olarak mukayese yöntemi ile ele alınıp incelenecektir.

III. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Bu araştırma kavram, literatür ve mukayeseye dayalı bir şekilde yapıldığından çok sayıda kaynak eser ve lügat kitaplarına başvurulmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde üzerinde durulan kavramsal alan için lügat, ıstılah, fıkıh usûlü eserlerinden yararlanılarak çalışma yapılmıştır. Tefsir ilminde kavâid eserlerinin tanıtımı için tabakat, tarih ve terâcim kitaplarından istifâde edilmiştir. Belirtmek gerekir ki tanıtılan literatür çalışmaları araştırmada kaynak olarak kullanılmıştır. Daha önce konuyla alakalı yapılan akademik çalışmalar başta olmak üzere belirtilecek olan kaynaklardan istifâde edilmiştir.

Tefsir ilminde kavâidle alakalı literatür çalışmaları tabakat, rical ve terâcim eserlerinde mevcuttur. Müellif ve eserleriyle alakalı olarak İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393) *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, İbn Hacer Askalâni (ö. 852/1449) *ed-Dürerü'l-Kâmine*, Ebu'l-Fedâ İbn Kutluboğa (ö. 879/1474) *Tâcü't-Terâcim*, Sahâvî (ö. 902/1479) *ed-Dav'u'l-Lâmî*, Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-Zünûn*, İbn İmâd (ö. 1089/1679) *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, Taşköprüzâde (ö. 1561) *Miftâhu's-Saâde*, Ömer Rıza Kahhâle (ö. 1905/1987) *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Ömer Nasuhi Bilmen

(ö. 1971) *Büyük Tefsir Tarihi*, Hayreddin Zirikli (ö. 1976) *el-Alâm* ve Âdil Nüveyd (ö. 1983) *Mu'cemü'l-Müfessirin* isimli eserlerden yararlanılmıştır. Daha fazla tabakat, rical ve tefsir tarihi incelenmesine rağmen konu ile alakalı şahıslara ve kitaplara değinen kaynaklar belirtilenlerden ibarettir.

Bu araştırmaya benzer çalışmalar, çok fazla yapılmamıştır. Süleyman Karacelil tarafından *Tefsir Usûlü'nün Yapısı ve İşlevi* (İstanbul, 2010) ismiyle yapılan doktora çalışmasında kavâidü't-tefsir'in kavramsal alanı ve kavâid literatüründen bazıları tanıtılmıştır. Araştırma esnasında Karacelil'in çalışmasından faydalanılmıştır. Ayrıca Halid Osman es-Sebt tarafından kaleme alınan *Kavâidü't-Tefsir* isimli eser, bu alanda yazılmış önemli akademik Arapça eserlerden birisidir. Aynı şekilde araştırmanın şekillenmesinde bu eserden de faydalanılmıştır. Kavâid literatürü tanıtılırken Hâlid b. Osman es-Sebt'in eseri değerlendirmeye tâbî kılınan çalışmalar arasında mevcuttur.

Kaynak olarak kullanılacak olan eserler, Arapça ve Türkçe'dir. Doğrudan araştırma konusu ile alakalı eserler yok denecek kadar azdır. Özellikle başta islâmi ilimlerde yapılan tez ve makaleler olmak üzere akademik çalışmaların bu araştırmanın başarısını artıracığı ve usûl konusunun belirli bir zemine oturtulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEFSİR İLMİNDE KAVÂİDÜ'T-TEFSİR: KAVRAMSAL ALANI VE LİTERATÜRÜ

1.1. KAVÂİDÜ'T-TEFSİR'İN KAVRAMSAL ALANI

“Tefsir usûlü, ulûmu'l-Kur'ân ve kavâidü't-tefsir” başlıkları altında sunulan bilgiler tefsir ilminde önemli bir yere sahiptir. Bu bölümün ilk kısmında adı geçen kavramlar sırasıyla açıklanacaktır. Sonrasında bu kavramların birbirleriyle olan ilişkilerine değinilecektir. “Tefsir usûlü ve ulûmu'l-Kur'ân” arasında ne gibi bir ilişki olduğu “ulûmu'l-Kur'ân” kavramı açıklandıktan sonra belirtilecektir. “Kavâidü't-tefsir” başlığında ise “kavâidü't-tefsir ve tefsir usûlü” kavramlarının birbirleriyle olan yakınlığı anlatılacaktır.

1.1.1. Tefsir Usûlü

Tefsir usûlü terkîb olarak tefsir ve usûl kelimelerinden oluşan bir kavramdır. Tefsir usûlünün açıklamasına geçmeden evvel tefsir ve usûl kelimelerinin lügavî ve ıstılâhî tanımları yapılacaktır. Bu kelimelerin bir arada kullanımı önemli olduğu kadar ayrı ayrı kullanımları aynı şekilde önem taşımaktadır. Tefsir ve usûl hakkında ayrı ayrı açıklama yapıldıktan sonra kelimelerin mürekkeb kullanımının üzerinde durulacaktır. Özellikle günümüzde tefsir usûlünün terkib halinde kullanımı ilim dünyasında daha çok yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Buradan hareketle tefsir ilminde² kavâid konusunun kavramsal alanının tanıtımında tefsir usûlü önem taşımaktadır. Sırasıyla belirtilen hususlar üzerinde durulacaktır.

Tefsir

Tefsir kelimesinin etimolojik kökeni hakkında ulemâ tarafından farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bu farklı görüşlerden herbiri kelimenin anlaşılması için faydalıdır. Kelimeye verilen anlamlar farklı kullanım şekillerinden kaynaklanmaktadır. Genel

² Mehmet Çiçek, “tefsir ilmi” terkibini şu anki bilgiler eşliğinde ilk kullanan kişinin İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) olduğunu belirtmektedir. Bkz: Mehmet, Çiçek, “Tefsir İlminin Tanımı: Molla Fenârî Örneği”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2017, 1(1), 3.

olarak bu farklı görüşler, üç madde halinde tasnif edilebilir. Kelimenin kökeniyle alakalı farklı görüşler tek tek açıklanacaktır. Kısaca bunlar şu şekildedir:

1- Tefsir kelimesi (فسر) kökünden türemiştir.

2- Tefsir kelimesi, taklîb³ tarîkiyle (سفر) kökünden gelen "tef'îl" vezninde bir masdardır.

3- Kaynaklarda geçen üçüncü bir görüşe göre ise tefsir kelimesi, (فسرة) kökünden türemiştir.⁴

(فسر) sözlükte bir şeyi “açıklamak, ortaya çıkarmak ve üzeri örtülü bir şeyi açmak” anlamlarına gelmektedir.⁵ Kur’ân-ı Kerim’de “وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ”⁶ ayetinde tefsir kelimesi, “en güzel açıklama”⁷ anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca İbn Abbas (ö. 68/687-88) bu kelimeyi “tefsîlan” şeklinde ayrıntılı açıklama anlamında kullanmıştır.⁸ Ayrıca Arapçada yağmur tanelerinin taş üzerine düşüp parçalanması (فسرت النونَةُ) ifadesi ile anlatılır.⁹ Buna göre de tefsir, açıklanması istenilen meseleyi, daha iyi anlaşılması için parçalara ayırmak mânâsını içinde barındırır.

İkinci olarak tefsir kelimesinin taklîb tarîkiden türediği iddia edilen (سفر) mastarı, Araplar arasında “kapalı bir şeyi açmak, aydınlatmak ve ortaya çıkarmak” mânâlarında kullanılmaktadır.¹⁰ Bundan dolayı Arap Dilinde kadın yüzünü açtığı anda (سفرت المرأة) şeklinde ifade edilir.¹¹ Yerleşim yerini terk edip açık alanlarda kendini izhar

³ Taklîb, Arap Dilinde bir kelime içerisindeki harflerin yerlerini değiştirme kuralıdır. Kalb-i mekânı olarak da kullanılır. Tefsir kelimesinin kökeni hakkındaki farklı görüş taklîb sanatına güzel bir örnektir. Bir kelimedeki bulunan taklîb sanatı çeşitli yollarla bilinir. Bunlar; 1-Kelimenin mastarı. 2-Aynı kökten türeyen diğer kelimelere bakılır. 3-Kelimedeki i’lal yapılması gerektiği halde i’lal yapılmaması. 4-Kalb olmaksızın iki hemzenin kelimenin sonunda bir arada bulunması. 5-Gayri munsarif kelimelerde sebepsiz kalb bulunabilir. Bkz: İsfâhânî, Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur’ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut (ty), 411; Râcîhî, Abduh, *et-Tatbîku's-Sarfî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut 2004, 14-16.

⁴ Firuzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Besâir Zevî't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut (ty), IV, 192.

⁵ Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *Tâcü'l-Lügati ve Sihâhu'l-Arabiyye (es-Sihâh)*, (thk: Şihâbuddin Ebu Amr), Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1990, II, 781; İbn Manzûr, VI, 369; Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1975, III, 470.

⁶ Furkan, 25/33. (Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş olmayalım.)

⁷ Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakâiki'n-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2012, 914.

⁸ Zerkeşî, Bedreddîn, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, Dâru'l-Hadis, Kâhîre 2006, 416.

⁹ et-Tûfî, Süleyman b. Abdulkavî, *el-İksâr fî İlmi't-Tefsir*, (thk: Abdulkadir Hüseyn), Mektebetü'l-Âdâb, Kahire 1977, 1-2.

¹⁰ İbn Manzûr, IV, 369; Zerkeşî, 415.

¹¹ Zerkeşî, 415.

eden yolcuya misafir (المسافر), yolculuğa çıkan kişinin ahlâkının ve gizli yönlerinin ortaya çıkmasından dolayı da yolculuğa sefer (السفر) denilmiştir.¹²

Sonuç itibarıyla burada zikredilen söz konusu iki kelimenin, mânâ bakımından benzerlikler taşıması ve Arap Dili'nde mevcut olan "taklîb sanatı" dikkate alınacak olursa "tefsir" kelimesinin bu iki kökten türediği kabul edilebilir. Belirtilen hususlardan anlaşıldığı üzere tefsir kelimesi, her iki sözcüğün kök mânâlarını kapsamında taşımaktadır. Kelimenin her iki kökten türediği kabul edildiği takdirde anlamda herhangi bir bozulma meydana gelmemektedir.

Emin el-Hûlî (ö. 1895/1966), tefsir kelimesinin kökeniyle alakalı farklı görüşlerin olduğunu eserlerinde belirtmektedir. Farklı görüşlerden ortaya çıkan ihtilâfî giderme adına, kelimelerin lügat anlamlarından yola çıkarak bir çözüm yolu sunmaktadır. el-Hûlî'ye göre, (فسر) veya (سفر) masdarlarının her ikisinde de "keşfetmek, ortaya çıkarmak" anlamları söz konusudur. Ancak (سفر) kelimesinde maddî ve zâhir bir keşf, (فسر) kelimesinde ise ma'nevî bir keşf söz konusudur. Tefsir ilmi, Kur'ân-ı Kerim'in anlamıyla ilgilendiği için "tefsir" lafzının (فسر) kökünden türemiş olması daha kuvvetlidir.¹³ Ortaya konulan bu ince ayırmadan hareketle özellikle Kur'ân-ı Kerim'in anlamını açıklamaya yönelik olarak kullanılan tefsir kelimesi (سفر) kökünden değil, (فسر) kökünden türemiş olduğu öne sürülebilir.

Üçüncü görüşe göre ise, tefsir kelimesi "تفسرة" kökünden türemiştir. Firûzâbâdî'ye (ö. 817/1415) göre bu kelime tıp dilinde "تفسرة المريض" şeklinde tahlil anlamında kullanılmaktadır. Araplar "نظر الطبيب تفسيرة المريض" derler ve bunu "doktor hastalığın sebebini teşhis edebilmek için hastanın idrarını tahlil etti"¹⁴ anlamında kullanırlar.

Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin tefsiri için, yani müfred ve terkihi halindeki lafızların ayrı ayrı tahlil edilmesi, her bir garib lafzın mânâlarının ve ayette murad edilen mânânın araştırılması maksadıyla yapılan çalışma ile "التفسرة" kelimesi arasında mânâ bakımından yakın bir ilgi kurulduğu söylenmektedir. Nitekim müfessir Kur'ân-ı Kerim'in ayetlerini, lafızlarını, mânâlarını, varsa ayetin nüzûl sebeplerini, kıssalarını

¹² İbn Manzûr, VI, 36.

¹³ el-Hûlî, Emin, *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, (çev: Emrullah İşler, Mehmet Hakkı Suçin) Kitâbiyât, Ankara 2006, 15.

¹⁴ Firuzâbâdî, 192.

araştırmakla tabibin yaptığı gibi ayeti tahlile tâbi tutar ve murad edilen mânâyı yakalamaya çalışır.¹⁵

Tefsir kelimesinin kökeniyle alakalı üçüncü görüş hakkında söylenenlere şu ilave edilebilir: “تفسرة” lafzı asıl itibariyle “fessera” kelimesinin türevlerinden olup aynı mânâyı delâlet etmektedir. Çünkü “tef’îl” babının mastarlarından birisi “tef’îl” ise, bir diğeri de “tef’ilatün”dür.¹⁶

Kelime hangi kökten türemiş olursa olsun “tef’îl” kalıbında kullanılıyor olmasının ayrı bir güzelliği söz konusudur. Arab Dili ve Belâgatında “bir kelimedeki harflerin çokluğu kelimenin içerdiği anlamların çokluğuna delâlet etmesi”¹⁷ kâidesinden hareketle tefsir kelimesi “iyice îzah etmek, bir şeyin gizli yönlerini açıklamak ve ortaya koymak” anlamlarına gelmektedir.¹⁸

Tefsir usûlünün temel kaynaklarından birisi olan *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân* isimli eserinde Zerkeşî (ö. 794/1392) tefsir kelimesini “ayet, sûre ve kıssaların nüzûlunu, bunlarda nâzil olan işâretleri, ayetlerin Mekkî ve Medenî tertiplerini, muhkem ve müteşâbihlerini, nâsih ve mensûhunu, hâss ve âmm olanlarını, mutlak ve mukayyed kısımlarını ve son olarak mücmel ve müfesserleri bilmeye denir”¹⁹ şeklinde tanımlamaktadır.

Zerkeşî genel anlamda ulûmu’l-Kur’ân konularını yapmış olduğu tanımın içerisine dâhil etmiştir. Hatta bu maddelerden bazıları fıkıh ilminde önemli olduğu için tefsir ilminden ziyade fıkıhın birer konusu olarak fıkıh usûlü eserlerinde ön plana çıkmaktadır.²⁰

Osmanlı Devletinin ilk şeyhülislâmı, Kâfiyecî’nin hocası, yaşadığı dönemi ve sonrasını derinden etkileyen ve *Aynu’l-Âyân* adlı Fâtiha Sûresi tefsirinin sahibi olan Molla Fenârî (ö. 834/1431) ise tefsir ilmini şu şekilde tanımlamaktadır: “İnsanın gücü ölçüsünce hem Kur’ânîliği hem de Allah’ın muradı olduğu bilinen veya zannedilen şeye

¹⁵ M. Zeki, Duman, *Uygulamalı Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri 1992, 44.

¹⁶ Şahin, Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, Şura Yayını, İstanbul 2001, 34.

¹⁷ (زيادة المبني تدل على زيادة المعنى) Bkz: Zemaşşerî, 11.

¹⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi, Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979, I, 18.

¹⁹ Zerkeşî, 416.

²⁰ Hallaf, Abdü’l-Vehhâb, *İlmü Usûli’l-Fıkıh*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2011, 165-175.

delâleti bakımından kelâmullah'ın hallerini bilmektir.”²¹ Molla Fenârî, kendisinden önceki tefsir tanımları üzerine kendi görüşünü ilave ederek bu ilmin geniş bir tarifini yapmıştır.²²

Süleyman el-Kâfiyecî (ö. 879/1478) bir ilim olarak tefsirin tanımını şu şekilde yapmaktadır: “Beşerin gücü nisbetinde Allah'ın muradına delâlet etmesi bakımından Kur'ân-ı Kerim'in ahvâlinin araştırıldığı bir ilimdir.”²³ Benzer bir tanımları *Menâhilü'l-İrfân* sahibi Zürkânî (ö. 1367/1948) yapmıştır.²⁴ Bu tanımdan anlaşıldığı üzere, tefsir Kur'ân-ı Kerim'e hizmet eden ilimdir. İnsanlığın vahiyle yeniden inşa edilmesine giden süreçte Kur'ân-ı Kerim bu halkanın son parçasıdır. Tefsir ilmi ise Kur'ân-ı Kerim'in bütün ahvâlini kendine konu edinmektedir.

Yukarıda belirtilen tefsir tanımlarından ortaya çıkan sonuçlar, maddeler halinde özetle şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Ayetlerin mânâlarını şerh ve beyan etmek.
- 2- Kur'ân-ı Kerim'de kapalı gibi görünen lafızlardan kastedilen mânâyı keşfetmek.
- 3- İnsan takati ve sınırı, Arap Dili ve Belagâtı'nın özellikleri çerçevesinde murâd-ı ilâhiyeyi açıklamak.
- 4- Ayetlerdeki mânâ kapalılığını gidermek.²⁵

İlk dönemde tefsir, sadece Kur'ân-ı Kerim metninin anlaşılması amacıyla kullanılan bir kelime değildir. Bu dönemde tefsir, çeşitli ilimlerde kullanılan ortak bir kelimedir. Tefsir kelimesi eski dönem felsefî ve ilmî eserler açıklanırken de kullanılmıştır.²⁶ Tefsir müstakil ilim haline gelince tefsir kelimesi ayetlerin anlaşılmasına tahsis edilmiştir. Kavramlar ıstılâhî kullanımları dışında gündelik dilde ve sözlük anlamlarında kullanılırlar. Ancak çoğunun ıstılahlaştığı özel bir disiplin mevcuttur. Kavramların kullanıldıkları literatür ve disiplinler önemlidir.

²¹ Fenârî, Şemsüddin Muhammed b. Hamza, *Aynu'l-Âyân: Tefsiru Süreti'l-Fâtihâ*, İstanbul 1326, 5. (معرفة (أحوال كلام الله تعالى من حيث القرآنية ومن حيث دلالاته على ما يعلم أو يظن أنه مراد الله تعالى بقدر الطاقة البشرية)

²² Mehmet, Çiçek, 12.

²³ Kâfiyecî, Muhyiddin Muhammed b. Süleyman, *Teysir fi Kavidi İlmî't-Tefsir*, (thk: Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehebî), Mektebetü'l-Kudsî, Kâhire 1998, 30. (هو علم يبحث فيه عن أحوال كلام الله المجيد (من حيث انه يدل على المراد بحسب الطاقة البشرية)

²⁴ Zürkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2005, I, 423; Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, Mektebetü'l-Vehbe, Kâhire 2000, I, 15.

²⁵ Ali Erkan, Eser, *Ulûmu'l-Kur'ân Geleneği ve Muhammed Abdülazim Zürkânî'nin Menâhilü'l-İrfân Fî Ulûmi'l-Kur'ân Adlı Eseri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜSBE, Kayseri 2011, 20-21.

²⁶ İsmail, Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, 214-215.

Usûl

Burada usûl kelimesinin lügavî ve ıstılâhî tanımları yapılarak tarihsel gelişimi hakkında bilgiler verilecektir. Usûl, lügatte (أصل) kelimesinin çoğuludur. Asıl, bir şeyin “kökü, dayanağı ve temeli”²⁷ anlamlarına gelmektedir. Usûl kelimesi ayetlerin doğru anlaşılması için dikkate alınan “temel ve yöntem” anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca usûl, “maddi ve manevi temel, esas, râcih, delil ve kâide” anlamlarına gelmektedir.²⁸ “Takip edilen yol, tarz, metot ve tertip” anlamlarına gelen “asl” kelimesi, pek çok ilim dalında kullanılmaktadır.

Kur’ân-ı Kerim’de lügavî anlamları doğrultusunda “asl” kelimesi müfred olarak iki, usûl kelimesi ise cemî olarak bir defa olmak üzere toplamda üç defa kullanılmıştır.²⁹ İbrahim Sûresinin 24. ayetinde (أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا (فِي السَّمَاءِ)³⁰ güzel sözle alakalı benzetme yapılırken güzel söz, kök manasına (أصل) kelimesiyle ifade edilmiştir. Saffât Sûresinin 64. ayetinde (إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَبِيمِ)³¹ cehennem ehli için bir tür yiyecek olan zakkum ağacı hakkında bilgi verilirken bu ağacın yetişme ortamının “cehennemin dibindedir” ifadesi (أصل) kelimesi ile belirtilmiştir. Haşr Sûresinin 5. ayetinde (مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ أَوْ تَرَكْتُمْوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ)³² “hurma ağacının kesilmeyip kökleri üzerine bırakılması” da (أصول) kelimesi ile zikredilmiştir. Dolayısıyla (أصل) kelimesi, lügavî olarak “temel, esas ve kök” anlamlarında Kur’ân-ı Kerim’de kullanılmaktadır.

“Asl ve usûl” kelimelerinin Türkçedeki kullanım şekilleri, Arapçadaki ile benzer durumdadır.³³ Usûl kelimesi günümüzde genel olarak hem “temel ve esas” hem de “yöntem ve metod” anlamında kullanılmaktadır.³⁴ Her şeyden önce yirmibirinci asırda usûl kelimesi, kullanım açısından her iki anlamı da içinde barındırmaktadır. Arapçanın ilk dönemlerinde “esas ve temel” anlamında kullanılan kelime, sonraki zamanlarda

²⁷ İbn Manzûr, XI, 16.

²⁸ Ömer Nasuhi, Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1968, II, 15.

²⁹ İbrâhim, 14/24; Saffât, 37/64; Haşr, 59/5.

³⁰ Allah nasıl örnek verdi, görmedin mi? Güzel bir söz, güzel bir ağaç gibidir. Onun aslı sabittir (kökü topraktadır). Ve onun dalları semadadır.

³¹ Muhakkak ki o (zakkum ağacı), cahîmin (cehennemin) dibinde çıkan bir ağaçtır.

³² (Savaş gereği,) hurma ağaçlarından her neyi kestiniz, yahut (kesmeyip) kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa hep Allah’ın izniyledir. Bu da fasıkları rezil etmesi içindir.)

³³ Ferit, Devellioğlu, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydan Kitabevi Yayını, Ankara 1993, 1123.

³⁴ Süleyman, Karacelil, “Tefsir Usûlünün Yeterliliği”, *Tarihten Günümüze Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, Ankara 2009, 424-426.

“metod” anlamını içine katarak her iki mânâyâ şumüllü hale gelmiştir. Günümüz Türkçesi ve Arapçasında usûl kelimesinin her iki kullanım şekli mevcuttur.³⁵

Büyük dilbilimci Seyyid Şerif Cürçânî (ö. 816/1413) usûl kelimesini ıstılâhî olarak şu şekilde tanımlamaktadır: “O, başkası üzerine bina edilmediği halde, başkasının kendisi üzerine bina edildiği şeydir. Asl, hükmü kendisiyle sabit olup başkasının ona bina edildiği bir kelimedir.”³⁶ Cürçânî’nin yapmış olduğu usûl tarifinde “temel ve esas” vurgusu dikkat çekmektedir.

Usûl kelimesi tefsir ilmi başta olmak üzere fıkıh, kelam ve hadis gibi pek çok ilim dalında ortak olarak kullanılmaktadır. Bu ilim dallarından her birinin usûl sistematikleri şekil ve içerikleri itibariyle benzerlik gösterse de birbirlerinden farklı yönleri mevcuttur. Şimdi sırasıyla belirtilen ilim dallarında usûl kelimesinin kullanımı ve önemi açıklanacaktır.

Fıkıh ilminde usûl kelimesi, hicri ikinci asırdan itibaren yalnız olarak kullanıldığı gibi “usûlü’l-fıkh, usûlü’l-ahkâm ve ilmu’l-usûl” gibi çeşitli terkipler halinde de kullanılmıştır. Ebu Bekr Muhammed Ebherî’nin (ö. 375/985) *Kitâbün fî Usûli’l-Fıkh*, Pezdevî’nin (ö. 482/1089) *el-Usûl*, Âmidî’nin (ö. 631/1233) *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm* ve son olarak da Beydâvi’nin (ö. 685/1286) *Minhâcu’l-Vusûl ilâ İlmi’l-Usûl* adlı eserleri fıkıh alanında usûl kelimesinin kullanım şekilleri için örnek gösterilmektedir.³⁷

Günümüze ulaşan ilk fıkıh usûlü eseri İmam Şâfiî’ye (ö. 204/819) âit olan *er-Risâle fî’l-Usûl* isimli eserdir.³⁸ Bu eser sadece fıkıhla alakalı değil, genel olarak usûl anlamında ilk eser kabul edilir. Eser, islâmi ilimlerin çoğunun kendisine mihenk taşı olarak kabul ettiği bir çalışmadır. Fıkıh ilminde usûl kelimesi bilinen anlamlarının yanı sıra diğer ilimlerden farklı olarak daha çok “delil ve kâide” anlamında kullanılmaktadır.³⁹ Bu kullanım şekli usûl kelimesinin diğer ilimlere nisbeten fıkıh ilminde ne kadar sistematik olduğunun en önemli göstergelerinden bir tanesidir.

³⁵ Zeynep, Yılmaz, *Tefsir Usûlü Alanında Te’lif Edilmiş Türkçe Eserler Üzerine Bir Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜSBE, Kayseri 2013, 10-11.

³⁶ Cürçânî, Seyyid Şerif, *Ta’rifât*, Daru’l-Fadîleh, Kâhire (ty) 26. (الأصل هو الذي ما يبتنى عليه غيره)

³⁷ Ali, Bulut, *Erken Dönem Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), SDÜSBÜ, Isparta 2009, 26.

³⁸ Züheylî, Vehbe, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletühü*, Dâru’l-Fıkr, Dımaşk 1985, I, 36.

³⁹ Fahreddin, Atar, *Fıkh Usûlü*, Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul 2011, 1.

Usûl kelimesi, dini ilimlerin kendi üzerine bina edilmesi sebebiyle “usûlü’-d-din” olarak isimlendiren kelâm ilminde aynı şekilde kullanılmıştır.⁴⁰ Kelâm ilmine “usûlü’-d-dîn” denmesinin sebebi inanç ve akîde ile alakalı konulardan bahsetmesinden dolayıdır. Burada usûl kelimesi dinin esası ve temeli anlamındadır. Bu mânâsıyla kelâm ilminde “usûlü’-d-din” olarak adlandırılan eserlere rastlanmaktadır. Abdulkâdir Bağdâdî’nin (ö. 429/1085) ve Serahsî’nin (ö. 483/1090) *Usûlu’-d-Din* isimli eserleri, kelâm ilminde usûl kelimesinin kullanımına örnek verilebilir.⁴¹

Usûl kelimesinin sıkça kullanıldığı alanlardan bir tanesi de tefsir ilmine yakınlığı ile bilinen hadis ilmidir. Klasik dönemde “ulûmü’l-hadis” kullanımı yaygın iken daha sonraki dönemlerde “usûlü’l-hadis” kavramının kullanımı daha fazla yaygınlık kazanmıştır. Bazı hadis eserleri usûl kelimesi ile terkihi halinde kullanılmaktadır. İmam Cezerî’nin (ö. 606/1209) *Câmiu’l-Usûl li-Ehâdîsi’r-Resûl*, Mansur Ali Nasîf’in *Tacu’l-Câmi’ li’l-Usûl fî Ehâdîsir-Resûl* isimli eserleri hadis ilminde usûl kelimesinin kullanımına örnek gösterilebilir.⁴²

İslam dünyasında siyasi ve ilmî tartışmalar sürekli olmuştur. Günümüzde bu tartışmalar mevcuttur. Tartışmaların çıkış noktalarının tespit edilmesi, meydana gelen ihtilafların tekrarlanmaması adına önem taşıdığı düşünülmektedir. Başta tefsir ilmi olmak üzere diğer ilimlerde usûl kelimesinin bütüncül bir şekilde ele alınarak incelenmesi önemlidir.⁴³ Şimdi usûl kelimesinin tefsir ile birlikte kullanımı üzerinde durulacaktır.

Tefsir Usûlü

Tefsir usûlü veya usûl-ü tefsir, “tefsir ve usûl” kelimelerinin bir araya gelmesiyle kullanılan bir kavramdır. Bu kullanım şekli muzaf ve muzâfun ileyh ile oluşturulan bir isim tamlamasıdır. Tefsir usûlü, “tefsir ilminin üzerine bina edildiği, müfessirde bulunması gereken şartların ve âdabın açıklandığı esâs ve kâideler” denmektedir.⁴⁴

⁴⁰ Tehânevî, Muhammed A’lâ, *Mevsûatü Keşşâfi Istilâhâti’l-Fünûn Ve’l-Ulûm*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996, I, 29-31.

⁴¹ Bulut, *Erken Dönem Tefsir Mukaddimleri*, 27.

⁴² Yılmaz, 12.

⁴³ Karacelil, “Tefsir Usûlünün Yeterliliği”, 421-440.

⁴⁴ er-Rûmî, Fahd b. Abdurrahman, *Buhûs fî Usûli’t-Tefsir ve Menâhicuhu*, Mektebetü’t-Tevbe, Riyad 1992, 11.

Ayrıca tefsir usûlü, “tefsir ilminin üzerine bina edildiği esas, kural ve kâidelere”⁴⁵ ve “bir yanda Kur’ân-ı Kerim’in anlaşılması ve yorumlanmasında kullanılacak tarihsel bilgileri sunan, diğer yanda yorumlamanın bir takım temel ilke ve yöntemlerini ortaya koymak sûretiyle bunlardan nasıl yararlanılacağını gösteren bir ilim dalı”⁴⁶ şeklinde tanımlanmıştır. Kur’ân-ı Kerim’i anlamak amacıyla ortaya konulan temel ilke ve yöntemleri göstermek, tefsir usûlünün görevleri arasındadır.

Tefsir usûlü, kişiyi Kur’ân-ı Kerim’i tefsir ederken hataya düşmekten koruyan bir ilim dalıdır. Tefsir usûlü sayesinde kişi sahih tefsir ile fâsid tefsiri birbirinden ayırır. Tefsir usûlünün en büyük gâyesi Kur’ân-ı Kerim’in özelliklerini belirtme, ayetlerin mânâlarını açıklama ve beşer aklına bir tefsir melekesi kazandırmaktır.⁴⁷ Tefsir usûlü, Kur’ân-ı Kerim’in tefsir ve şerh edilmesinde en güzel yolu öğretir. Müfessirin taşıması gereken şart ve âdabları açıklar. Tefsir usûlü, Kur’ân-ı Kerim’e hizmet eden bir ilim dalıdır. Tefsir ile tefsir usûlü arasındaki ilişki fıkıh ile fıkıh usûlü arasındaki ilişki gibidir.⁴⁸

Geçmişten günümüze tefsir ilminin muayyen bir ilim olup olmadığı, ilimse konusu, hedefi ve sınırlarının neler olduğu, ilim değilse mevcut olan bunca müktesebâtın nereye konulacağı metodolojik olarak tartışılmıştır.⁴⁹ Konuyla alakalı sempozyumlar, paneller yapılmıştır.⁵⁰ Tefsir ilminin yeniden inşa edilmeye çalışıldığı günümüzde, tefsir ilminin bir usûlünün olduğu ve bunun geçmişten günümüze kadarki süreçte bir takım kâidelerinin oluşturulduğu bilinmektedir.⁵¹

⁴⁵ Ubeyd, Ali b.Süleyman, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerim Usûlühü ve Davâbiduhu*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 2010, 27.

⁴⁶ Bilal, Deliser, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2014, 24.

⁴⁷ el-Akk, Abdurrahman Hâlid, *Usûlü't-Tefsir ve Kavâidühü*, (İkinci Baskı), Dârü'n-Nefâis, Beyrut 1986, 30-31.

⁴⁸ Ubeyd, 27.

⁴⁹ Tefsirin tartışılan konularından birisi de ilim meselesidir. Tefsir “ilim midir, nasıl bir ilimdir, ilimler arasında yeri neresidir” ulema arasında tartışılmıştır. Genel görüş tefsirin bir ilim olduğu üzerinedir. Araştırmada tefsirin ilim olduğu kabul edilerek metin ve cümleler inşa edilmiştir. Sonuç olarak tefsir, eczâ-i ulûm kıstasını taşıyan müdevven bir ilimdir. Bkz: Sıddık, Baysal, “Tanımları Üzerinden Tefsir İlminin Mahiyeti Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Temmuz-Aralık 2015, c. 18, s. 47, 221-242; Mehmet, Demirci, “Tefsir İlminin Mahiyeti” *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2017, c. 1, s. 1, 21-46.

⁵⁰ Murat, Sülün, *İslami İlimlerde Metodoloji- III Tefsir Nasıl Bir İlimdir?*, Ensar Yayıncılık, İstanbul 2011; İsmail, Çalışkan, “İlahiyat Fakülteleri XIV. Tefsir Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve Geçmişten Günümüze Tefsir İlmi: Konusu, Hedefi ve Sınırları Paneli (12-12 Mayıs Gaziantep)”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21, Haziran 2017, s.1, 759-766.

⁵¹ Sebt, I, 22-23. (Sebebin husûsiyeti hükmün umûmîliğine engel değildir.)

Tefsir usûlü, temel islam bilimleri içerisinde önemli bir ilim dalıdır. Fıkıh, kelâm ve hadis gibi ilimler ayetleri kaynak bilgi olarak kullanırken tefsir ilmi, konu ve gâye itibariyle ayetlerin anlaşılmasına hizmet etmektedir. Ayrıca tefsir ilmi, belirtilenler başta olmak üzere diğer ilimlere kaynak malzeme hazırlamaktadır. Bundan dolayı tefsir ilmi, ilimlerin en şerefli ve faziletlisidir.⁵² Tarih boyunca tefsir ilmi, islâmî ilimler içerisinde önemini korumuş ve hala korumaya devam eden bir disiplindir.

Tefsir Usûlünün Tarihsel Gelişimi

İslâmî ilimlerin genelinde olduğu gibi tefsir ilminin başlangıcı Hz. Peygamber dönemine (s.a.v.) dayanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında bilinmekte olan tefsir usûlü konuları, günümüzde anlaşıldığı şekliyle sonraki dönemlerde oluşmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken ondan başka müfessire ihtiyaç duyulmamışsa aynı şekilde tefsir usûlüne de ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü ilk müslümanlar herşeyleri ile Hz. Peygambere (s.a.v.) iman ettikleri için Hz. Muhammed (s.a.v.) neyi söylemişse kabul etmişler ve başka bir şeyin peşine düşmemişlerdir.⁵³

İlmî anlamda hicri ikinci asırda başlayan tefsir faaliyetleri mevâlîlerin İslâma girmesi ile daha da hız kazanarak devam etmiştir. İlk tefsir usûlü çalışmaları tefsir mukaddimelerinde yerini almıştır. Daha sonra ise müstakil eserler yazılmaya başlanmıştır. Şu anki bilgiler eşliğinde içerik olarak ilk müstakil tefsir usûlü çalışması aynı zamanda kendisi mutasavvıf olan Hâris el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *el-Aklü ve Fehmü'l-Kur'ân* isimli eseridir. Daha sonra Ali b. İbrâhim el-Hûfî (ö.430/1038) tarafından kaleme alınan *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserin tefsir usûlü alanında yazılı ilk eser olduğu iddia edilmiştir.⁵⁴ Hûfî'nin eserinin ilk çalışma olduğu söylenmektedir. İçerik olarak Hûfî'nin eseri daha zengin olsa bile aradaki zaman farkı dikkate alındığında bu iddianın doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü iki müellif arasında yaklaşık olarak iki asır gibi bir süre vardır.

“Tefsir usûlü” kavramını ilk kullanan Takıyüddin İbn Teymiyye'dir. (ö.728/1327) Aynı isimle yazdığı eserinin ismi *Mukaddime fî Usûli't-Tefsir*'dir. İçeriği her ne kadar modern dönem tefsir usûlü eserlerinden farklı olsa da isminden anlaşılacağı üzere tefsir ilminde usûl iddiasıyla yazılmış ilk müstakil çalışmadır. Yaklaşık üç asır sonra İbrâhim

⁵² Kâfiyecî, 17; Akk, 31.

⁵³ Bedrettin, Çetiner, “Usûlü Tefsir”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, VI, 256.

⁵⁴ Çetiner, 256.

Bergamâvî'nin (ö. 1014/1605) *Tefsir Usûlü Risalesi* isimli eseri gelmektedir. Daha sonra bu eseri Şah Veliyyullâh Dihlevî'nin (ö.1176/1764) *el-Fevzû'l-Kebir fî Usûli't-Tefsir* isimli çalışması takip etmiştir.⁵⁵ Yaklaşık iki asır sonra Hint alt kıtası âlimlerinden olan Seyyid Ahmed Han'ın (ö. 1316/1898) *Tefsiru'l-Kur'ân maâ Usûli't-Tefsir* isimli çalışması yapılmıştır. Zikredilen eserler müstakil ilk “tefsir usûlü” ismini taşıyan çalışmalardır.⁵⁶

Zikredilen eserlerin yazıldığı tarih dikkate alındığında tefsir usûlü ile alakalı çalışmaların ne kadar geç dönemde kaleme alındığı ortaya çıkmaktadır. İşte bu durum, “tefsir usûlü” ismiyle yazılan eserlerin geç dönemde oluşum gösterdiğinin en büyük göstergeleri arasındadır. Ancak tefsir usûlü, “ulûmu'l-Kur'ân ve kavâidü't-tefsir” olarak kabul edilecek olursa daha erken dönemlerde, çok sayıda eserler kaleme alınmıştır.⁵⁷

Kimileri tefsir usûlü kavramının tefsir ilminde kullanılmadığını iddia etmiştir. Ayrıca tefsir usûlü terkîbinin herhangi bir gerçekliğe karşılık gelmediğini savunan kimseler de vardır. Şüphesiz bu iddialar asılsızdır. Zira Tûfî (ö. 716/1316) ve Kâfiyecî (ö. 879/1474) gibi tefsir kâidelerini ön plana çıkaran tefsir usûlcüleri ile Zerkeşî (ö. 794/1392) ve Suyûtî (ö. 911/1505) gibi ulûmu'l-Kur'ân müellifleri, eserlerinde tefsir usûlünün oluşması için ciddi katkılarda bulunmuşlardır.⁵⁸

Tefsir usûlü kavramının kullanımı ve bu isimle yazılan eserler, günümüzde daha çok yaygınlık kazanmıştır. Tefsir usûlü kavramının modern dönemde yaygınlık kazanması klasik dönemde tefsir usûlü'nün yerine hangi kavramların kullanıldığı sorusunu akla getirmektedir. Tefsir literatüründe “kavâid, usûl, mukaddime” gibi kelimelerin yanı sıra “ulûmu'l-Kur'ân, ilmü't-tefsir, ulûmu'l-Kur'ân ve kavâidü't-tefsir” gibi kavramlar da kullanılmıştır. Bunlar arasında “ulûmu'l-Kur'ân ve kavâidü't-tefsir” kavramlarının kullanımı daha çok tercih edilmiştir.⁵⁹

Cumhuriyet döneminde yapılan tefsir usûlü araştırmaları incelendiğinde muhteva açısından yazılan müstakil ilk tefsir usûlü eseri Bergamalı Cevdet Bey'in (1872-1926)

⁵⁵ Ömer, Çelik, “Hicri V-XI. Asırlarda Kur'ân İlimleri”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-III İSAV*, İstanbul 2002, 52.

⁵⁶ Ali, Bulut, “Türkiye’de Tefsir Usûlü/Ulûmu'l-Kur'ân Tartışmaları”, *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, Ankara 2009, 382.

⁵⁷ Kattan, Mennâ, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2014, 16.

⁵⁸ Mehmet, Demirci, “Tefsir Usûlüne Duyulan İhtiyaç”, *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, Ankara 2009, 412.

⁵⁹ Bulut, *Erken Dönem Tefsir Mukaddimeleri*, 33-34.

*Tefsir Usûlü ve Tarihi*⁶⁰ isimli çalışmasıdır. Tefsir usûlünün ikinci kez kullanıldığı eser ise, İsmail Cerrahoğlu'nun yazdığı *Tefsir Usûlü* isimli çalışmadır. Ayrıca Ömer Nasuhi Bilmen'in (1882-1971) *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-Müfessirin* isimli çalışması da önemlidir. İsminde tefsir usûlü geçmese de çalışmanın birinci cildinde gerekli açıklamalar yapılmıştır. Bu tarihten itibaren aynı ismi taşıyan pek çok eser yazılmıştır.⁶¹ Türkiyede kaleme alınan pek çok tefsir usûlü çalışmaları Cevdet Bey, Bilmen ve Cerrahoğlu'nun eserlerinden sonra yazılmıştır.⁶²

1.1.2. Ulûmu'l-Kur'ân

“Tefsir usûlü, ulûmu'l-Kur'ân ve kavâidü't-tefsir” kavramları tefsir ilminde önem arz eden konuların başında gelmektedir. Bu bölümün ilk başlığında “tefsir usûlü” hakkında genel bilgiler verilmiş olup burada “ulûmu'l-Kur'ân” hakkında bilinmesi gereken şeyler zikredilecektir. Daha sonra “tefsir usûlü ve ulûmu'l-Kur'ân” kavramlarının birbirleriyle olan ilişkilerinden bahsedilecektir. Bir sonraki başlıkta ise “kavâidü't-tefsir” kavramı hakkında bilgiler sunulacaktır. Bu üç kavramın hangi anlamlarda kullanıldıkları, birbirleriyle olan ilişkileri ve farklı yönlerinin olup olmadıkları hakkında gerekli açıklamalar yapılacaktır.

“Ulûmu'l-Kur'ân” tefsir ilminde önem arz eden kavramlardan bir tanesidir. Türkçede “Kur'ân ilimleri” izafet terkihiyle kullanımı yaygındır. Ulûmu'l-Kur'ân, “ulûm ve Kur'ân” kelimelerinden oluşan bir isim tamlamasıdır. “Bilmek ve anlamak” mânâlarına gelen bu terkihteki ulûm kelimesi, “ilim” kelimesinin çoğuludur.⁶³ Ayrıca kelime “fikirden kararlılık” mânâsını da ifade eder.⁶⁴ Istilâhi olarak ise “meseleleri delilleriyle idrak etmek” anlamında kullanılmaktadır.⁶⁵ Ayrıca “vâkıyaya uygun kesin inanç” şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁶

⁶⁰ Eser, ilk olarak *Tefsirler ve Müfessirler* ismiyle mahfel dergisinde yayımlanmıştır. Daha sonra kitap olarak basılmıştır. Zikredilen ismiyle eseri Mustafa Özel yayına hazırlamıştır. Bkz: Cevdet Bey, *Tefsir usûlü ve Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2002, 7-8.

⁶¹ Ali Turgut'un *Tefsir Usûlü Ve Kaynakları*, M.Zeki Duman'ın *Uygulamalı Tefsir Usûlü Ve Tefsir Tarihi* ve Muhsin Demirci'nin *Tefsir Usûlü* isimli çalışmaları örnek verilebilir.

⁶² Yilmazer, 16.

⁶³ İbn Manzûr, XII, 416-417.

⁶⁴ Zürcânî, I, 15.

⁶⁵ Muhammed b. Ali et-Tahânevî, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984, II, 1055.

⁶⁶ Cürcânî, 130.

“Kur’ân”, ulûmu’l-Kur’ân terkinin ikinci kelimesidir. Türediği kökenle alakalı Zürkânî farklı görüşleri *Menâhilü’l-İrfan* isimli eserinde değerlendirmektedir. Zürkânî kelimenin kökeninin hemzeli ve hemzesiz olmak üzere ikiye ayrıldığı bilgisini vererek değerlendirme yapar. Hemzeli olanların ilkine göre Kur’ân kelimesi, okumak anlamına gelen (قرأ) kökünden türemiştir. İkincisi ise atmak anlamına gelen (القرء) kökenidir. Hemzesiz olanların ilki, karine kelimesinin çoğulu olan (القرائن)’dir. İkinci ise yaklaştırma anlamına gelen (قرب) kelimesidir. Üçüncüsü ise alem-i mürtecel olup hiçbir kökten türemediği görüşüdür. Belirtildiği şekliyle farklı görüşleri zikreden Zürkânî, Kur’ân kelimesinin okuma anlamına gelen hemzeli (قرأ) kökünden türediği görüşünün daha çok kabul edildiğini ve kendisinde aynı görüşte olduğunu belirtmektedir.⁶⁷

Istılâhî olarak en çok bilinen Kur’ân tanımı şu şekildedir: “Benzerini getirmekten (insanların) âciz kaldığı, Hz. Peygambere (s.a.v.) indirilen, mushaflarda yazılan, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet olunan bir kelâmdır.”⁶⁸ Bu tanımda “i’câz, tenzil, mushaf, tevâtür ve tilâvet” kelimeleri ön plana çıkmaktadır. Ayrıca buna benzer tanımlamalar da yapılmıştır.

“Ulûm ve Kur’ân” kelimeleriyle alakalı bilgilerden hareketle ulûmu’l-Kur’ân kavramı istılâhî olarak “inişi, kitâbeti, cem’i, kırâati, tertîbi, nâsihi ve mensûhu ve bunun gibi konulardaki şüpheleri izâle etmek için Kur’ân-ı Kerim’le alakalı meseleler” şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁹ Ulûmu’l-Kur’ân, Kur’ân-ı Kerim’in anlaşılması için bilinmesi gereken konuları sistemli bir şekilde inceleyen, tefsir ilminin önemli bir parçasıdır. Ulûmü’l-Kur’ân sayesinde Kur’ân-ı Kerim hakkında ortaya atılan şüpheler bertaraf edilmeye çalışılmaktadır.

Kur’ân ilimlerinin gâyesi, Kur’ân-ı Kerim’in anlaşılmasına hizmet etmektir. Daha doğrusu ulûmu’l-Kur’ân’ın varlık sebebi Kur’ân-ı Kerim’dir. Kur’ân ilimleri, başta Kur’ân-ı Kerim’in lafzı ve mânâsı olmak üzere kapsamındaki tarihi argümanlar sebebiyle çeşitli meseleleri ihtivâ ederler. Gerçek anlamda bir Kur’ân-ı Kerim kültürü için, bu ilimlerin öğrenilmesi kaçınılmazdır.⁷⁰ Bu ilimler sayesinde kişinin Kur’ân-ı Kerim ile olan ilişkisinin kuvvetli olacağı düşünülmektedir.

⁶⁷ Zürkânî, I, 17.

⁶⁸ Zürkânî, 21. (القرآن هو الكلام المعجز المنزل على النبي المكتوب في المصاحف المنقول بالتواتر المعبد بتلاوته)

⁶⁹ Zürkânî, I, 28.

⁷⁰ Muhsin, Demirci, *Tefsir Usûlü*, 129.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe-i kiram, Kur'ân-ı Kerim'i ve ilimlerini daha sonraki âlimlerin bildiklerinden çok daha fazla bir şekilde biliyorlardı. Çünkü ayetler kendi konuştukları dillerinde ve yaşadıkları kültür ortamında nâzil olmuştur. Ancak bu dönemde ilimler tedvin edilmediğinden dolayı Kur'ân ilimlerinin tedvinine ve te'lifine ihtiyaç duyulmamıştır. Daha sonra Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlüne şahit olan sahabe-i kiramin vefatı ve farklı bölgelerden yeni kişilerin müslüman olmasıyla şifahi olarak bilinen Kur'ân ilimlerinin tedvin edilmesine ihtiyaç duyulmuştur.⁷¹

Kur'ân ilimlerine dair ilk çalışmalar, hadis mecmuâlarında tefsir'le alakalı bölümlerinde hicri II. ve III. asırlarda yazılmaya başlamıştır.⁷² Tefsir ilminin bir parçası olan ulûmu'l-Kur'ân'la alakalı ilk bilgiler, hadis kitaplarında yer almaktadır. Daha sonra müstakil eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Şu anki bilgiler eşliğinde müstakil ilk ulûmu'l-Kur'ân çalışması aynı zamanda kendisi mutasavvıf olan Hâris el-Muhâsibî'nin *el-Aklü ve Fehmü'l-Kur'ân* isimli eseridir. Daha sonra Ali b. İbrâhim el-Hûfi tarafından kaleme alınan *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eseri "ulûmu'l-Kur'ân" adıyla yapılan ilk çalışmadır. Ancak bu içeriği ve 30 cilt olduğu iddiası ulûmu'l-Kur'ân'dan ziyade tefsir amaçlı yazıldığını doğrulamaktadır.⁷³

Daha sonra ulûmu'l-Kur'ân'la alakalı olarak İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Fünûnu'l-Efnân fî Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eseri ile Zerkeşî'nin *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ı yazılmıştır. Zerkeşî'nin eseri isim ve muhtevâ olarak ilk ulûmu'l-Kur'ân kitaplarından sayılmaktadır. Sonrasında bu çalışmaları Bulkînî'nin (ö. 824/1421) *Mevâkiu'l-Ulûm min Mevâkiu'n-Nücûm* isimli eseri, Kâfiyecî'nin (ö. 879/1478) *et-Teyisîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir* isimli eseri ve Suyûtî'nin *et-Tahbîr fî Ulûmi'l-Kur'ân* ve *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserleri takip etmiştir.⁷⁴

Günümüzde ise başta Arapça olmak üzere çok sayıda dilde Kur'ân ilimlerine dair çalışmalar mevcuttur.⁷⁵ Belirtilen eserlerden bazıları tefsir usûlünün ilk kaynakları tanıtılırken isimleri zikredilmiştir. Burada tekrar edilmelerinin sebebi ise iki kavramın âlimler tarafından aynı ve farklı anlamlarda kullanılmasıdır. Buradaki eserlerden bazıları her iki kavramın altında zikredilmektedir.

⁷¹ Zürkânî, I, 30.

⁷² Halil, Çiçek, 20. *Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996, 24.

⁷³ Zürkânî, I, 35-36.

⁷⁴ Zürkânî, I, 36-37.

⁷⁵ Muhsin, Demirci, *Tefsir Usûlü*, 21-42.

Hicri II. ve III. asırlarda ulûmu'l-Kur'ân'a dâir ilk eserler tedvin edilmeye başlamıştır. Ancak bugünkü anlamıyla VIII. hicri asırda olgun ve kapsamlı eserler kaleme alınmıştır. İlk dönem eserlerini sonraki dönem çalışmaları takip etmiştir.⁷⁶ Belirtilen tarihten itibaren zengin bir ulûmu'l-Kur'ân literatürü meydana gelmiştir.

Ulûmu'l-Kur'ân'la alakalı zikredilmesi gereken hususların başında tefsir usûlü ile bu kavramın ilişkisi meselesi gelmektedir. Türkçede tefsir ilmine dair yazılan eserlerde her iki kavramın birbirinin yerine kullanıldığı dikkat çekmektedir.⁷⁷ Özellikle bu mesele tefsir ilminin bir usûle sahip olup olmadığı konusu tartışılırken daha çok gündeme gelmektedir. Bu mesele tefsir ilminin bir usûlü vardır veya yoktur şeklinde cevaplandırılarak geçirilecek bir konu değildir. Ancak genel yaklaşımları bilme adına her iki tarafın görüşlerinin açıklanması gerekmektedir. Bu konuda iki temel görüş mevcuttur. Bunlar şu şekildedir:

a- Ulûmu'l-Kur'ân, tefsir usûlünden muhtevâ yönünden farklıdır. Ulûmu'l-Kur'ân, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması için gerekli bütün ilimleri bünyesinde toplarken tefsir usûlü kural, esas ve kâideleri barındırmaktadır. Ulûmu'l-Kur'ân umûmîdir, tefsir usûlü ise husûsîdir. Tefsir usûlü metodolojiktir ve Kur'ân'ın anlaşılmasında önemi büyüktür. Ulûmu'l-Kur'ân ise pratiktir ve Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasında destekleyici mâhiyette bilgileri kapsar.⁷⁸ En genel anlamda kavramlar arasındaki fark; tefsir usûlü Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması faaliyetlerine verilen genel isimlendirme iken ulûmu'l-Kur'ân aynı hususta bilinmesi gereken ilimleri inceleyen vasıta konumundadır.

b- Ulûmu'l-Kur'ân eserleri, aynı zamanda tefsir usûlü eserleridir. “Ulûmu'l-Kur'ân” eserleri, tefsir usûlüne dair yazılmış çalışmalardır. Her ikisinin kullanımı aynıdır. Tefsir Usûlü bazen “ulûmu'l-Kur'ân” adıyla anılmıştır. Hattâ ilk devirlerde tefsir usûlü yoktur, ulûmu'l-Kur'ân vardır ve bu iki kavram birbiri yerine kullanılmıştır.⁷⁹ Günümüzde Kur'ân'la alakalı ilimler genel olarak tefsir usûlü kavramıyla ifade edilmektedir. Bu ilim bazen, tefsir usûlü şeklinde isimlendirilmektedir. Çünkü tefsir usûlü, müfessirin Kur'ân-ı Kerim tefsirinde kendilerine dayanması için

⁷⁶ Muhsin, Demirci, *Tefsir Usûlü*, 132.

⁷⁷ Bkz: Muhsin, Demirci, *Tefsir Usûlü*.

⁷⁸ Halil, Çiçek, 27-28.

⁷⁹ Çetiner, 256.

bilmesi gereken konuları içine almaktadır.⁸⁰ Dolayısıyla bu durum kavramların ortak mânâda kullanıldığı bilgisini vermektedir.

Konuyla alakalı değerlendirme yapan Abdurrahman Çetin şunları söylemektedir: “Ulûmu’l-Kur’ân ve tefsir usûlünün birbirinden farklı yönleri mevcuttur. Tefsir usûlü, Kur’ân tefsirinin esaslarını, yöntemlerini konu edinir ve ulûmu’l-Kur’ân’a göre daha özeldir. Ulûmu’l-Kur’ân ise Kur’ân ve tefsir ile ilgili birçok ilmi ihtivâ eder. Bu bakımdan daha genel ve kapsamlıdır. Bununla birlikte hem ulûmu’l-Kur’ân hem de tefsir usûlüne dair eserlerde pek çok konunun ortak olduğu görülür. Bunun için bazıları bu iki alanı birbirinden farklı görmemişlerdir.”⁸¹

Tefsir ilmi ile alakalı eserler incelendiğinde genel anlamda “ulûmu’l-Kur’ân” kavramının kullanımı, “usûl-ü tefsir” kavramının kullanımından daha umûmîdir. Ülkemizde ise durum tam tersidir. “Tefsir usûlü” umûmîdir, “ulûmu’l-Kur’ân” husûsîdir. Tefsir usûlü eserlerinin içeriği “ulûmu’l-Kur’ân” konularını da kapsamaktadır.⁸² Bunun sebebi ise tefsir ilmine dair yazılan eserlerin “tefsir usûlü” adıyla yayınlanması ve iki kavramın içeriklerinin aynı olması düşüncesidir. Bu eserlerin içerikleri incelendiğinde “ulûmu’l-Kur’ân” konularını barındırdıkları fark edilmektedir.

Süleyman Karacelil, tefsir usûlü üzerine yazdığı makalesinde tefsir usûlüne yeni unsurların eklenip işe yaramayanların çıkarılabileceğini vurgulamaktadır. Tefsir usûlü’nün kemâle ermeyip tecdit etmeye devam etmekte olduğuna dikkat çekmektedir.⁸³ Farklı görüşlerden hareketle tefsirin bir usûlü olduğu anlaşılmaktadır. Tam anlamıyla usûlün günümüze uyarlanması için bazı konularda güncellenme olması gerekmektedir.⁸⁴

Zikredilen bilgilerden hareketle araştırma esnasında ele alınıp incelenecek olan kavâid eserleri değerlendirilirken, ulûmu’l-Kur’ân ve tefsir usûlü kavramlarının aynı anlamda kullanıldıkları dikkate alınarak bazı yorumlar yapılacaktır. Çünkü teorik olarak

⁸⁰ Kattan, 16.

⁸¹ Abdurrahman, Çetin, *Kur’ân İlimleri ve Kur’ân-ı Kerim Tarihi*, (İkinci Baskı) Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, 205.

⁸² Halil, Çiçek, 27.

⁸³ Karacelil, “Tefsir Usûlünün Yeterliliği”, 436-437.

⁸⁴ Ali, Bakkal, “Kur’ân’ı Anlamada siyak-Sibakin Önemi”, *Tarihten Günümüze Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, Ankara 2009, 11-48.

aralarında bir takım farklar söz konusu olsa da kullanım açısından özellikle iki kavram ülkemizdeki eserlerde aynı anlamda yer almaktadırlar.⁸⁵

1.1.3. Kavâidü't-Tefsir

Tefsir ilminde muayyen bir başlık olarak ele alınan ve özellikle son birkaç asırdır tefsir usûlünün bir alt dalı olarak kullanılan kavâid, başta tefsir ilmi olmak üzere islâmi ilimlerde önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla kavâid, sadece tefsir ilmine âit değildir. Pek çok ilmin kendi bünyesinde kullandığı ve çeşitli anlamlar yüklediği ortak kullanıma sahiptir. Çeşitli ilimlerde kullanım hususunda benzerlikler söz konusu olsa da farklılıkların olduğu unutulmamalıdır.⁸⁶ Tefsir ilminde kavâid kelimesinden gerekli şekilde istifâde edebilmek için dikkat edilmesi gereken hususların başında bu ifadenin hangi dönemde ve hangi amaçla kullanıldığı meselesi gelmektedir.

Tefsîr usûlü kitaplarında “kavâid” başlıkları ile yer alan bölümler⁸⁷ ve aynı ismi taşıyan eserlerin⁸⁸ içeriklerinde bir takım farklılıklar söz konusudur. Kavâidle alakalı yazılan eserler incelendiğinde kimisinin “lügavî” kimisinin de “usûl” konularının kâideleştirilerek ele alındığı kitaplar oldukları farkedilmektedir. Ayrıca tefsir ilminde kavâid literatürü eserleri incelendiğinde farklı farklı kâidelerle karşılaşılmaktadır. Bu durum kavâid ismini taşıyan eserlerin aynı olmadığını göstermektedir. Bunlar genel anlamda şu şekildedir:

1- Bir kısmı tefsir usûlü ile ilgili “sebebin husûsiliği hükmün umûmiliğine engel değildir” kuralında olduğu gibi kavâid-i külliye tarzında eserlerdir.⁸⁹

2- Diğer bir kısmı “insanlara güzel söz söyleyin”⁹⁰ kelâmında olduğu gibi Kur’ân-ı Kerim ayetleriyle oluşturulan çalışmalardır.⁹¹

3- Kimisi de kâidelerden hepsinin bir arada bulunduğu ve lügat kurallarının ön plana çıktığı eserleridir.⁹²

⁸⁵ Süleyman, Karacelil, *Tefsir Usûlünün Yapısı ve İşlevselliği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), MÜSBE, İstanbul 2010, 19.

⁸⁶ Mustafa, Baktır, “Kaide”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXIV, İstanbul 2001, 205-210.

⁸⁷ Bkz: Kattan, 205.

⁸⁸ Bkz: Sebt, I-II.

⁸⁹ Sebt, I, 53-72.

⁹⁰ Bakara, 2/83 (وقولوا للناس حسنا)

⁹¹ Mukbil, Ömer b. Abdillâh, *Kavâidü Kur’âniyye*, Tedebbür Yayınları, Riyat 2012, 13-16.

Araştırma esnasında literatür olarak ele alınacak olan çalışmalarda ki kâideler üzerinde ayrıntılı durulmayacaktır. Ayrıntılı bir araştırma, daha hacimli çalışmalarda yapılması istifâde açısından daha iyi olacağı düşünülmektedir.

Kavâid

Kâide kelimesi, “قعد يقعد قعودا” fiilinin mastarından türeyip “esas-kök” anlamına gelmektedir. İsmi fâil olan “قاعدة” sözcüğünün çoğulu “القواعد” kelimesidir. Sözlükte başkasının üzerine bina edildiği, dayandığı şey mânâlarına gelen “القواعد” kelimesi “esas, asıl, temel” anlamına gelmektedir.⁹³ Bu anlamlarıyla kelime, hem maddi (evin temelleri) hem de manevi (dinin temelleri) olarak kullanılmaktadır.⁹⁴ Zikredilen anlamlarıyla kâide kelimesi, Kur’ân-ı Kerim’de iki yerde geçmektedir. “واذ يرفع إبراهيم و فاتى الله بنيانهم من القواعد فخر عليهم”⁹⁵ ve “السقف من فوقهم”⁹⁶ Kur’ân-ı Kerim’de kelimenin doğrudan kullanımının haricinde dolaylı olarak aynı mânâyâ gelen (asl ve usûl gibi) başka kelimeler de mevcuttur.⁹⁷

Kâide kelimesiyle alakalı olarak sözlüklerde verilen anlamlar hemen hemen birbirine yakındır. Her kâide kendisinin üstündekinin “aslî ve temeli” anlamındadır. Kelimenin sözlük anlamında “istikrar ve sebat” mânâsı bulunmaktadır. Bu anlamıyla kelime “sağlamlığın ve devamlılığın” göstergesi gibidir. Ayrıca Arapçada hayızdan kesilmiş ve evlenemeyecek durumda olan kadınlar için “القواعد” kelimesi kullanılmaktadır.⁹⁸ Bu anlamıyla kâide kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de “وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ”⁹⁹ şeklinde geçmektedir.¹⁰⁰

⁹² Sa’dî, Abdurrahman b. Nâsir b. Abdillah, *el-Kavâidu’l-Hısan li-Tefsiri’l-Kur’ân*, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad 1999, 16-17.

⁹³ İbn Manzûr, III, 361.

⁹⁴ İsfahânî, 617; Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *Esâsu’l-Belâğa*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1984, 372; İbn Manzûr, 362; Baktır, 205-210.

⁹⁵ Bakara, 2/127. (Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe’nin) temellerini yükseltiyor, “Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin” diyorlardı.)

⁹⁶ Nahl, 16/26. (Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Allah’ın azabı binalarını, temelinden gelip yıktı da tavanları başlarına çöktüverdi ve azap kendilerine fark edemedikleri yerden geldi.)

⁹⁷ İbrâhim, 14/24; Saffat, 37/64; Haşr, 59/5.

⁹⁸ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyis el-Lügat* (nşr. Abdüsselam Muhammed Harun), Dâru’l-Fıkr, Beyrut 1991, V, 108.

⁹⁹ Nur, 24/60. (Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur.)

¹⁰⁰ Bkz: Necmettin, Kızılkaya, “Hanefî Furû-ı Fıkıh Eserlerinde Fıkhî Kâidelerin Uygulama Alanına Bir Örnek Olarak Bedâiu’s-Sanâî”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2006, s. 8, 79-98.

Istılâhî olarak kâide kelimesinin dilciler ve usûlcüler tarafından pek çok farklı şekillerde ta'rifleri yapılmıştır. Bu tanımlar, âlimler tarafından kendilerinden önceki kavâid kelimesini esas alıp, yaşadıkları zamanın bilgi ve ilmî birikimini dâhil etmek sûretiyle meydana getirilmiştir.

Büyük dil âlimi Seyyid Şerif Cürcânî, “tüm cüz’iyyatına uygulanan küllî kazıyye”¹⁰¹ şeklinde kâideyi tanımlamıştır. Kâide bir esas haline geldikten sonra bütün fertlerini kapsamı gerekir. Bu durumu Cürcânî yaptığı kâide tanımıyla belirtmektedir. Dolayısıyla oluşturulan kâidelerin, kapsamına giren tüm cüz’î meselelere şâmil olması gerekmektedir.

Ayrıca Ebu'l-Bekâ el-Kefevî (ö. 1095/1684) kâideyi “konusuyla ilgili cüz’î hükümlere kapsam açısından bi'l-kuvve uygulanan küllî kazıyye”¹⁰² şeklinde tarif etmiştir. Yaptığı kâide tanımında kapsam vurgusunu ön plana çıkararak Kefevî, kâidenin bütün fertlerini kapsamı gerektiğini belirtmektedir. Netice itibariyle bütün fertlerini kapsayan hükümlere kâide denmiştir. Bu tarifte, Seyyid Şerif Cürcânî'nin tanımıyla birbirine yakınlık söz konusudur.

Usûlcü olan Taftazânî (ö. 797/1395) “ahkâmının bilinmesi için cüz’iyyâta uygulanan küllî hüküm”¹⁰³ şeklinde kâideyi tanımlamaktadır. Taftazânî'nin kâide tanımı, fıkıh usûlündeki kâide tariflerinden birisidir. Cüz’î meselelere uygulanmada gerekli olan küllî hükümlere kâide denmiştir. Verilen hüküm bütün fertleri kapsamalıdır. Dolayısıyla bütün fertler verilen genel hükmün dâhilindedir. Mecelle şârihi Ali Haydar Efendi (ö. 1936) kâide'nin şu anlama geldiğini belirtmektedir: “Cüz’iyyâtın ahkâmı bilinmek için o cüz’iyyâtın küllîsine ya da ekserisine mutabık ve muvafık olan hükm-î küllî ekseridir.”¹⁰⁴

Kâidenin tanımı hakkında detaylı bilgi almak için usûl ve kavâidle alakalı çeşitli tezlere, makale ve çalışmalara bakılabilir.¹⁰⁵ Bu çalışmanın amacı doğrudan kâide

¹⁰¹ Cürcânî, 143. (هي قضية كلية منطبقه على جميع جزئياتها).

¹⁰² Ebu'l-Bekâ, Kefevî, *el-Küllıyyât Mu'cemü fi'l-Mustalahât ve'l-Furuki'l-Lugaviyye*, Müessetü'r-Risâle, Lübnan 1998, 48.

¹⁰³ Taftazânî, Sa'duddin Mesud b. Ömer, *et-Telvîh Ale'l-Tevzîh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I, 36.

¹⁰⁴ Ali Haydar Efendi, *Düreru'r-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul 1330, I, 27.

¹⁰⁵ Bkz: Ömer, Kara, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İ'tibar, Sebebin Husûsiliğine Değil, Lafzın Umûmülüğinedir' İlkesine Usûlcülerin Metodolojik Yaklaşımları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), AÜSBE, Ankara 2001, 145-147.

kelimesinin usûl ve lügat tanımları ile alakalı olmadığı için detaylı anlatıma girmeden diğer başlıklar ele alınıp inceleme yapılacaktır. Burada fıkıh usûlündeki kavâid tanımlarına yer verilmesinin sebebi, kelimenin her iki ilimdeki önemini göstermektedir.¹⁰⁶

Yapılan tanımlar kısaca değerlendirilecek olursa kâidenin, “kaziyye, hüküm ve emir” anlamında ele alındığı anlaşılmaktadır. Dil ve usûl âlimlerinden kimisi kelimeler arasında fark gözetmeksizin kâideyi tanımlarken kimisi de kelimelerin aralarında fark olduğu düşüncesiyle tanımlama yapmaktadır. Her iki tarafın kâide tanımlarına bakıldığında kelimedeki küllîlik vurgusu söz konusudur. Usûlcülerin tanımlarında dâimîlerin tanımlarına nisbeten küllîliğin yanı sıra kaziyye ve hüküm vurgularının ön plana çıktığı fark edilmektedir.

Kâide ile alakalı yapılan tanımların çoğunluğu kâidenin küllîliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buradaki küllîlik lafzı öncesine çeşitli sıfatlar olarak terkipli halde kullanılmıştır. Buradan hareketle cüz’î bir durumun olmadığı gibi bir şey akla gelebilir. Unutulmamalıdır ki “küllîlik” vurgusu daha çok lügat açılarındanadır. Her küllî’nin bir istisnası bulunabilir. Bu istisnalar ise, kâidenin küllîliğine hâlel getirmez.

Kavâidü’t-Tefsir

Kavâidü’t-tefsir kavramı, “kavâid” ve “tefsir” kelimelerinden mürekkep bir kullanım şeklidir. Kavramın içindeki her iki kelimenin müstakil lügat ve ıstılah mânâları vardır. Bunlarla alakalı önceki alt başlıklarda gerekli açıklamalar yapılmıştır. Özetlemek gerekirse kavâid “tüm cüz’iyyâtına uygulanan küllî kaziyye”,¹⁰⁷ tefsir ise “müşkil olan lafızdan murat edilen mânâyı ortaya çıkarmak”¹⁰⁸ anlamına gelmektedir. Her iki kelimenin detaylı anlatımı yukarıda yapıldığı için burada “kavâidü’t-tefsir” ifadesinin izafet terkipli oluşu mürekkep kullanımı üzerinde durulacaktır. Bu sayede tekrara düşmeden yeni bilgiler verilecektir.

Lügat kitaplarında tefsir kâideleri anlamına gelen kavâidü’t-tefsir’in ıstılah mânâsı şöyledir: “Kavâidü’t-tefsir, kendisiyle Kur’ân-ı Kerim ayetlerinin mânâlarının

¹⁰⁶ Abdullah, Tuzcu, *Kur’ân-ı Kerim Açısından Mecellenin Külli Kâideleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) AÜSBE, Erzurum 2012.

¹⁰⁷ Cürcânî, 143. (فضية كلية منطبقه على جميع جزئياتها)

¹⁰⁸ İbn Manzûr, IV, 369.

istinbatına ve bu mânalardan istifâde edebilmenin keyfiyetine ulaşıldığı kavâid-i külliyyeye denir.”¹⁰⁹ Ayrıca “kendileriyle Kur’ân’ın mânâlarının ve mâhiyetinin anlaşıldığı küllî hüküm, ilke ve prensipler bütünü”¹¹⁰ şeklinde tanımlanmıştır. Yapılan tanımlardan yola çıkarak daha umûmî bir târif şu şekilde yapılabilir: “Kur’ân tefsirinin açıklanmasına kendisiyle ulaşılan umûmî ve küllî hükümlere kavâidü’t-tefsir denir.”¹¹¹

İbn Teymiyye’nin *Mukaddime fî Usûli’t-Tefsir*, Kâfiyecî’nin *Kitâbü’t-Teysîr fî Kavâidi İlmi’t-Tefsir*, Şah Veliyyullâh Dihlevî’nin *el-Fevzü’l-Kebir fî Usûli’t-Tefsir* gibi ilk tefsir usûlü eserleri incelendiğinde, tefsir ilminde usûle giden yolun kâidelerle oluşturulmaya çalışıldığı fark edilmektedir. Bu kitaplardaki söylemlerden hareketle usûl kelimesinin tefsir ilmindeki karşılığının kavâid olduğu anlaşılmaktadır. Netice itibariyle kâide, tefsir ilminde usûlün temelini oluşturan bir kelimedir.¹¹²

Tefsir ilminde kavâid literatürü bu bölümün ikinci alt başlığında tanıtılacaktır. Tanıtılan literatürler, tarihsel sıralama ile ele alınıp incelenecektir. Bu sayede tefsir ilminde kavâid kelimesinin hangi anlamlarda kullanılmış olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Çünkü kavâidü’t-tefsir, tefsir usûlünün bir parçası olarak kullanıldığı gibi tefsir usûlü ve ulûmu’l-Kur’ân’la aynı mânâda olduğu düşünülmektedir. Literatür çalışmalarının incelenmesi neticesinde bu iddia bir hükme bağlanacaktır. Bir alt başlıkta ise, iki kavram arasındaki bağlantı ele alınıp incelenecektir.

1.1.3.1. Kavâidü’t-Tefsir’in Benzer Kavramlarla İlişkisi

Kâide, başta tefsir ilmi olmak üzere pek çok ilimle özdeşleşen bir kelimedir. Her ilmin kendine göre kâide ve kuralları vardır. Buradan hareketle ulemâdan kimisi doğrudan kâide kelimesini kullanırken kimisi de dolaylı olarak aynı mânâyâ gelen ama aralarında küçük ayrımların bulunduğu “dâbıta, asl, eşbah ve nezâir” gibi benzer kavramlar kullanmışlardır. Bu kavramların ortak noktası “prensip ve kural” gibi anlamlara gelmeleridir.¹¹³

Bu kısımda kavâid ile davâbıd’ın ve kavâidü’t-tefsir ile tefsir usûlünün birbirleriyle olan ilişkisi üzerinde durulacaktır. Tefsir usûlü ve ulûmu’l-Kur’ân gibi eser

¹⁰⁹ Sebt, I, 30.

¹¹⁰ Muhsin, Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, MÜİF Yayınları, İstanbul 2015, 151.

¹¹¹ Ubeyd, 125.

¹¹² Bulut, *Erken Dönem Tefsir Mukaddimeleri*, 32-33.

¹¹³ Baktır, 205-210.

isimleri araştırmanın literatür kısmına dâhil edilmemiştir. Ayrıca zikredilen diğer kavramlarla tefsir ilminde kavâidin bir yakınlığı söz konusu değildir. Çünkü kelime manaları birbirine yakın olsa da literatür yazılmadığı tespit edilmiştir. Fıkıh usûlünde diğer kavramlar kâide ile aynı manada kullanılmıştır. Kavâid ile aynı anlamı taşıyan eserler fıkıh usûlünde kaleme alınmıştır.¹¹⁴

Kâide kelimesinin tefsir kelimesiyle oluşturduğu terkeb sayesinde, çalışmanın merkezinde yer alan kavâid kavramının tefsir usûlü ile olan ilişkisi önem taşımaktadır. Kavâidü't-tefsir'in başta tefsir usûlü olmak üzere ulûmu'l-Kur'ân ile yakınlığı söz konusudur. Özetle burada kâide ile aynı anlamda kullanılan davâbıd kelimesinin mukayesesi yapılacaktır. Aynı şekilde kavâidü't-tefsir'in tefsir usûlü ile olan ilişkisine değinilecektir.

1.1.3.1.1. Kavâid ve Davâbıd

Davâbıd, dâbıd kelimesinin çoğuludur. Tefsir ilminde kâide'nin çoğulu olan kavâid ile yakın ilişki halinde olan kelimelerin başında davâbıd gelmektedir. Davâbıd, aslî anlam itibariye kâide ve kural mânâsına gelse de ikisi arasında kuşatıcılık farkı söz konusudur. İstılâhî olarak kâide ile aynı mânâyâ gelmekle beraber dâbıd daha dar kapsamlıdır. Bir kısım ulemâ ise her iki kelime arasında bir farkın bulunmadığını dile getirmiştir. Onlara göre “kâide, dâbıd, kânun, asl” aynı mânâdadır.¹¹⁵

Örneğin, Feyyûmî (ö. 770/1368-69) kâideyi tanımlarken dâbıd mânâsına geldiğini vurgulayarak “tüm cüziyyâtına mutabık düşen küllî emir” şeklinde tarif etmiştir.¹¹⁶ Ancak iki kelime arasında ayırım yapmayan bu kişiler “kavâid” sahasında eser yazmamışlar. Sözlük ve ıstılah anlamlarından yola çıkarak bu sonuca vardıkları düşünülmektedir. Sahanın uzmanlarına göre her iki kelime arasında fark mevcuttur.¹¹⁷ Bu farklar maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

1- Dâbıd, sadece bir bölümle ilgili detaylara dair hüküm ifade eden dar kapsamlı prensiptir. Kâide ise, ilgili alanın tamamında geçerli olabilecek, dolayısıyla dâbıdı da

¹¹⁴ Bkz: Suyûtî, Celaluddin, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâidi ve Fürû Fıkhı's-Şâfiî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

¹¹⁵ Baktır, 205-210.

¹¹⁶ Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâh 'ul-Münir fî Garîbi eş-Şerhi'l- Kebîr*, Mektebetü Lübnan, Lübnan 1987, 195.

¹¹⁷ Necmettin, Kızılkaya, *Hanefî Mezhebinde Kavâid İlmi ve Gelişimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), SÜSBÜ, Konya 2011, 40.

kuşatan geniş kapsamlı bir prensiptir.¹¹⁸ Buradan anlaşılmaktadır ki dâbıd, kâide ile mâhiyet yönünden aynıdır ama kapsam yönünden farklıdır.¹¹⁹

2- Kabul ve ret açısından dâbıtta meydana gelen ihtilaf, kâidede meydana gelenden daha fazladır. Çünkü kâidede ihtilaf aslında olmaz, cüzlerinde olur. Dâbıdda ise ihtilaf çoğu zaman aslında olur. Çünkü dâbıd mahduttur, kâideye nisbeten cüz mesabesindedir.

3- Kâide'ye şazz ve istisna kalan meseleler, dâbıda nisbeten çok fazladır. Bu durum kâide'nin kapsamının dâbıda nisbeten daha geniş olmasından kaynaklanmaktadır.¹²⁰

Tefsir ilminde kavâid literatürü olarak davâbıd ismiyle yazılmış eserlere Ali b. Süleyman el-Ubeyd'in *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerim Usûlühü ve Davâbiduhu* isimli çalışması örnek verilebilir. Bu eser, tefsir ilminde kavâid literatürü tanıtılırken ele alınıp incelenecektir.

1.1.3.1.2. Kavâidü't-Tefsir ve Tefsir Usûlü

Kavramsal olarak “kendileriyle Kur'ân-ı Kerim'in mânâlarının ve mâhiyetinin anlaşıldığı küllî hükümler, ilke ve prensipler bütünü”¹²¹ anlamına gelen kavâidü't-tefsir ile “tefsir ilminin üzerine bina edildiği esas, kural ve kâideler”¹²² şeklinde tarif edilen tefsir usûlünün birbirleriyle yakın bir ilişkisi söz konusudur. İki kavram vücuda nisbeten etle kemik gibidirler.

Arapça konuşmak ve yazabilmek için nasıl bir kişinin nahiv ve sarf bilmesi gerekiyorsa aynı şekilde tefsir alanında uzmanlaşacak bir kimsenin kavâidü't-tefsir'in muhtevâsını, içeriğini, sınırlarını çok iyi bir şekilde bilmesi gerekmektedir. Kavâidü't-tefsir, tefsir için bir usûl ve vasıta. Vasıta olmadan varılacak yere varmak meşakkatli ve zordur.¹²³

¹¹⁸ Subkî, Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Takiyüddin, *el-Eşbah ve'n-Nezâir*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, (yy, ty), I, 11.

¹¹⁹ Mustafa, Yıldırım, *Mecelle'nin Külli Kâideleri*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2012, 6.

¹²⁰ Sebt, I, 31-32.

¹²¹ Muhsin, Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 151.

¹²² Ubeyd, 27.

¹²³ Sebt, I, 33.

Kavâidü't-tefsir, tefsir usûlü ya da tefsir usûlünün bir alt dalı olarak ilim dünyasında kabul edilmektedir. Kavâidü't-tefsir, tefsir usûlü olarak kabul edilirse iki kavram arasında isim farklılığından başka bir şey kalmaz. Şeyh Osman'ın (ö. 1211/1786) *er-Risâle fî Kavâidi İlmi't-Tefsir* isimli eseri ile Halid Abdurrahman el-Akk'ın (ö. 1420/1999) *Usûlü't-Tefsir ve Kavâiduhu* isimli kitabı tefsir usûlü konularını açıklamak amacıyla yazılmıştır.¹²⁴ Bu iki eserden yola çıkarak “kavâidü't-tefsir” kavramını inceleyen kişi içerik itibarıyla tefsir usûlü eseri ile karşılaşacaktır.

İkinci görüşe göre kavâidü't-tefsir, tefsir usûlünün en önemli bölümlerinden bir tanesidir. Bu yaklaşıma göre iki kavram arasında kül ve cüz münasebeti vardır. Tefsir usûlü, tefsir ilminin bütün konularına kapsayacak şekilde kullanılırken kavâidü't-tefsir ele alınan bu konuların üslûbu, esas ve ilkelendirilmeleriyle ilgilenir. Her iki kavram arasında fıkıh ilmi ile fıkıh kâideleri arasındaki ilişki söz konusudur.¹²⁵ Modern dönem kavâid eserleri genel olarak bu anlayış üzerine yazılmaktadır. Literatür çalışmalarının tanıtımında iki kavram arasındaki fark daha belirgin ortaya çıkacaktır. Ayrıca eserler üzerinde bazı değerlendirmeler yapılırken söz konusu ayrıma dikkat edilecektir.

1.2. KAVÂİDÜ'T-Tefsir LİTERATÜRÜ

Bu alt başlıkta klasik dönemden modern döneme kadar tefsir ilminde “kavâid” ismiyle veya yakın mânâda başka isimlerle yazılan literatür çalışmalarının ve müelliflerinin kısa ve öz tanıtımı yapılacaktır. Müellifler ve eserleri tanıtılırken tarih ve zaman önceliğine göre bir tasnifte bulunulacaktır. Kavâid üzerine yazılan literatür çalışmalarının tanıtımı sayesinde “kavâidü't-tefsir” eserlerinin içerikleri hakkında genel bilgiler elde edilmiş olacaktır. Ayrıca kullanımı net olmayan bu kavramın ne anlam ifade ettiği incelenen eserler neticesinde ortaya çıkarılacaktır.

Bu bölümde müellif ve eser tanıtımı yapılacağı için sık sık kaynaklara başvurulacaktır. Genel olarak bir insicam sağlanması adına özellikle müellifin hayat hikâyesinin anlatıldığı kısımda kaynaklar topluca verilmeye çalışılacaktır. Gerektiği takdirde kaynak kullanılacaktır. Ancak müellifin kavâide dair yazmış olduğu eserinin tanıtımı esnasında her nerede kaynak verilmesi gerekiyorsa orada dipnot ile

¹²⁴ Karacelil, *Tefsir Usûlünün Yapısı ve İşlevi*, 108.

¹²⁵ Sebt, I, 33.

belirtilecektir. Durumun böyle olması bütünlük yakalanması adına önemlidir. Tanıtımı yapılan eser ve şahıslardan Kâfiyecî ve Sa'dî ise ikinci ve üçüncü bölümlerde ele alınarak kavâide dair eserleri mukayese edileceği için tekrara düşmemek adına burada kendileri ve eserleri hakkında bilgi verilmeyecektir.

Tefsir ilminde kavâide dair klasik ve modern dönem eserleri tahlile dayalı bir üslubla incelenerek, söz konusu eserlerin tefsir usûlüne katkılarının neler olduğu belirtilecektir. Böyle bir çalışma sayesinde usûl konusunun belirli bir zemine oturtulması düşünülmektedir. Ayrıca incelenen literatür çalışmaları sayesinde tefsir eserlerinden bazıları tanıtılmış olacaktır.¹²⁶ Ancak şunu belirtmek gerekir ki müstakil te'lif edilen eserlerin haricinde usûl kitaplarında kavâidü't-tefsir'le alakalı başlıklar bulunmaktadır.¹²⁷ Burada bu başlıklar değerlendirmeye alınmayacaktır. Başka araştırmalarda başlıkların incelenmesi düşünülmektedir.

Tefsir ilminde ulûmu'l-Kur'ân ve tefsir usûlü, aralarında her ne kadar fark olsa da bazen aynı manada kullanılmaktadırlar. Kavâidü't-tefsir ise bunların bir alt dalı veya aynı anlama gelen ıstılâhî bir kullanım şeklidir. Kavâid literatürü tanıtılırken ulûmu'l-Kur'ân veya tefsir usûlü ismiyle kaleme alınan eserlerin açıklanacağı akla gelebilir. Ancak böyle bir şey yapılmayacaktır. Kavâidü't-tefsir'in "tefsir usûlü" ile aynı mânâda veya bir alt dalı olarak kullanılması incelenen literatür çalışmalarından anlaşılmıştır. Ayrıca böyle bir şey, araştırmanın hacminin büyümesine neden olacaktır.

1.2.1. Arapça Eserler

Bu kısımda tabakat ve akademik çalışmalardan kaynak taraması sonucu isimleri belirlenen on bir kavâid müellifi ve eserleri hakkında açıklama yapılacaktır. Eserler tarihsel sıralamaya göre tanıtılacaktır. Müellifin hayatı, eseri, ilim dünyasındaki konumu belirtilecektir. İkinci kısımda eserin içeriği hakkında bilgi verilerek kavâidü't-tefsir başlığı altında hangi konumda oldukları açıklanacaktır. Son olarak bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

¹²⁶ Sebt, I, 20-21.

¹²⁷ Bkz: Kattan, 205.

1.2.1.1. Mecdüddin İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 652/1254) - Kavâidü't-Tefsir

Tefsir, fıkıh, kıraat ve hadis âlimi olan müellifin tam ismi Ebü'l-Berekât Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh b. el-Hâdır el-Harrânî'dir. İbn Teymiyye el-Harrânî şeklinde bilinmektedir. Fahreddin lakabıyla meşhurdur. 728 yılında vefat eden meşhur Takıyüddin İbn Teymiyye'nin dedesidir. Müellif, 590 yılında Harran'da dünyaya gelmiş, yine doğduğu yer olan Harran'da 652 yılında vefat etmiştir.¹²⁸

Müellif, Hanbelî ulemâsındandır. Müfessir, hatib, vâiz ve âlim bir kişiliğe sahiptir. Yaşadığı dönemlerde çok sayıda âlim yetiştiren bir aileye mensup olan müellif, küçük yaşlardan itibaren farklı alanlarda ilim okumuş ve pek çok önemli ulemâdan dersler almıştır. İlim için hayatının çeşitli aşamalarında seyahatlerde bulunmuştur. Elde ettiği bilgileri başta oğlu Şehâbeddin Abdülhalim olmak üzere çok sayıda kişiye okutarak talebeler yetiştirmiştir.¹²⁹

Fıkıhta Hanbelî mezhebine müntesip olan müellif, sorulan sorulara farklı açılardan cevaplar vermesi ile meşhurdur. Talebeleri ile münâsebetlerini her zaman iyi tutmaya gayret gösteren İbn Teymiyye onların yetişmesi için her türlü gayreti göstermekten geri durmamıştır. Düşüncelerini rahatlıkla ifade edişi, hazır cevaplılığı ve münazara esnasında başarıları müellifin özellikleri arasındadır. Çok güzel hutbeleri ve manzûmeleri vardır. Müellifin çok sayıda eseri mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır:

- 1- *Kavîdü't-Tefsir.*
- 2- *el-Muharrer fi'l-Fıkh Alâ Mezhebî İmam Ahmed b. Hanbel.*
- 3- *el-Müsevvede fi Usûli'l-Fıkh.*
- 4- *el-Münteha'l-Gâye fi Şerhi'l-Hidâye.*
- 5- *Kitap fi Ehâdisi'l-Mevzûâ.*
- 6- *Etrâfü Ehâdisi't-Tefsir.*
- 7- *Urcûze fi İlmi'l-Kırâat.*
- 8- *el-Ahkâmü'l-Kübrâ.*
- 9- *el-Mahzen fi'l-Fıkh.*

¹²⁸ Celal, Kırcı, "İbn Teymiyye" *DİA*, İstanbul 1999, LX, 390-391.

¹²⁹ Çelebi, Kâtib, *Keşfü'z-Zünûn*, Dâru'l-İhyâ-i Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut (ty) II, 1357.

10- *el-Müntekâ min Ahbâri'l-Mustafa*.¹³⁰

Kavâidü't-Tefsir

Zikredilenler arasında bu araştırma ile yakından alakalı olan müellifin eseri, birinci sırada yer alan kitaptır. Ancak *Kavâidü't-Tefsir* isimli eser günümüze ulaşmamıştır. Böyle bir eserin varlığını *Keşfü'z-Zünûn* gibi çeşitli tabakat kitapları haber vermektedir. Ancak eser hakkında isminden başka mâlumat *Keşfü'z-Zünûn*'da mevcut değildir.¹³¹ Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561) *Miftâhu's-Saâde* isimli tabakat eserinde müellif ve eseri hakkında yukarıda zikredilen aynı bilgileri vermektedir.¹³² Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinin mukaddime kısmında faydalandığı eserleri sayarken müellifin ismini ve eserini zikretmektedir.¹³³

Eser, müellifin vefat tarihinden hareketle “kavâidü't-tefsir” alanında yazılı ilk literatür çalışmasıdır. Ancak şu an itibariyle eserin sadece ismi bilinmektedir. Eser, günümüzde yapılan araştırmalara rağmen bulunamamıştır. Eser hakkındaki bilgiler başta tabakat kitapları olmak üzere bu sahada yapılmış çalışmalardan elde edilmektedir. Eser, müellifin vefat tarihinden hareketle *kavâidü't-tefsir* ismiyle tefsir usûlünde yazılmış ilk kitaptır. Eser, bulunduğu takdirde başta kavâid sahası olmak üzere tefsir usûlüne etkisi olacağı düşünülmektedir.

1.2.1.2. Necmettin et-Tûfi (ö. 716/1316) - el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsir

Tam olarak ismi Süleymân b. Abdilkâvi b. Abdilkerîm b. Saîd et-Tûfi es-Sarsarî el-Bağdâdî, el-Fakih, el-Usûlî, el-Mütefennin, Ebü'r-Rebî, Necmüddîn el-Hanbelî'dir. Doğum tarihi konusunda ihtilaflar (657 gibi) olsa da (670/1271) yılında Bağdat'ın

¹³⁰ Ömer Nasuhi, Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakatü'l-Müfessirin*, Ravza Yayınları, İstanbul 2008, II, 499.

¹³¹ Çelebi, 1357.

¹³² Taşköprizâde, Ahmed Efendi, *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzûâtî'l-Ulûm*, Dâr'ru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1985, II, 102; Sebt, I, 43.

¹³³ Suyûtî, Celâlüddin, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâr-u İbn Hazm, Beyrut 2015, 20. Buradaki eserin dede İbn Teymiyye ve torun İbn Teymiyye'ye âit olma ihtimali söz konusudur. *İtkân*'ın farklı nüshalarına bakıldığında kimilerinde belirtilen eser zikredilmektedir. Kimilerinde ise eserin ismi yoktur. *İtkân* üzerine Suudi Arabistanda Merkezü'd-Dirâsêti'l-Kurâniyye'nin yapmış olduğu tahkik çalışmasında eserin torun Şeyhülislam İbn Teymiyye'ye âit olduğu ve *Mukaddime fî Usûli't-Tefsir* ismiyle matbû olduğu belirtilmektedir. Bkz: Suyûtî, Celâlüddin, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk: Merkezü'd-Dirâsêti'l-Kurâniyye), Mecmau Melik Fahd, Medine 1426/2004, 43.

Sarsar kasabasının Tûfâ köyünde dünyaya geldiği genel olarak ilim dünyasında kabul görmüştür.

Ayrıca ilim çevresinde müellif dünyaya geldiği Tûfâ köyüne nisbeten “Tûfi”, köyün bağlı olduğu beldeye nisbeten “Sarsari” ve bu beldenin Bağdat’a bağlı olması hasebiyle “Bağdâdî” nisbeleriyle meşhur olmuştur.¹³⁴ Kaynaklarda bu nisbelerde geçen kişiye âit bilgiler, çalışmada ele alınıp hayatı ve eseri hakkında söz söylenen müellifin bilgileridir. Çeşitli tabakat, rical ve tefsir kaynaklarında müellif hakkında bilgi aranırken bu nisbeler çok önemlidir.

711/1311 yılında Hanbelî kâdı’l-kudâtı ile aralarında çıkan anlaşmazlık sonucunda teşeyyû ile itham edilme sonucunda görevinden alınarak önce hapse sonrasında Güney Mısır’daki Kus şehrine sürgüne gönderilmiştir. Üç yıl burada sürgün hayatı yaşadıktan sonra hac farızasını yerine getirmek üzere kutsal topraklara gitmiştir. Bir yıl Mekke-i Mükereime’de kalıp ertesi sene ikinci haccını yaparak Filistin’e dönmüştür. Henüz genç denilebilecek bir yaşta, 46 yıl yaşayarak 716/1316 senesinde vefat etmiştir.¹³⁵

Necmettin et-Tûfi, ilk eğitimini köyünde alıp sonrasında Sarsar’a yerleşmiştir. 691 yılında Bağdat’a geçerek Müstansırıyye Medresesinde Ebû Abdillâh Muhammed b. Hüseyin el-Mevsîlî ve Ebû Bekir el-Kalânîsi gibi âlimlerden ders almıştır. 704/1304 yılında Dimaşk’e gidip kendisini çok sevdiği ve yakından takip ettiği Takıyüddin İbn Teymiyye’nin derslerine katılmıştır. Ayrıca burada kaldığı süre boyunca başka âlimlerden dersler okumuştur. Ertesi sene (705) Kâhire’ye geçerek Mansûriyye ve Nâsırıyye medreselerinde muîd (medreselerde müderris yardımcısına verilen isim) sıfatıyla dersler vermiştir. Burada durduğu zaman boyunca çok sayıda eser kaleme almıştır. Burada bulunduğu süre zarfında başka hocalardan dersler alarak hem hocalık hem de talebelik yaparak vaktini geçirmiştir.

Müfessir, usûlcu, fakih ve kelamcı olan et-Tûfi, kırkı aşkın eser kaleme almıştır. Abdülkadir Hüseyin, müellife âit *el-İksîr fî İlmi’t-Tefsîr* isimli tahkik çalışmasında ismi

¹³⁴ İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî, *ez-Zeyl alâ Tabakâti’l-Hanâbile*, (thk: Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin) Mektebetü’l-Ubeykân, Riyad 2004, IV, 404-416; İbn İmâd, Abdü’l-Hayy b. Ahmed el-Hanbelî, *Şezerâtü’z-Zehab fî Ahbâr men Zeheb*, (thk: Abdülkâdir el-Arnâvud-Mahmud Arnâvud) Dâru İbn Kesir, Beyrut 1989, VIII, 71-73; Tülü, Ali, *Necmeddin Tufi’nin Maslahat Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, İstanbul 2006, 11.

¹³⁵ Demiri, Lejla, “Tûfi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, XLI, 324-327.

geçen diğer kitaplarını tek tek açıklayarak isimlerini zikretmektedir.¹³⁶ Müellifin diğer eserlerinden bazıları üzerine akademik çalışmalar yapılmıştır.¹³⁷ Bu araştırma esnasında müellif ve eserleri üzerine yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır.

el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsîr

Eser, müellifin tefsir ilminde kavâid üzerine yazmış olduğu bir çalışmasıdır. Eser, Abdülkadir Hüseyin tarafından tahkik edilerek Kâhire'de Mektebetü'l-Âdâb Yayınevi tarafından 1976 yılında *el-İksîr fî İlmî't-Tefsîr* adıyla neşredilmiştir. Aynı isimle eser 2000 yılında ikinci defa basılmıştır. Araştırma esnasında Abdülkadir Hüseyin tarafından *el-İksîr fî İlmî't-Tefsîr* ismiyle tahkikli neşredilen nüsha göz önünde bulundurularak gerekli incelemeler yapılacaktır.

Aldülkâdir Hüseyin, sebebi tam olarak bilinmemekle beraber eseri *el-İksîr fî İlmî't-Tefsîr* ismiyle neşretmiştir. Eser üzerinde makale yayımlayan Mustafa Karagöz, makalesinde Abdülkadir Hüseyin tarafından neşredilen eseri esas almakla birlikte, isminin *el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsîr* olduğunu iddia etmiştir. Ancak makale yazarı çalışmasında bu nüshayı esas aldığı için verilen dipnotlarda eser, *el-İksîr fî İlmî't-Tefsîr* ismiyle geçmektedir. Sonrasında Mustafa Karagöz, isimlendirme konusunda meydana gelen ihtilâfı gidermek ve kendi tercih ettiği isimlendirmenin doğruluğunu ispatlamak amacıyla durumu şu şekilde maddeler halinde îzah etmiştir:

1- Müellif, çalışmasının önsözünde eserini *el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsîr* olarak isimlendirdiğini açıkça belirtmiştir.

2- Eser, tabakat kitaplarında *el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsîr* şeklindeki ismiyle geçmektedir.

3- Eserin *el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsîr* şeklindeki isimlendirilmesi müellifin amacını ve kitabın içeriğini *el-İksîr fî İlmî't-Tefsîr* şeklindeki isimlendirmeden daha iyi yansıtmaktadır.

4- Tûfi, eserinin önsözünde kitabın adını *el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsîr* şeklinde adlandırdığını açıkça belirttiği halde, eserin nâşiri bu adı bırakıp eseri niye *el-İksîr fî İlmî't-Tefsîr* şeklinde isimlendirdiğini îzah etmemiştir.¹³⁸

¹³⁶ et-Tûfi, Necmüddin, *el-İksîr fî İlmî't-Tefsîr*, (thk: Abdülkadir Hüseyin) Mektebetü'l-Adâb, Kâhire, 9-10.

¹³⁷ Bkz: Tülü.

¹³⁸ Mustafa, Karagöz, "el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsîr Örneğinde Tefsir Usûlü Yazımına Bir Katkı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, [Dipnot 1], 9(17), 2010, 171-200.

Yapılan incelemeler neticesinde eserin *el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsîr* ismiyle yazıldığı anlaşılmaktadır. Araştırma esnasında *el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsîr* ismi kullanılmakla birlikte Abdülkadir Hüseyin tarafından neşredilen nüsha esas alınarak eser hakkında bilgi verilecektir. Çünkü eserin anlaşılabilirliği hususunda tahkik çalışmasının çok büyük katkısı söz konusudur.

Eser, “mukaddime, üç kısım ve iki cümle” olmak üzere toplam altı bölümden oluşmaktadır. Müellif, mukaddime kısmında tefsir ve te’vil kelimelerinin tanımlarını yaptıktan sonra her iki kelime arasında var olan farkları ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.¹³⁹

Birinci kısım, Kur’ân-ı Kerim’in tefsir edilmesine dairdir. İkinci kısım, ulûmu’l-Kur’ân ile alakalıdır. Müellif, Kur’ân-ı Kerim’i tefsir edecek kimsenin ulûmu’l-Kur’ân ve belagat konularını iyi bilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Belâgat ilmiyle alakalı konuya girmeden önce açık bir şekilde bu bölümü İbnü’l-Esîr el-Cezerî’nin (ö. 637/1239) *el-Câmiu’l-Kebîr fî Sınâati’l-Manzûm ve’l-Mensûr* adlı eserinden hareketle oluşturduğunu dile getirmektedir.¹⁴⁰ Üçüncü kısım “meânî ve beyân” başlığıyla ele alınmıştır. Bu bölümü müellif bir mukaddime ve üç konu başlığı altında incelemiştir. Çeşitli tartışma konularını burada ele almıştır.

Birinci cümle, tefsirin hükümleri hakkındadır. Burada çeşitli bablar ve fasıllar açılarak tefsir, Kur’ân ilimleri, belagat konuları müellif tarafından incelenmiştir. İkinci cümle, tefsir ilminin özel hükümleriyle ilgilidir. Başta belâgat konuları olmak üzere tefsirle alakalı özel haller burada ele alınmıştır. Beyan, bedî ve meânî ile alakalı konular uzunca bir şekilde ele alınıp anlatılmıştır. Bu konular belagat ilminin en temel meseleleridir. Bu başlıklar altında çok sayıda alt başlık mevcuttur. Bunların ayrı ayrı ele alınıp incelenmesi başta Kur’ân ve hadis metinleri olmak üzere Arap Dili’nde yazılan edebi metinlerin anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Müellif, eserini hamdele, havkale ve salvale ile sonlandırmaktadır. Eserin müteâlâsı, 969 yılı Muharrem ayının pazartesi günü Dımeşk’in ön tarafındaki çayırılık

¹³⁹ Tûfi, 28-29.

¹⁴⁰ Tûfi, 63.

arazilerde yer alan Bilâliye karyesinde ikâmet eden Ali b. İmâdiddîn eş-Şâfî tarafından yapılmıştır.¹⁴¹

Lügat kâidelerinden hareketle tefsir usûlü çalışması yapmaya çalışan müellif, tefsirin bir usûle sahip olup olmadığı konusunun yeniden tartışılmaya açıldığı günümüz ortamında, klasik dönemde yazılan en güzel çalışmalardan birisidir. Eserin tamamen tefsir usûlünden hareketle kavâid oluşturma amacıyla yazıldığını söylemek yanlış olur. Müellifin belagat konularını ayrıntılı bir şekilde ele alıp incelediğini unutmamak gerekir. Hatta kitabın belagat ilmini tanıtan yönü, tefsir usûlünü tanıtan yönünden çok daha fazla olduğunu söylemek yanlış sayılmaz. Eserde çok sayıda belagat konusu tanıtılmıştır.¹⁴²

Eser, kavâid eserlerinin en eskilerindedir. Eser, tefsir ilminin parçası olan kavâid alanında modern döneme ulaşan en eski matbû çalışmadır. Alanın uzmanları tarafından baş tacı kabul edilen bir eserdir. Dil kurallarıyla tefsir usûlü denemesi yapmaya çalışan Tûfî, genel olarak belagat kurallarını Kur'ân-ı Kerim ayetleri üzerinde uygulamıştır.¹⁴³ Adından anlaşılacağı üzere tefsir çalışması olan *el-İksîr fî Kavâidi't- tefsir*, kavâid açısından öz bilgilerin sunulduğu bir kitap değildir. Bunun yanısıra tefsir ilminde, usûl ve kavâid ile alakalı bilgilerin mevcut olduğu ilk kaynak eserlerdendir.

1.2.1.3. Şemsüddin İbn Sâiğ (ö. 777/1375) - el-Menhecü'l-Kavîm fî Kavâid-i Tataallak bi'l-Kur'âni'l-Kerim

Gerçek ismi, Şemsü'd-Din İbn Sâiğ Muhammed b. Abdurrahman b. Ali ez-Zemerrüdi el-Hanefî'dir. Müellif, 709 yılında dünyaya gelmiştir. Çocukluğundan itibaren ilmi seven bir kişiliğe sahiptir. Lügat, nahiv, tefsir, fıkıh olmak üzere çok sayıda ilim dalında söz sahibi bir kişidir.

Ebû Hayyan el-Endelüsî (ö. 745/1344) ve Debûsî (ö. 430/1039) gibi âlimlerden dersler okumuştur. Devlet adamlarıyla arasını iyi tutan müellif, çeşitli makamlarda ve çok sayıda medresede yöneticilik yapmıştır. Şemsüddin İbn Sâiğ, 777/1375 tarihinde vefat etmiştir. Pek çok eser kaleme alan müellifin eserlerinden bazıları şunlardır:

¹⁴¹ Tûfî, 348.

¹⁴² Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, 23-24.

¹⁴³ Seber, Abdülkerim, "Necmettin et-Tûfî'nin 'el-İksîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir' İsimli Eserinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 2006, s. XXIV, 25-59.

- 1- *el-Menhecü'l-Kavîm fî Kavâidi Tataallak bi'l-Kur'âni'l-Kerim.*
- 2- *Ravdu'l-Efhâm fî Aksâmi'l-İstifhâm.*
- 3- *et-Ta'likâtü fî'l-Mesêili'l-Dakika.*
- 4- *Mecmau'l-Ferâidi ve Menbet'l-Fevâid.*
- 5- *el-Mebânî fî'l-Meânî.*
- 6- *Şerhu Elfiye İbn Mâlik.*
- 7- *Şerhu Meşeriku'l-Envâr.*
- 8- *Şerhu'l-Bürde.*¹⁴⁴

el-Menhecü'l-Kavîm fî Kavâid-i Tataallak bi'l-Kur'âni'l-Kerim

Müellifin bu çalışmadaki araştırma konusuyla alakalı eseri, vefat tarihinden hareketle kavâidü't-tefsir ile alakalı yazılan erken dönem kaynak eserlerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu eser günümüze ulaşmamıştır.¹⁴⁵ Umulur ki en kısa zamanda bulunur ve içindeki değerli bilgiler araştırmacıların ve alana ilgi duyanların istifâdesine sunulur. Bu sayede klasik dönem kavâid eserlerinden bir tanesi daha ilim dünyasına kazandırılmış olacaktır.

1.2.1.4. İbn Vezîr (ö. 840/1436) Kavâidü't-Tefsir

Müellifin gerçek ismi, Muhammed b. İbrâhim b. Ali b. el-Mürtezâ b. el-Mufassal el-Hüseynî ve el-Kâsimî'dir. Künyesi Ebu Abdilleh'tır. Yemen'de Zeydî olan Vezir ailelerinden birine mensubtur. İbn Vezir ismini de buradan almıştır. Müellif, 775/ 1373 yılında dünyaya gelmiştir. Kendisi müçtehid ve araştırmacı bir kişiliğe sahiptir. San'a, Sa'de ve Mekke şehirlerinde tedris görmüştür. Ömrünün sonlarına doğru inzivâya çekilerek kendisini ibadete vermiştir. Müellif, 840/1436 yılında San'a'da vefat etmiştir. Müellifin çok kıymetli eserleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- 1- *Kavâidü't-Tefsir.*
- 2- *İsâru'l-Hak ale'l-Halk.*
- 3- *Tenkîhu'l-Enzâr fî Ulûmi'l-Âsâr.*

¹⁴⁴ Çelebi, II, 1883; Sebt, I, 43; Askalâni, İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-Kâminetü fî A'yâni'l-Mieti's-Sêmineti*, (thk: Muhammed Abdü'l-Muîd Dân) Meclisi Dâirati'l-Maârifî'l-Osmâniye, SaydarAbad/Hind 1972, V, 248; Kutluboğa, Ebu'l-Fedâ, *Tâcü't-Terâcim*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1992, 266.

¹⁴⁵ Sebt, I, 43.

- 4- *Fî Mustalahı 'l-Hadis.*
- 5- *Risâle.*

Kavâidü't-Tefsir

Müellifin *Kavâidü't-Tefsir* isimli eserinin ismi pek çok tabakat kitabında geçmektedir.¹⁴⁶ Araştırma esnasında müstakil olarak kaynaklarda bu esere rastlanmamıştır. Ancak kavâidü't-tefsir konusunda akademik çalışma yapan Halid Osman es-Sebt, eserin müstakil bir kavâidü't-tefsir olmayıp *Îsâru'l-Hak ale'l-Halk* isimli müellifin kendisine âit kitabının 156-167. sayfalar arasında yer alan “sahih bir tefsirin bilinmesi için gidilen yola rehberlik yapmak” faslının içeriğiyle aynı olduğunu belirtmektedir. İbn Vezir, eserinin bu bölümünde tefsirin yollarından, çeşitlerinden ve mertebelerinden bahsetmektedir. Dolayısıyla *Kavâidü't-Tefsir* isimli eserin, müstakil kaleme alınmış kavâid eseri olmadığını söylemektedir.¹⁴⁷ Sebt, *Kavâidü't-Tefsir* isimli eseri görerek bu yorumu yapmamıştır. *Îsâru'l-Hak ale'l-Halk*'daki bilgilerden hareketle yorum yapmıştır.

Sebt'in bu tesbitinde haklılık payı olmakla birlikte yanılma durumu da söz konusudur. Çok sayıda müellif, kitaplarından birine has kıldığı bir konuyu başka kitaplarına ilave etme ya da konuyu tekrar ele alma yöntemine başvurmaktadır. Dolayısıyla eserin müstakil olarak kaleme alınıp günümüze ulaşmama ihtimali, başka eserinin bir bölümü olma ihtimalinden daha kuvvetlidir. Umulur ki kaynaklarda ismi geçen bu eser, en kısa sürede bulunur ve hakkındaki ihtilaflar ortadan kalkar.

1.2.1.5. Süleyman el-Kâfiyecî (ö. 879/1474) - et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir

Anadolu coğrafyasında yetişmiş önemli ilim adamlarından birisi olan Kâfiyecî, tefsir ilmi başta olmak üzere pek çok alanda eserler kaleme almıştır. Hayatı ve eserleriyle alakalı olarak gerekli bilgiler çalışmanın ikinci bölümde verilecektir. Üçüncü bölümde ise kavâide dair yazdığı eseri mukayeseye tâbi tutulacaktır. Burada tarihsel sıralama amacıyla ismi ve eseri zikredilmiştir.

¹⁴⁶ Zirikli, Hayreddin, *el-Alâm Kamûsü Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ min'el-Arab ve'l-Müsta'rebîn ve'l-Müsteşrikin*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 2002, V, 300-301; Nüveyd, Âdil, *Mu'cemü'l-Müfessirin min Sadri'l-İslâmi ve hatta'l-Asri'l-Hâdir*, Merkezü't-Tefsir li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, (yy) 1988, 468.

¹⁴⁷ Sebt, I, 44.

1.2.1.6. Şeyh Osman (ö. 1211/1786) - er-Risâle fî Kavâidi İlmî't-Tefsir

Müellif, Kâfiyecî gibi Osmanlı Devleti (1299-1922) zamanında yaşayıp tefsir alanında eser kaleme almış âlimlerdendir. Hayatı ile alakalı yeterli bilgi mevcut değildir. Eser üzerinde araştırma yapanlar hayatıyla alakalı tartışmalı konuya kısa bir atıfta bulunduktan sonra eserin içeriğine yoğunlaşmaktadır. Eserin tahkikli neşrini yapan Mustafa Özel, müellif ve eseri hakkında yayınladığı makalesinde müellifin hayatıyla alakalı Bursalı Mehmet Tâhir'in (ö.1924) belirttiği bilgilerin yanlış olduğunu ısrarla vurgulamaktadır.

Bursalı Mehmet Tâhir, eseri günümüze ulaşmamış olan *Kavâidü't-Tefsir* isimli eser sahibi Mudurnulu Şeyh Osman Nakşîbendî¹⁴⁸ hakkında bilgi vermektedir. Ancak bu şahsın vefat tarihi 1200/1785'dir. Lakin burada belirtilen eserin yazım tarihiyle (1211) neredeyse on sene gibi bir süre söz konusudur. Dolayısıyla *Osmanlı Müellifleri* isimli eserde belirtilen kişiyle burada tanıtımı yapılacak olan kişi aynı değildir.¹⁴⁹ Başka kaynaklarda da aynı çelişkili bilgiler bulunmaktadır.

Mu'cemü'l-Müellifîn isimli tabakat kitabı yazarı Ömer Rıza Kehhâle (ö. 1987) eserinin altıncı cildinde Mudurnulu Şeyh Osman Nakşîbendî (ö. 1200/1785) adlı kişiyi tanıtırken *Kavâidü't-Tefsir* isimli eserinin ismini belirtmektedir.¹⁵⁰ Muhtemelen *Osmanlı Müellifleri* isimli eserdeki bilgileri tashih etmeden Kehhâle eserine almıştır.

Mudurnulu Şeyh Osman'ın kavâid konulu eseri tartışmalı olduğu için ayrı bir başlıkta ele alınıp inceleme yapılmamıştır. Tartışma konusuna burada değinilmiştir. Dolayısıyla ayrı başlıkta ele almak bilgi tekrarı olacaktır. Ayrıca kaynaklardaki bilgiler birbirine yakındır. Dolayısıyla ayrı bir başlıkta değerlendirmeye tâbi tutulmayıp burada hakkında bilgi verilmesi daha iyi olacağı düşünülmüştür.

er-Risâle fî Kavâidi İlmî't-Tefsir

Eser, Mustafa Özel tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Özel, tahkik çalışmasında eserin mevcut nüshasını esas almıştır. Eserin yazması, İBB Atatürk

¹⁴⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333-1342 [1915-1924], I, 129-130.

¹⁴⁹ Özel, Mustafa, "Tefsir Usûlü İle İlgili Bir Eser", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. XIII-XIV, İzmir 2001, 309-312.

¹⁵⁰ Kahhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut 1993, VI, 264-265.

Kitaplığı, Osman Ergin yazmaları bölümü, 1376 nolu demirbaş listesinde bulunmaktadır.¹⁵¹ Özel tarafından yapılan bu çalışma, 2005 yılında İzmir’de bulunan Birleşik Matbaacılık tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca eserin Suudi Arabistan’ın başkenti Riyad’da Melik Faysal İslam Araştırmaları Merkezi F-0269 kayıtlı numarada ayrı bir yazması mevcuttur.

Müellif, tefsir ilmi ile alakalı genel bilgileri eserinde vermiştir. Başta ulûmu’l-Kur’ân konuları olmak üzere çok sayıda Kur’ânî meseleyi eserinde ele almıştır. Kur’ân tarihi ve mushafla alakalı meseleler dikkat çekmektedir. Müellif, tefsir ilmiyle alakalı on meseleyi “fâide” başlığı altında ele almıştır. Bu başlık altında yukarıda zikredilen meseleleri sistematik bir şekilde incelemiştir.¹⁵²

Eser ve müellifle alakalı değerlendirme yapan Mehmet Emin Maşalı, kitabın orijinal bir tarafının bulunmadığını, Molla Fenârî tarafından yazılan *Aynu’l-Âyan* isimli eserin mukaddimesi esas alınarak yazıldığını söylemektedir. Ayrıca genel olarak Molla Fenârînin tefsir ilminin bir usûlünün ve kâidelerinin olmadığı görüşüne sahip olmasına rağmen müellifin eserini Molla Fenârî’den etkilenerek yazmasını ve ismini *Risâle fi Kavâidi İlmi’t-Tefsiri* olarak belirtmesinin ilginç olduğunu söylemektedir.¹⁵³

Eser, kavâid sahasında yazılmış kitaplardan birisidir. İçerik ve müellifi ile alakalı tartışmalar olmasına rağmen isminden yola çıkılarak kavâid alanında yazılmış tefsir usûlü çalışması olduğu belirtilmektedir. Ancak hayatı ile alakalı tartışmalar bir kenara bırakılarak eser ele alınmalıdır. Her ne kadar eserin orijinalliği olmadığı belirtilse de yazıldığı dönem ve konusu itibarıyla bu araştırmanın amacı ile tam bir uyum halindedir. İnceleme esnasında konuyla alakalı karşılıklı mukayeseler yapmak, eserin ve konusunun anlaşılmasında katkı sağlayacaktır. Ayrıca eser kavâid ilminde müellifin vefatından hareketle klasik ve modern dönem arasında geçiş dönemi çalışmasıdır. Daha sonraki yazılan eserler şekil itibarıyla önceki eserlerden farklılık göstermeye başlamıştır.

¹⁵¹ Özel, 310.

¹⁵² Karacelil, *Tefsir Usûlünün Yapısı ve İşlevi*, 92-93.

¹⁵³ Maşalı, Mehmet Emin, “Şeyh Osman’ın Kavâidü İlmi’t-Tefsir İsimli Eseri” *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur’ân Tefsirine Hizmetleri, Tebliğler ve Müzakereler*, İSAV-ENSAR, İstanbul 2012, 262-263.

1.2.1.7. Abdurrahman Sa'dî (ö. 1376/1955) - el-Kavâidü'l-Hisân li-Tefsiri'l-Kur'ân

Modern dönem müfesssirlere olan Şeyh Sa'dî ve kavâidle alakalı eseriyle alakalı bilgiler, ikinci ve üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınıp incelenecektir. Burada isminin zikredilmesinin sebebi tarihsel sıralamanın bozulmaması içindir. Kâfiyecî'nin eseri ile mukayese edilecektir.

1.2.1.8. Halid Abdurrahman el-Akk (ö. 1420/1999) - Usûlü't-Tefsir ve Kavâiduhu

Çağdaş âlimlerden olan müellifin hayatı ile alakalı bilgiler, belirtilecek internet sayfasından elde edilmiştir. Akk, Şam'ın Kaymeriyye mahallesinde 1362/1943 yılında dünyaya gelmiştir. Albânî (ö. 1999/1420) gibi çok sayıda ulemâdan dersler almıştır. İlim peşinde ömrünü geçiren el-Akk, çeşitli ilmî vazifelerde bulunmuş ve çok sayıda kitap kaleme almıştır. 1420/ 1999 vefat etmiştir.¹⁵⁴

Usûlü't-Tefsir ve Kavâiduhu

Şam genel fetvâ idâresinde müderris olan Şeyh Hâlid Abdurrahman el-Akk tarafından hazırlanan eser, 1968 yılında basılmıştır. 1986 yılında eserin ikinci baskısı yapılmıştır. Kitap, mukaddime ve Kur'ân-ı Kerim tefsirinin kâide ve usûlünü merkeze alarak altı kısım halinde hazırlanmıştır.¹⁵⁵

Müellif, mukaddime kısmında tefsir ilminin şerefi ve amacı hakkında bilgi vererek konuya hazırlık mâhiyetinde bir giriş yapmaktadır. Tefsir ilminin tanımını yaparak konu hakkında ön bilgiler sunmuştur. Birinci kısımda on altı bahis vardır. Bunlar genel anlamda tefsir usûlü ve kâideleri konusuna giriş denilebilecek türden bilgilerdir. İkinci kısım aklî ve naklî deliller kullanmak sûretiyle hazırlanan tefsir kâideleri hakkındadır. Burada birinci başlıkta üç bahis, ikincisinde ise beş bahis halinde konular sistematik olarak müellif tarafından zikredilip incelenmiştir.

Üçüncü kısımda başta Kur'ân-ı Kerim'in lafız ve mânâları üzerinde durularak belagat konuları tek tek ele alınıp incelenmiş, sonrasında tefsir usûlünün konularından birisi olan nesh meselesi hakkında bilgi verilerek muhkem ve müteşâbih konusu

¹⁵⁴ <http://www.alukah.net/culture/0/4436/> (07/10/2017)

¹⁵⁵ Akk, 15-23.

anlatılmıştır. Dördüncü kısım, daha çok usûl-ü fikhın konusu olarak kabul edilen Kur'ân-ı Kerim lafızlarının açıklanması ve bunların hükümlere delâlet ve elfaz bahsi üzerinde durulmuştur. Burada “zâhir, nass, müfesser, muhkem, hafî, müşkil, mücmel ve müteşâbih” başlıklarıyla açık ve kapalı delâletler anlatılmıştır. Sonrasında “ibâre, işâret, nass ve iktizâ” başlıkları üzerinde durulmuştur. Bu konular tefsir usûlünden ziyade fıkıh usûlünde daha detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Beşinci bahis, dördüncü bahsin devamı mâhiyetindedir. “Hass, amm ve müşterek” meseleleri ele alınarak bunların türev ve çeşitleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu konularla alakalı bilgiler kavâid başlığı altında ele alınmaktadır. Altıncı bahis, tefsir tarihi konuları hakkında bilgi sunar. Müellif rivayet, kıraat, tedvin ve terceme gibi konular hakkında bilgiler vermektedir. Müellif sonuç kısmında ise, Kur'ân-ı Kerim'in diğer dillere çevrilmesinin önemi ve tehlikelerinden bahsederek konuyu sonlandırmıştır.

Müellif eserinde kendine özgü bir metodla tefsir usûlü ve kâidelerinin zeminini oluşturan genel bilgiler vermiştir. Başta ulûmu'l-Kur'ân olmak üzere tefsir tarihi, Arap Dili ve Belagâtı, fıkıh usûlünden turuk-u istinbad gibi konuları örnekleri ile beraber zikredip incelemiştir. Eserin içeriği belirtilen şekildedir. Kâide başlığını müellif, belirtilen konuları kapsayacak şekilde kullanmıştır.

Tefsir usûlü kavramı ulûmu'l-Kur'ân'ı içine alan geniş kapsamlı bir ilim dalı kabul edilecek olursa müellif, müstakil bir usûl oluşturma çabasında başarısız kalmıştır.¹⁵⁶ Çünkü eser, ulûmu'l-Kur'ân ve fıkıh usûlündeki turuk-u istinbad konusu merkezinde hazırlanmıştır. Eser belirtilen özelliklerinden dolayı orijinal kavâidü't-tefsir çalışması kabul edilmemektedir. Dolayısıyla isminden yola çıkılarak eserin kavâid çalışması olduğu belirtilse de içerik itibâriyle değildir. Eser, modern dönemde kaleme alınan farklı bir tefsir usûlü denemesi mahiyetindedir.

1.2.1.9. Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî (ö.1425/2004) - Kavâidü't-Tedebbürî'l-Emseli li-Kitâbillâhi Azze ve Celle

Müellifin tam ismi Abdurrahman b. Hasan b. Merzûk b. Urabî b. Ğuneym Habenneke el-Meydânî'dir. 1927 yılında Dımaşk'ın Meydan mahallesinde dünyaya gelmiştir. Nisbesini doğduğu mahalleden almaktadır. Müntesibi olduğu ailesi âlim

¹⁵⁶ Öztürk, Mustafa, “Tefsirde Usûl(süzlük) Sorunu”, *İslâmiyât*, 2003/4, 69-84.

yetiştirmeleri ve topluma önderlik etmeleriyle meşhur olmuştur. Babası da kendisi gibi âlim bir kişidir. Habenneke kelimesi “habekehu” (habbeke¹⁵⁷) fiilinin A’râbîlerce tahrif edilmiş Şeklidir.¹⁵⁸

İlk eğitimini aile çevresinden alan müellif, Mısır el-Ezher Üniversitesine bağlı Şeriat Fakültesinde eğitim görmüştür. Yüksek lisans eğitimini aynı fakültede tamamlamıştır. Daha sonra Suudi Arabistana giden müellif, uzun süre Mekke’de bulunan Ümmü’l-Kurâ Üniversitesinde hocalık yapmıştır. Ömrünün son yıllarını Kur’ân-ı Kerim ve tefsir ilmine ayıran müellif, geçirdiği rahatsızlıklar nedeniyle 2004 yılında vefat etmiştir. Dimaşk’ın Meydân semtindeki Cudâ Kabristanlığına defnedilmiştir.¹⁵⁹

Eğitimine küçük yaşta başlayan Meydânî, çeşitli ilimlerde söz sahibidir. İslami ilimlerde erken yaşta üstünlüğünü göstermiştir. Yumuşak huylu bir kişiliğe sahip olan müellif, ilmî faaliyetlerinin yanı sıra özel eğitimler, sivil toplum faaliyetleri ve 30 yıl radyo programcılığı gibi uzun soluklu çalışmalara imza atmıştır. Faaliyet alanını çok geniş tutan müellif, bu yönüyle de kendi dönemindeki âlimlerden farklı olduğunu göstermektedir.

Kendisi ve ailesi siyasi sıkıntılarla pek çok defa karşı karşıya gelmişlerdir. Yönetimle karşılaştıkları sıkıntılar sebebiyle yaşadığı şehri hatta ülkesini terk ettiği dönemler olmuştur. Bu durumu fırsata eviren müellif başta ilmî faaliyetler olmak üzere çeşitli sosyal aktivitelerin yapılmasına katkı sağlamıştır.

Müellifin hayatı ve eserleri ile alakalı verilen bu kısa bilgiler çeşitli kaynaklarda mevcuttur. Hakkında ülkemizde yapılan doktora tezi ve ansiklopedi maddesi esas alınarak hayatı ve eserleri ile alakalı bilgiler elde edilmiştir. Elde edilen bilgiler toplu bir Şekilde verilmeye çalışılmıştır.

Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan müellif değişik alanlarda toplamda 49 eser kaleme almıştır. Meydânî hakkında bizzat doğup büyüdüğü memleketine giderek doktora çalışması yapan Necmettin alışkan müellifin eserlerini beş kategoride tasnif etmiştir. Bunlar: “İslam Yolunda, Kur’ân İlimleri, Kültür ve Sanat, İslam Düşmanları, Diğer Konular” Őeklinindedir.

¹⁵⁷ Düşümlemek, bağlamak, burmak.

¹⁵⁸ el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, “Hasan Habenneke el-Meydânî”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 323-324.

¹⁵⁹ Aydar, Hidayet, *Klasikten Moderne Seçme Tefsir Metinleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, 543-545.

Müellife âit ilim dünyasının istifâde ettiği eserler çok sayıdadır. Müellifin eserleri yukarıdaki tasnifin dışında başka şekillerde de kategorize edilebilir. Yukarıdaki tasniften hareketle önemli eserlerinden bazıları ise şu şekildedir:

- 1- *Kavâidü't-Tedebbürî'l-Emsel li-Kitâbillâhi Azze ve Celle.*
- 2- *el-Akâidetü'l-İslâmiyye ve Usûsuhâ.*
- 3- *el-Ahlâkü'l-İslâmiyye ve Usûsuhâ.*
- 4- *el-Hadâre'l-İslâmiyye.*
- 5- *Emsâlü'l-Kur'ân.*
- 6- *Nûh ve Kavmuhü.*
- 7- *Teyşîru'l-Fıkhî'z-Zekât.*
- 8- *Tedebbürü Sûreti'l-Furkân.*¹⁶⁰

Kavâidü't-Tedebbür el-Emseli li Kitâbillâhi Azze ve Celle

Eser, Habenneke el-Meydânî tarafından Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması için yazılan kâidelerden ibarettir. Eserin ilk 27 kâideyi kapsayacak şekilde 175 sayfa olarak baskısı 1980 yılında basılmıştır. Daha sonra müellif, eserin revaç görmesi ve önemsenmesinden dolayı 13 kâide ekleyip önceki kâidelerin örneklerini çoğaltarak toplamda 840 sayfa olarak ikinci baskısını yapmıştır. Kırk kâidenin tamamıyla alakalı geniş bilgi ve çokça örnek eserde mevcuttur. Bu bilgileri müellif, ikinci baskının mukaddime kısmında vermektedir.¹⁶¹ Eserin dördüncü baskısı 2009 yılında yapılmıştır. İnceleme esnasında bu baskı dikkate alınmıştır.

Müellif, son olarak kırka çıkardığı kâideleri çeşitli konular dâhilinde anlatıma tâbi kılmıştır. Genel olarak bunlar, ulûmu'l-Kur'ân konuları olmak üzere tefsirlerle alakalı öz bilgiler, Kur'ân-ı Kerim'in sistematik konuları, belâgat konuları, çeşitli lafızlar ve son olarakda on kıraatle alakalı bilgilerdir. Müellif bu konuları kendine özgü bir metotla sistematik ve edebi bir üslubla açıklamıştır. Konuları Kur'ân-ı Kerim ayetleriyle zenginleştirerek kâidelerin anlatımına katkı sağlamıştır. Müellif, eserinde teorik olarak usûl bilgisi vermenin yanısıra pratik olarak bu bilgileri Kur'ân-ı Kerim tefsirinde uygulamıştır.

¹⁶⁰ Çalışkan, Necmettin, *Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî ve Tefsiri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), AÜSBE, Ankara 2013, 17-95.

¹⁶¹ el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *Kavâidü't-Tedebbürî'l-Emseli li-Kitâbillâhi Azze ve Celle*, [4. Baskı] Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2009, 5-7.

Zikredilen bu ve benzeri özelliklerinden dolayı eser, ilim dünyasında revaç gören kavâid türü kitapların başında gelmektedir. Eser, ele alıp incelediği konuları kâideler şeklinde maddeleştirerek tanıttığı için kavâid amacıyla yazıldığı fark edilmektedir. Dolayısıyla eser kavâidü't-tefsir üzerine yapılan önemli bir çalışmadır.

1.2.1.10. Halid b. Osman es-Sebt - Kavâidü't-Tefsir Cem'an ve Dirâseten

Sebt, Suudi Arabistan'ın Demmam isimli şehrinde 1384/1962 yılında dünyaya gelmiştir. Tam ismi Halid b. Osman b. Ali es-Sebt'tir. Sebt akademik anlamda 1981 yılında lisans, 1988 yılında yüksek lisans ve 1992 yılında doktorasını tamamlamıştır. Sebt, Demmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Kur'ân Araştırmaları kısmında profesör olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir.¹⁶² Müellifin hayatı ile alakalı bilgiler internet sayfasından alınmıştır.

Kavâidü't-Tefsir Cem'an ve Dirâseten

Modern dönem kavâid çalışmalarının en meşhuru ve en önemlisi Halid b. Osman es-Sebt'in eseridir. Akademik üslubla kaleme alındığı için daha önce yazılan kavâidü't-tefsir eserlerinden şekil olarak farklıdır. Müellif, bu eseri doktora tezi olarak hazırlamıştır. Önceki âlimlerin çalışmalarının üzerine, akademik anlamda yapılan müstakil ilk Arapça eserdir. Araştırmada istifâde edilen eserin nüshası, iki cilt halinde Dâr-u İbn Affan Yayıncılık tarafından Kâhire'de 2013 yılında basılmıştır.

Müellif, konuyla alakalı bilgileri mukaddime kısmında okuyucularına sunmaktadır. Buradaki bilgiler üç kısımda incelenmiştir. Birinci kısım tanımlara ayrılmıştır. Burada kavâidü't-tefsir kavramı ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. İkinci kısım furuk kısmıdır. Burada kâide ile yakın anlamda kullanılan kelimelerin birbirleriyle yakınlıkları ve uzaklıkları anlatılmaktadır. Üçüncü kısımda konuyla alakalı ipuçlar okuyucuya sunulmaktadır. Kavâidü't-tefsir'in önemi, şerefi, amacı, özellikleri, bu alanda yazılan eserler ve tartışmalı çeşitli meselelerle alakalı olarak gerekli îzahlar yapılmıştır. Bu kısım gerçekten kitabın özünü oluşturan bir bölümdür. Eser hakkında

¹⁶² <http://www.khaledalsabt.com> (07/10/2017)

derinlemesine incelemeye başlamadan evvel bu bölüm mutlaka okunmalıdır.¹⁶³ Araştırma esnasında eserin özellikle bu kısmından faydalanılmıştır.

Müellif, kavâidü't-tefsirle alakalı çalışma yapanlardan farklı bir tasnifte bulunarak ele alıp inceleyeceği kâideleri “makâsıd” başlıkları altında değerlendirmeye tâbi tutmuştur. Eserde toplamda yirmi sekiz maksat vardır. Bu maksatlardan her birisi bütüncül bir konuyu ifade etmektedir. Her bir maksat, tefsir ilmi ve Kur'ân-ı Kerim ile alakalı bir konuyu ele almaktadır. Genel olarak maksatların altında farklı kısımlar mevcuttur. Bu yirmi sekiz kısmın kâideleri yaklaşık olarak iki yüz kırk altı tanedir. Bu farklı yöntem bile müellifin alanındaki başarısını göstermeye yeter. Çünkü çağdaşları ve daha önceki çalışmalar usûl ve şekil itibariyle bu eserden farklıdır. Müellifin yirmi sekiz maksatta, hangi konuları ele aldığını kısaca ifade etmek gerekirse meseleler maddeleştirilerek şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Nüzûlü'l-Kur'ân.
- 2- Tefsir Çeşitleri.
- 3- Lügat Kâideleri.
- 4- Kur'ân-ı Kerim'in Muhatablarının Farklılıkları.
- 5- İzhar ve İzmar, Ziyâde ve Takdir, Hazif, Takdim ve Te'hir.
- 6- Müfessir'in İhtiyaç Duyduğu Edatlar.
- 7- Zâmirler.
- 8- Ku'ân-ı Kerim'de İsimler.
- 9- Atıf.
- 10- Vasf.
- 11- Te'kid.
- 12- Terâdüf.
- 13- Kur'ân-ı Kerim'de Kasem.
- 14- Emir ve Nehy.
- 15- Kur'ân-ı Kerim'de Nefiy.
- 16- İstifham.
- 17- Âmm ve Hass.
- 18- Mutlak ve Mukayyed.

¹⁶³ Sebt, 19-49.

- 19- Mantuk ve Mefhum.
- 20- Muhkem ve Müteşâbih.
- 21- Nass, Zâhir, Müevvel, Mücmel ve Mübeyyin.
- 22- Fâsılalar.
- 23- İhtilaf ve Tedârib.
- 24- Kur'ân-ı Kerim'de Tekrar.
- 25- Mübhemâtü'l-Kur'ân.
- 26- Nesh.
- 27- Münâsebât İlmi.
- 28- el-Kavâidü'l-Âmme.¹⁶⁴

Müellif, yukarıda söylendiği gibi yirmi sekiz maksatta çeşitli tefsir ve Kur'ân-ı Kerim konularını yaklaşık iki yüz kırk altı kâide ile derinlemesine ele alıp inceleyerek kavâidü't-tefsirle alakalı çalışmasının hazırlamıştır. Müellif konuları aslî ve tab'î olmak üzere iki kısımda tasnif etmiştir. Müellif son olarak eserine yirmi kâide ve dâbıda daha ilave ederek bir lafzın iki mânâya ihtimali olduğu durumlarda nasıl anlaşılması gerektiğini belirterek çalışmasını bitirmiştir.

1.2.1.11. Ali b. Süleyman el-Ubeyd - Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerim Usûlühü ve Davâbiduhu

Ubeyd, ilkokulu Uneyze şehrinde ortaokul ve liseyi Mekke-i Mükerrreme'de okumuştur. 1972-1973 yıllarında Riyad'da Şeriat Fakültesinde lisans eğitimini tamamlamıştır. 1978 yılında yüksek lisans ve 1983 yılında ise doktorasını bitirmiştir.¹⁶⁵

Önceden İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesinde Kur'ân Araştırmaları bölümünde profesör kimliğiyle akademisyenlik yaparken şimdi Mescidi Nebevî'nin idari işleri ile alakalı olarak genel müdür vekilliğini yürütmektedir. Ubeyd'in çok sayıda ilmî eseri bulunmaktadır.¹⁶⁶ Müellifin hayatı ile alakalı bilgiler belirtilen internet sayfasından elde edilmiştir.

¹⁶⁴ Sebt, Hâlid b. Osman, *Kavâidü't-Tefsir Cem'an ve Diraseten*, Dâr-u İbn Affan, Kâhire 2013.

¹⁶⁵ <http://www.alyaum.com/article/1009500> (07/10/2017)

¹⁶⁶ <http://www.alukah.net/web/alshehry/0/26612/> (07/10/2017)

Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerim Usûlühü ve Davâbiduhu

Kur'ân-ı Kerim'i anlamak ve ayetlerini tedebbür etmek Allahu Teâlâ'nın isteği üzerine herkesin yapması gereken bir şeydir. Ancak Kur'ân-ı Kerim ayetlerini tefsir etmek herkese gerekli değildir. Tefsir yapmak isteyen kimselerin bilmesi gereken “kâide, dâbıta ve kurallar” vardır. Bunlar bilinmeden tefsir yapılamaz. Son zamanlarda bu kâide ve esaslara riayet etmeden tefsir yapmaya çalışan kimseler ortaya çıkmıştır. Müellif oluşan bu sıkıntının önüne geçmek amacıyla eserini kaleme almıştır.¹⁶⁷

Eser, beş fasıldan oluşmaktadır. Her fasıl kendi içerisinde düzenli bir şekilde mebhas ve matlaba ayrılmıştır. Birinci fasılda tefsir, te'vil ve usûlü tefsir kavramlarıyla alakalı meseleler, çeşitli vecihlerde ele alınıp incelenmiştir. İkinci fasılda tefsirin kaynakları anlatılmıştır. Ayrıca müellif, Kur'ân'ın Kur'ân, sünnet, sahabe ve tâbiîn sözleri, Arap Dili ile tefsir edilmesi husûsunu açıklamıştır.

Üçüncü fasıl davâbidü't-tefsir ismini taşımaktadır. Bu fasıl da on dört ayrı konuda dikkat edilmesi gereken usûl ve Kur'ân tarihi konuları ele alınmıştır. Dördüncü fasıl kavâidü't-tefsire ayrılmıştır.¹⁶⁸ Müellif eserin başından bu yana anlatmaya çalıştığı hususlardan yirmi kâide ortaya koymuştur. Bu sayılan kâideler araştırmanın amacıyla tam uyum halindedir. “Kıraatlerin sübûtu kesinse reddi mümkün değildir. Sebebin husûsiyeti hükmün umûmîliğine engel değildir. Harflerin çokluğu ma'na'nın fazlalığına delâlet eder” gibi lügat ve usûl kâideleri bu bölümde zikredilmiştir.

Beşinci fasıl, müfessirde bulunması gereken şartlar ve âdâbu'l-müfessirin hakkındadır. Müfessir ilmî, aklî, dînî ve hulkî bir takım hususlara sahip olmalıdır. Âdâb konusunda müfessirde bulunması gereken hususlar uzun uzadıya tek tek belirtilmiştir.

Eser, içerik ve üslub yönüyle kavâid alanında yazılmış önemli bir çalışmadır. Kavâid ismini doğrudan taşımasa bile davâbid ismi aynı amaç doğrultusunda kullanılmıştır. Konuların sistematik olarak ele alınması araştırma esnasında meselelerin kolay anlaşılmasına fayda sağlamıştır.

¹⁶⁷ Ubeyd, 6-7.

¹⁶⁸ Ubeyd, 123-140.

1.2.2. Türkçe Eserler

Tefsir usûlünde kavâid konulu Türkçe eserler, Arapça yazılan eserlere nazaran fazla değildir. Konuyla alakalı çalışmalar ele alınıp incelendiğinde tefsir usûlünde kavâid konulu eserlerin sayısının iki tane olduğu dikkat çekmektedir. Türkçe de tefsir ilmi ile alakalı eserler daha çok tefsir usûlü, ulûmu'l-Kur'ân gibi başlıklar¹⁶⁹ etrafında toplanmaktadır. Belirtilen bu husus kavâid ismiyle Türkçe eserler yazılmamasının sebeplerinden birisidir.

1.2.2.1. Muhammed Aydın - Genel Tefsir Kuralları

Eser, *Genel Tefsir Kuralları* ismini taşıyarak Türkçe tefsir kâidelerini açıklayan önemli bir eserdir. Eser dört bölüm halinde olup toplam 240 sayfa olarak Nun Yayıncılık tarafından neşredilmiştir. Eserin birinci bölümü “tefsir kâideleri” başlığını taşımakta olup, bu başlık altında tefsir kurallarının tanımı, kavâid kelimesinin anlamı, tefsir kurallarının amacı, önemi ve faydası ele alınmış, bu alanda telif edilen eserler kısaca tanıtılmıştır. İkinci bölüm “tefsir öncesi bilinmesi gereken kurallar” başlığını taşımaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in evrenselliği, müfessir için lazım olan ilimlere dair kâideler gibi toplamda on ayrı kâide bu bölümde dile getirilmiştir.

Eserin üçüncü bölümünde daha geniş konulara yer verilmiştir. Bu bölümde tefsir esnasında bilinmesi gereken kâideler ele alınmıştır. Bunlar kısaca şu şekildedir: Tefsir yöntemleriyle alakalı kâideler. Lügatla alakalı kâideler. Kur'ân ilimleriyle alakalı kâideler. Aralarında ihtilaf olan kâideler. Teşbihli anlatımla ilgili kâideler. Rivâyet ve dirâyet tefsiri alakalı kâideler. Kur'ân'ın zâhir ve bâtını alakalı kâideler. Muhataplara yönelik ifade şekillerine dair kâideler. Kur'ân-ı Kerim'in edebî tasvir yönüyle alakalı kâideler. Kur'ân-ı Kerim'de soru ve cevapla alakalı kâideler. Kur'ân kıratları ile ilgili kâideler. Emir ve yasaklarla ilgili kâideler şeklindedir. Bu başlıklar altında daha ayrıntılı kâideler üzerinde durulmuştur.

¹⁶⁹ Demirci, Muhsin, Tefsir Usûlü, 36-40.

Dördüncü bölümde de tefsirin keyfiyeti, sebeplerin husûsîliğine değil lafzın umûmîliğine itibar edilir gibi bir birinden farklı pek çok konuda toplam on dokuz kâide zikredilmektedir.¹⁷⁰

1.2.2.2. Cüneyt Eren - Tefsir Okumalarına Giriş Külli Kâideler

Eser, Türkçe kavâid çalışmalarındandır. Eser, *Tefsir Okumalarına Giriş Külli Kâideler* ismiyle Ensar Neşriyat tarafından 2013 yılında basılmıştır. Eserin giriş kısmında tefsir ilminin konuları, kapsamı vs. geniş bir şekilde ele alınıp incelenmiştir. Tefsir okumalarında külli kâideler başlığında ise 69 kâide açıklanmıştır. Bu kâideler dikkatli bir şekilde incelendiğinde bunlar, Kur'ân-ı Kerim'in usûlüne göre anlamak için gerekli tefsîr kural ve esaslar olmayıp, geçmişten günümüze ulaşmış mevcut tefsir eserlerinden daha fazla istifade etmek için zikredilen kurallar olduğu fark edilmektedir. Müellif bu durumu eserin önsözünde belirtmektedir. Eser, mevcut tefsirlerden daha fazla istifade için bir klavuz niteliğindedir. Ayrıca müellif, zikredilen kâideler bilinmeden tefsirler okunacak olursa hataya düşülebileceğini vurgulamaktadır.¹⁷¹

1.2.3. Eserlerin Değerlendirilmesi

Çalışmanın bir üst başlığında tefsir ilminde kavâide dair Arapça ve Türkçe eser kaleme alan müelliflerin hayatları, eserleri ve ilmi kişilikleri hakkında bilgi verilmiştir. Bölüm boyunca tanıtımları yapılan kavâid eserlerinde tespit edilen orijinal yönler ve kavâidü't-tefsir kavramının içerisine girip girmedikleri hakkında bazı genel değerlendirmeler burada yapılacaktır. Tabakat kitaplarından ve konuyla alakalı yapılan çalışmalardan tespit edilebildiğine göre belirlenen kıstasa uygun toplam kavâid üzerine yazılan eser sayısı on üç tanedir. On bir tanesi Arapça, iki tanesi ise Türkçedir.

Mecdüddin İbn Teymiyye'nin *Kavâidü't-Tefsir* isimli eseri, müellifin vefat tarihinden hareketle¹⁷² tefsir ilminde kavâide dair kaleme alınan ilk eserdir. Eser şu anki bilgiler eşliğinde mevcut değildir. Eser hakkındaki bilgiler tabakat kitaplarında yer alanlardan ibarettir.

¹⁷⁰ Aydın, Muhammed, Genel Tefsir Kuralları, Nun Yayıncılık, İstanbul 2009.

¹⁷¹ Eren, Cüneyt, *Tefsir Okumalarına Giriş Külli Kâideler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.

¹⁷² Kırca, 390-391.

Necmettin et-Tûfi, tefsir ilminde kavâid üzerine kaleme aldığı eserine *el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsir* ismini vermiştir. Eser, tefsir usûlünün parçası olan kavâidü't-tefsir alanında modern döneme ulaşan en eski matbû çalışmadır. Dil kurallarıyla tefsir usûlü denemesi yapmaya çalışan et-Tûfi, genel olarak belagat kurallarını Kur'ân-ı Kerim ayetleri üzerinde uygulamıştır. Eser, *el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsir* ismini taşıyarak tefsir usûlü ve belagat konularını ele alan bir çalışmadır. Ancak ele alınıp incelenen konular kâideleştirme vurgusu taşımadan zikredilmişlerdir. Eser bu yönüyle modern dönem kavâid eserlerinden şekil itibariyle farklıdır.

Şemsüddin İbn Sâiğ, *el-Menhecü'l-Kavîm fî Kavâidi Tataallak Bi'l-Kur'âni'l-Kerim* isimli eser, tabakat kitaplarında müellifin hayatı tanıtılırken zikredilmektedir. Eser, İbn Teymiyye Harrânî'nin çalışması gibi günümüze ulaşmamıştır.

İbn Vezîr, *Kavâidü't-Tefsir* eserinin ismi pek çok tabakat çalışmalarında bulunmaktadır. Ancak eser, mevcut değildir. Son dönem kavâid yazarlarından Halid Osman es-Sebt, *Îsâru'l-Hak ale'l-Halk* isimli müellifin kendisine âit kitabının 156-167. sayfalar arasında yer alan “sahih bir tefsirin bilinmesi için gidilen yola rehberlik yapmak” faslının içeriğiyle aynı olup bu eserin müstakil bir kavâid kitabı olmadığını belirtmektedir.¹⁷³

Ancak İbn Vezîr, belirtilen eserde tefsirin yollarından, çeşitlerinden ve mertebelerinden bahsetmektedir. Sebt'in bu tesbitinde haklılık payı olmakla birlikte değerlendirmesinde yanlışlık olabilir. Eserin müstakil olarak kaleme alınıp günümüze ulaşmama ihtimali, müellifin başka eserinin bir bölümü olma ihtimalinden daha kuvvetlidir. Eser, şekil olarak modern dönemde yazılan aynı ismi taşıyan eserlerden farklıdır.

Süleyman el-Kâfiyecî ve Abdurrahman es-Sa'dî ve eserleri üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde tanıtılıp değerlendirilecektir. Burada zikredilmelerinin sebebi tarihsel olarak takip edilen metodun bozulmaması içindir.

Şeyh Osman'ın eseri, *er-Risâle fî Kavâidi İlmi't-Tefsir* ismini taşımaktadır. Bu eser hakkında fazla ihtilaf olmamakla birlikte müellifi hakkında kaynaklarda verilen bilgiler çelişkilidir. Eserin tahkiki neşrini yapan Mustafa Özel, müellifin hayatıyla alakalı Bursalı Mehmet Tâhir'in belirttiği bilgilerin yanlış olduğunu vurgulamaktadır.

¹⁷³ Sebt, I, 44.

Bursalı, İbn Vezir'i Mudurnulu Şeyh Osman Nakşîbendî ile karıştırmıştır.¹⁷⁴ Mehmet Emin Maşalı, kitabın orijinal bir tarafının bulunmadığını, Molla Fenârî tarafından yazılan *Aynu'l-Âyan* isimli eserin mukaddimesi esas alınarak yazıldığını söylemektedir.¹⁷⁵ Eser, “kavâidü't-tefsir” ismini taşımakla birlikte ulûmu'l-Kur'ân konularının bir arada bulunduğu bir tefsir usûlü çalışmasıdır. Ayrıca eser, klasik ve modern dönem arasında geçiş çalışması sayılabilir. Şekil olarak kâideleştirme vurgusundan uzaktır.

Halid Abdurrahman el-Akk'ın eseri, *Usûlü't-Tefsir ve Kavâiduhu* ismini taşımaktadır. Eser, tefsire dair kâide ve usûl konusunu merkeze alarak yazılmıştır. Müellif başta ulûmu'l-Kur'ân olmak üzere tefsir tarihi, Arap Dili, fıkıh usûlünden turuk-ı istinbad gibi konuları örnekleri ile beraber incelemiştir. Eserin ulûmu'l-Kur'ân ve fıkıh usûlündeki turuk-ı istinbad kısımları, kavâid kısmından daha ön plandadır.¹⁷⁶ Dolayısıyla eserin tamamen kavâid amacıyla kaleme alınmadığı anlaşılmaktadır. Modern dönem kavâid eserlerinden olan eser, klasik dönem çalışmaları gibi kâideleştirme vurgusundan uzaktır.

Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, kavâid alanında *Kavâidü't-Tedebbüri'l-Emseli li-Kitâbillâhi Azze ve Celle* isimli eserini kaleme almıştır. Genel olarak bunlar başta ulûmu'l-Kur'ân konuları olmak üzere tefsirlerle alakalı öz bilgiler, Kur'ân'ın sistematik konuları, belâgat konuları, çeşitli lafızlar ve son olarakda on kıraatle alakalı bilgilerdir. Eser, tefsir usûlünde kavâid üzerine yazılmış, ismi ve içeriği birbirine uygun olarak yapılmış bir çalışmadır.

Halid b. Osman es-Sebt eserine *Kavâidü't-Tefsir Cem'an ve Dirâseten* adını vermiştir. Sebt, hem konu hakkında ayrıntılı bilgi vermekte hem de tefsir usûlü konularını kâideleştirerek anlatmaktadır. Sebt, bunları yirmi maksat halinde yapmıştır. Bu kâideler yaklaşık olarak iki yüz kırk altı tanedir. Eser, mevcut haliyle kavâid üzerine kaleme alınmış orijinal çalışmalardan birisidir.

Ali b. Süleyman el-Ubeyd eserine *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerim Usûlühü ve Davâbiduhu* ismini vermiştir. Eser, doğrudan kavâid ismini almamakla birlikte aynı

¹⁷⁴ Özel, 309-312.

¹⁷⁵ Maşalı, 262-263.

¹⁷⁶ Akk, 325.

mânâyâ gelen davâbıd kelimesiyle yazılmıştır. Ubeyd, Kur'ân-ı Kerim'in tefsiri ile uğraşan kimselerin gerekli kâideleri bilmesi için eserini yazmıştır.¹⁷⁷

Müellif, tefsirle alakalı bilinmesi gereken konuları açıkladıktan sonra yirmi kâide belirleyerek kavâidü't-tefsir'in içeriğine uygun bir şekilde konuyu ele almıştır. Eser sadece kavâid amaçlı yazılmayıp aynı zamanda tefsir ilmiyle alakalı bilinmesi gereken konuları açıklama gâyesi taşımaktadır. Eser, kavâidin içerisinde yer aldığı "davâbıd" ismiyle yazılan bir tefsir usûlü çalışmasıdır.

Muhammed Aydın, *Genel Tefsir Kuralları* isimli eserinde Arapça yazılan kavâid eserlerinin içeriklerini eserinde bir araya getirmiştir. Eser bu yönüyle çok önemlidir. Cüneyt Eren, *Tefsir Okumalarına Giriş Külli Kâideler* isimli eserinde tefsir usûlü ile alakalı kâidelerden bahsetmemektedir. Eren, mevcut tefsir eserlerinden daha fazla istifade edebilmek amacıyla çeşitli kâideler eşliğinde eserini yazmıştır. Eser bu yönüyle yapılan araştırma ile doğrudan alakalı değildir.

Tefsir ilminde kavâid eserlerindeki kâideler, Kur'ân, sünnet, ulûmu'l-Kur'ân ve tefsir usûlü konularına dayanmaktadır. Dolayısıyla tüm bu unsurlar tefsir ilminde kâidelerin oluşmasında etkili olmuştur.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Ubeyd, 6-7.

¹⁷⁸ Karacelil, *Tefsir Usûlünün Yapısı ve İşlevi*, 106.

İKİNCİ BÖLÜM

KÂFİYECÎ VE SA'DÎ'NİN HAYATLARI, İLMİ KİŞİLİKLERİ VE ESERLERİ

Tefsir ilminde kavâid konusu, üzerinde önemle durulması gereken meselelerden bir tanesidir. Konuyla alakalı gerekli kavramsal alan ve literatür bilgisi birinci bölümde îzah edilmiştir. Bu bölümde klasik ve modern dönem âlimlerinden olan ve birinci bölümün literatür kısmında isimleri zikredilen Kâfiyecî ile Sa'dî'nin hayatları, ilmi kişilikleri ve eserleri hakkında açıklama yapılacaktır. Tefsir ilminde kavâide dair yazdıkları eserlerinin mukayesesi ise üçüncü bölümde ele alınıp incelenecektir.

2.1. SÜLEYMAN EL-KÂFİYECÎ

2.1.1. Hayatı

Gerçek ismi, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleyman Sa'd b. Mes'ûd er-Rûmî, el-Bergamî, el-Hanefî'dir. el-Kâfiyecî lakâbıyla meşhur olmuştur. Bunun sebebi ise İbn Hâcib'in (ö. 646/1249) nahiv ilmindeki meşhur "el-Kâfiye" isimli eseriyle fazla meşgul olmasından dolayıdır.¹⁷⁹ Kâfiyecî bu eseri hem okumuş hem de okutmuştur.

Türkçede aidiyet takısı bildiren 'cı-ci' (cim harfi) eki kitabın ismine eklenerek 'el-Kâfiyecî' nisbesini almıştır.¹⁸⁰ Doğduğu yere nisbeten Bergamâvî nisbesiyle tabakât ve rical kitaplarında ismi geçmektedir. Bazı kaynaklarda "el-Kâfîcî" veya "el-Kanyâcî" şeklinde müellife âit nisbelere rastlanmaktadır.¹⁸¹ Bunlardan en meşhur olanı, daha önce belirtilen "el-Kâfiyecî" nisbesidir.

Müellif, Bergama'da 788 yılında dünyaya gelmiştir.¹⁸² Dünyaya geldiği yer çoğu kaynakta Bergama olarak geçse de başka kaynaklarda Saruhan'ın Kökçeki köyünde

¹⁷⁹ İbn İmâd, IX, 488.

¹⁸⁰ Sahâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'u'l-Lâmî' li-Ehli'l-Karni't-Tâsîf*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1992, VII, 260.

¹⁸¹ Gökbulut, Hasan, "Kâfiyecî", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, 154.

¹⁸² İbn İmâd, 488.

doğduğu da rivayet edilmektedir.¹⁸³ Kâfiyecî, 879/1474 yılında Mısır'da vefat etmiştir. Kabri, ölümünden üç gün evvel hazırlattığı Kâhire Eşrefiyye Türbesinin yanındadır.¹⁸⁴

2.1.2. İlmî Kişiliği

Temel eğitimini memleketinde alan Kâfiyecî, sonrasında Anadolu'nun ve İranın çeşitli şehirlerini dolaşarak pek çok âlimden ders almıştır. “Şemsüddîn Molla Fenârî, Muhammed b. İbrâhim eş-Şirâzî, Şeyh Vâcid, Abdullatif b. Melek” gibi devrin önde gelen âlimlerine talebelik yapmıştır.¹⁸⁵ Daha sonra Şam'a ve buradan da hacca geçen Kâfiyecî, üç yıl Kudüs'te ikâmet etmiştir. Sonrasında 830 yıllarında Kâhire'ye yerleşerek burada yaşamaya başlamıştır.

Müellif Kâfiyecî, yaşadığı dönemde ilmi üstünlüğünü ispatlamış, pek çok âlimin ve yöneticinin saygısını kazanarak el üstünde tutulmuştur. Kâfiyecî, Mısır Memlûk Hükümdarlarının yanı sıra Fatih Sultan Mehmet Hân'ın (ö. 886/1481) da takdirini kazanmış önemli bir kişidir. Mısırda bulunduğu süre zarfında el-Meliketü'l-Eşref Barsbay Türbesi, el-Meliketü'l-Eşref Şa'ban Zâviyesi ve Türbesi, Şeyhûniyye Meşihatlığı görevlerinde bulunmuştur.¹⁸⁶

Hayatını ilme adayan ve bu uğurda ömrünü geçiren Kâfiyecî, başta Suyûtî olmak üzere Sahâvî, Zekeriyya el-Ensârî, Tâkıyüddin İbn Meşhûr, İbn Esed gibi pek çok âlim yetiştirmiştir. Kâfiyecî, i'tikâdı sağlam, ilim ehline gönül vermiş, bidatçılara savaş açmış, mütevâzi ve zekî bir kişidir.

İmam Suyûtî hocasını çok sevmektedir. Her fırsatta onun üstünlüğünü, takvasını, iyiliğini, üstün bilgisini zikretmektedir. Hocasına uzun yıllar talebelik ve hizmet ettiği için dolayısıyla kendisiyle alakalı pek çok hatıra sahiptir. Bunlardan çeşitli meclislerde iftiharla bahsetmektedir. Hocası hakkında söylediklerinden yola çıkarak Kâfiyecî'nin çok değerli bir kişi olduğu hemen fark edilmektedir. Suyûtî'nin hocası hakkında aktardığı haberlerden bazıları şunlardır:

¹⁸³ Kâfiyecî, 5; Sahâvî, 259; Yavuz, Safa, *Muhyiddin El-Kafiyeci'nin Nüzhetü'l-İhvân Adlı Eserinin Edisyon Kritiği, Tefsir Ve Dil Yönünden İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜSBE, İzmir 2015, 2.

¹⁸⁴ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, 10.

¹⁸⁵ Sahâvî, 259-260.

¹⁸⁶ Gökbulut, 154.

Hocaların hocası olan Kâfiyecî ile on dört sene süren hoca talebelik bağımız oldu. Kendisinden bu süre zarfında çok önemli şeyler öğrendim. Derken bir gün bana ‘زيد قائم’ terkîbini sordu. İçimden böyle kolay soruları neden bana soruyor demeye kalmadan “bu terkîbin yüz on ayrı açıklaması var” dedi. Bunun üzerine kendisinden bu konuyla alakalı mecmuasını aldım ve ben de onları yazdım. Meclisten yazım işinden sonra ayrıldım.¹⁸⁷ Şeyhimiz Allâme (Kâfiyecî), hocaların hocasıdır. Ben hocamı babamdan sonra babam sayarım. Babamla hocam arasında tam bir sadakatle dostluk mevcuttur. Mısır halkının çoğunluğunun aksine babam hocama karşı çok iyi niyetlidir.”¹⁸⁸

Müellif Kâfiyecî, dînî konularda akîdesi sağlam, tasavvufa karşı iyi niyet besleyen, ehl-i hadisi seven, bidat ehlinden nefözerret eden, yaşı büyük olmasına rağmen çokça ibadetle meşgul olan, hiçbir şeyi kalmayınca kadar sadakayı ve dağıtmayı çokça yapan, fitratı temiz, saf kalpli, düşmanlarına dahî kapısı açık, eziyete karşı sabreden ve ilmi çok geniş olan bir kişiliğe sahiptir.¹⁸⁹

2.1.3. Eserleri

Suyûtî, hocasının eserlerini toplamak amacıyla eserlerinin sayısını kendisine sorduğunda “müellefâtımın isimlerini şimdi ben de hatırlayamayacağım” cevabını almıştır.¹⁹⁰ Sahâvî, Kâfiyecînin eser sayısının yüzden fazla olduğunu belirtir.¹⁹¹ Müellif eserlerini çok geniş bir sahada kaleme almıştır. Kelam, tefsir, hadis, fıkıh, usûl-ü fıkıh, sarf, nahiv, cedel, mantık, beyan, bedîî, meânî, felsefe, matematik gibi pek çok konuda eser yazmıştır.¹⁹² Yapılan incelemeler neticesinde müellife âit yetmiş civarı eser tesbit edilmiştir. Eserlerin isimleri çeşitli tabakat kitaplarında ve müstakil çalışmalarda ayrıntılı bir biçimde tanıtılmaktadır. Eserlerinin isimleri şu şekildedir:

- 1- *er-Ramzü li'l-Medârik.*
- 2- *et-Tahrîr limâ Zükira fî'd-Dürri'l-Manzûm.*
- 3- *A'vânü'n-Nasri fî Tefsiri Sûreti'n-Nasr.*
- 4- *Allahu Teâlâ'nın “فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ” Ayeti.*
- 5- *Benâtü'l-Efkâr fî Şe'ni'l-İ'tibâr.*

¹⁸⁷ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 603.

¹⁸⁸ İbn İmad, IX, 488 - 499.

¹⁸⁹ Kâfiyecî, 8.

¹⁹⁰ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 603; Kâfiyecî, *Teysîr*, 10.

¹⁹¹ Kâfiyecî, 11.

¹⁹² İbn İmad, 489.

- 6- *ed-Dürretü 'l-Gâliyetü 'l-Âliyetü 'n-Nevrâniyyetü*
- 7- *el-Ferhu ve 's-Sürûru fî Beyâni 'l-Mezâhib.*
- 8- *el-Enmûzecü fî Bahsi 'l-İstiâre.*
- 9- *el-Envâr fî İlmi 't-Tevhîd.*
- 10- *el-Hidâye li-Beyâni Halkı ve 't-Tekvîn.*
- 11- *el-İhkâm fî Ma 'rifeti 'l-Eymân ve 'l-Ahkâm.*
- 12- *el-İşrâk fî Merâtibi 't-Tibâk.*
- 13- *el-Kâfi eş-Şâfi.*
- 14- *el-Muhtar fî Meseleti Ekmel.*
- 15- *el-Muhtasarü 'l-Müfîd fî 't-Târih.*
- 16- *el-Remzü li 'l-Medârik.*
- 17- *el-Ünsü 'l-Enîs fî Ma 'rifeti Şe 'ni 'n-Nefsi 'l-Nefîs.*
- 18- *en-Nesebü li-Ehli 'l-Edeb.*
- 19- *en-Nüzhetü fî Ravdati 'r-Rûhi ve 'n-Nefs.*
- 20- *Envâru 's-Seâde fî Şerhi Kelimeteyi 'ş-Şehâde.*
- 21- *er-Ravda 'z-Zehiratü 'n-Nâfiâh fî 'd-Dünya ve 'l-Âhirah.*
- 22- *Hallü 'l-İşkâl fî Mebâhisi 'l-Eşkâl.*
- 23- *Hitâmü 'l-Misk.*
- 24- *Husnü 'l-Hitâm li 'l-Mürâm min Hâze 'l-Kelâm.*
- 25- *Hülâsatü 'l-Akvâl fî “انما الأعمال بالنيات” Hadisi.*
- 26- *Kalâidü 'l-Ukyân fî Bahri Fedâili Şehri Receb ve Şa 'ban.*
- 27- *Karâru 'l-Vecdi fî Şerhi 'l-Hamd.*
- 28- *Keşfü 'n-Nikâb li 'l-Ashâb ve 'l-Ahbâb.*
- 29- *Kıbletü 'l-Ervah fî 't-Tasavvuf.*
- 30- *Kitâbü 't-Teysîr fî Kavâidi İlmi 't-Tefsîr.*
- 31- *Menâzilü 'l-Ervâh.*
- 32- *Menbei 'd-Dürer fî İlmi 'l-Eser.*
- 33- *Mi 'racü 't-Tabakât ve Raf' u 'd-Derecât li-Ehli 'l-Fehmi ve 's-Sikât.*
- 34- *Muhtasar fî İlmi 'l-İrşâd.*
- 35- *Muhtasar fî Ulûmi 'l-Hadis.*
- 36- *Neylü 'l-Meram fî Tefsiri Kavlihi Teâlâ “وما ربك بظلام”.*
- 37- *Nüzhetü 'l-İhvân fî Tefsiri Kavlihi “يا لوط انا رسل ربك” Teâlâ.*

- 38- *Nüzhetü 'l-Muarrab fî 'l-Meşrik ve 'l-Mağrib.*
- 39- *Remzü 'l-Hitâb bi-Şerhi 'l-Bâb.*
- 40- *Risâle fî İlmi 't-Tefsir ve Vücûhi 'l-Kıraât.*
- 41- *Risale fî 'l-Muhabbeh.*
- 42- *Risâle Zeydün-Kâimün.*
- 43- *Rumzu 'l-Esrar fî Meseleti Ekmel.*
- 44- *Seyfü 'l-Hak.*
- 45- *Seyfü 'l-Kadâ-i ale 'l-Bügat.*
- 46- *Seyfü 'l-Mülük ve 'l-Hukkâmi 'l-Mürşid.*
- 47- *Süâl ani 'l-Vakf.*
- 48- *Şerhu Esmâi 'llâhi 'l-Hüsnâ.*
- 49- *Şerhu Kavâidü 'l-İ'rab.*
- 50- *Şerhu Tehzîbü 'l-Mantık.*
- 51- *Şerhu 'l-İstiâze ve 'l-Besmele.*
- 52- *Tefsiru Âyeti 'l-Müteşâbih."*
- 53- *Zeynü 'l-Ferhi bi-Mîlâdi 'n-Nebi.¹⁹³*

Burada belirtilen eserler, müellifin kitaplarından ön plana çıkarılmışlardır. Eserlerle alakalı gerekli ayrıntılı bilgiler üstteki dipnotta mevcuttur. Eserlerinin tamamından günümüze ulaşmış olanları özellikle İstanbul ve Mısır kütüphanelerinde yazma nüsha şeklinde bulunmaktadır. Bu yazma nüshalardan bazıları tahkik çalışması yapılarak neşredilmiştir. *et-Teysîr fî Kavâidi İlmi 't-Tefsir* isimli çalışma bunlardan bir tanesidir.

Hanefî mezhebine bağlı olan Kâfiyecî, islâmî ve fennî ilimlerin her sahasında kendini yetiştirmiş, bu ilimlerde büyük kudret sahibi bir kişidir. Kâfiyecî'nin eserlerinin pek çoğu, soru ve cevap tarzında risalelerden oluşmaktadır. Risaleleri öğrencilerine ders anlatmak maksadıyla kaleme aldığından sayıları çok fazladır. Bu risaleler günümüze tümüyle ulaşmamıştır. Bu risalelerin haricinde *et-Teysîr fî Kavâidi İlmi 't-Tefsir* gibi kitap olarak hazırladığı eserleri de vardır. Müstakil kitapları, risalelerine nisbeten daha az bir azdır.

Yaşadığı dönemde dil ve din ilimlerinde güçlü bir kişiliği olan Kâfiyecî, eserlerinin çokluğuyla ilim dünyasında geniş bilgi sahibi ve otorite olduğunu

¹⁹³ Kâfiyecî, 11-14; Özer, Hasan, "Kâfiyecî ve el-Kitâbü'l-Vecîzü'n-Nizam fî İzhâri Medâriki'l-Ahkâm Adlı Risâlesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, s. 9, 2007, 351-378.

göstermektedir.¹⁹⁴ Müellifin eserleri üzerine çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır.¹⁹⁵ Bu çalışmalar sayesinde müellif ve eserleriyle alakalı bilgiler daha ayrıntılı bir şekilde gün yüzüne çıkartılmıştır. Bu araştırma esnasında müellifin eserleri arasından tefsir ilminde kavâid üzerine yazdığı *et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsîr* isimli eseri üçüncü bölümde mukayeseli şekilde incelenerek gerekli bilgiler detaylı olarak verilecektir.

2.2. ABDURRAHMAN ES-SA'DÎ

2.2.1. Hayatı

Müellifin tam ismi Abdurrahman b. Nâsır b. Abdillâh b. Nâsır b. Hamed Âlu Sa'dî et-Temimî en-Necdî el-Hanbelî'dir. Âlu Sa'dî, Benî Amr kabilesinin bir koludur. Benî Amr ise meşhur ve büyük Temîm kabilesindedir. Sa'dî'nin annesi de Useymin kabilesine mensuptur. Müellif, büyük oğluna nisbeten Ebu Abdillâh künyesiyle meşhur olmuştur.

Sa'dî, Kasîm bölgesine bağlı Uneyze şehrinde 13 Eylül 1889 (12 Muharrem 1307) yılında dünyaya gelmiştir. Sa'dî, küçük yaşlarda anne ve babasını kaybetmesine rağmen ilme olan arzusundan hiç vazgeçmemiş, dönemin büyük âlimlerinden ders alarak öğrenimini en iyi şekilde tamamlamıştır. Annesinin vefatından sonra bakımını üvey annesi üstlenmiştir. Üvey annesi tarafından büyük bir sevgi ve özveriyle büyütülen Sa'dî, gençlik çağına ulaştığında babasının vasiyeti gereği hafız ve sâlih bir kimse olan abisi Hamed'in yanına yerleşerek hayatını devam ettirmiştir. Abisi, kardeşinin yetişmesi için her türlü desteği sağlamıştır. Abisinin gözetiminde kalarak eğitimine devam etmiştir.¹⁹⁶

Şeyh Sa'dî; ilim, davet, irşâd, vaaz, tedris, eğitim, öğretim ile dopdolu bir hayat sürdükten sonra 69 yaşında geldiğinde, beş sene önce yakalandığı hastalık sebebiyle 25 Aralık 1376/1955 yılında vefat etmiştir. Cenazesi doğup büyüdüğü Uneyze'ye defnedilmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Kâfiyecî, 10; Pirinç, 8.

¹⁹⁵ Bkz: Özer, 351-378.

¹⁹⁶ Abulcelil, Candan, *Kur'an'ı Anlamada Temel Esaslar*, Guraba Yayınları, İstanbul 2008, 5.

¹⁹⁷ Candan, 8.

2.2.2. İlmî Kişiliği

Babasını kaybettikten sonra ilk olarak Kur'ân-ı Kerim okumasını öğrenip 12 yaşına geldiğinde hıfzını tamamlamıştır. Bu yaşlarda zekâsı ve ilme olan düşkünlüğüyle dikkatleri üzerine çeken Sa'dî, ilim yolunda büyük gayret ve çaba sarf etmiştir. Kendi beldesi ve komşu beldelerin âlimlerinden dersler almaya devam etmiştir. İlme olan iştiyakı çok fazladır. Vakitlerinin çoğunu neredeyse ilim meclislerinde kitap, talebe ve insanlarla geçirmektedir.

Hayatı boyunca tefsir, hadis, usûl, fıkıh ve tevhid konularıyla alakalı kitaplara çok fazla önem göstermiştir. İlmî muhafazanın en güzel şekillerinden biri olan öğrendiğini başkasına öğretme metodunu sıkça kullanan Sa'dî, kısa bir sürede ilmî açıdan önemli bir konuma gelmiştir.¹⁹⁸ Sadece okuma ve okutmayla yetinmeyen Sa'dî, ilmî alt yapısını sağlamlaştırdıktan sonra çeşitli alanlarda eserler kaleme almaya başlamış ve dönemin âlimleriyle yazışmalar yaparak ihtilafı konularda fikir alışverişinde bulunmuştur.

Eser yazmaya Kur'ân-ı Kerim tefsiriyle başlayan Sa'dî, sonrasında tefsir usûlüyle alakalı çalışmalarda bulunmuştur. Tefsir çalışmalarını sürdürürken sıhhatinden emin olduğu hadislere şerh yazmaya başlamış, sonrasında bu şerhleri bir araya getirerek kitaplaştırmıştır. Devamında ise tevhid, fıkıh ve nahiv konularında eserler kaleme almıştır.¹⁹⁹ Yaklaşık yarım asır eğitim ve iftâ vazifesinde bulunan müellif, üstün ve faziletli bir ahlâka sahiptir. Alçak gönüllü kişilik sahibi olmasının yanında üstün edeb, iffet ve kararlı bir karaktere sahiptir.

Müellif, ilim meclislerinde bulunduğu süre zarfında vaktini insanlara ayırarak onların en iyi şekilde eğitilmesine katkı sağlayan bir kimsedir. Bu meclislerde dünya ve âhirette insanlara faydalı olacak konular üzerinde durmuş, derslerine katılanlarla fikir alışverişinde bulunup vaktini en iyi şekilde geçirmeye gayret sarf etmiştir. Adalet üzerine bir hayat yaşamaya çalışan müellif, insanlar arasında en güzel biçimde hakemlik yapar, fakir ve ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunarak onların daima yanında durmuştur.²⁰⁰ Ayrıca müellif, bidat ve heva ehline karşı taviz vermeyen bir kişiliğe sahiptir. Bu konuda *el-Kavâid ve'l-Berâhîn fi İbtâli Usûli'l-Mülhidîn* isiminde müstakil

¹⁹⁸ Candan, 6.

¹⁹⁹ Mehmet Seri, Doğru, *Abdurrahman b. Nâsır Sa'dî'nin Hayatı, Eserleri ve 'Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân' İsimli Tefsirindeki Metodu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜSBE, Konya 2007, 2.

²⁰⁰ Candan, 6.

eseri dahî vardır. Müellif söz konusu eserde inkârcı bazı fırkaları tanıtarak onların görüşlerini çürütmeye çalışmıştır.²⁰¹

Eğitim ve öğretim konusunda kendine özgü, güçlü bir üslûba sahip olan müellif, zaman unsuruna önem göstermiş ve öğrencilerin algılarını zinde tutmak amacıyla çeşitli etkinlik ve münazaralar düzenlemiştir. Faaliyetlerin sonunda kazanan tarafa va'dettiği ödülü mutlaka vermiştir. Okunacak kitaplar konusunda istişârede bulunup, çoğunluğun isteğine göre son sözü söylemiştir. Sahip olduğu bu güzel yönlerinden dolayı başta öğrencileri olmak üzere çoğu kimse tarafından sevilmiş ve fikirlerine saygı duyulmuştur.²⁰²

Sa'dî, başta yaşadığı Uneyze şehri olmak üzere pek çok belde ve şehrin âlimlerinden dersler almıştır. Dolayısıyla hayatı boyunca onlarca hocası olmuştur. Sa'dî'nin yaşadığı dönemde Uneyze şehri, ilim ve ticaret açısından son derece önemli bir şehirdir. Buradan hareketle yaşadığı çevrenin yetişmesinde ve kendini ispatlamasında ehemmiyeti aşikârdır.

Hocaları arasında İbrahim b. Hamed el-Câsir (ö. 1921), Muhammed b. Abdulkerim es-Şibl (ö. 1925) ve Salih b. Osman (ö. 1933) olmak üzere pek çok kimse vardır. Ayrıca kendisi İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin fikirlerinden etkilenmiş ve özellikle bu iki âlimin savunduğu selef anlayışını eserlerinde ve çeşitli faaliyetlerinde hayatı boyunca göstermiştir.²⁰³

Temel islam bilimlerinin çeşitli alanlarında eserler kaleme almış olan Sa'dî, aynı zamanda çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Öğrenceleri başta Suudi Arabistan olmak üzere çeşitli ülkelerde ilmi faaliyet ve etkinliklerde bulunmaya gayret göstermişlerdir. Öğrencileri arasında başta Şeyh Abdülaziz b. Bazz, Şeyh Muhammed b. Sâlih el-Useymin olmak üzere Şeyh Abdullah b. Abdülaziz b. Akil, Şeyh Ali b. Hamed es-Sâlihî, Abdullah b. Abdurrahman Sâlih el-Bessam ve Şeyh Abdülaziz b. Muhammed es-Selmân gibi pek çok önemli âlim bulunmaktadır.²⁰⁴

²⁰¹ Tayyâr, Abdullah b. Sâbih, *Abdurrahman Sa'dî Müfessiran*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dâru İbnü'l-Cevzî, Riyad 2000, 32; Doğru, *Kur'an'ı Anlamada Temel Esaslar*, 6.

²⁰² Candan, 7; Doğru, 8.

²⁰³ Doğru, 4.

²⁰⁴ Doğru, 9.

Sa'dî'nin yaşadığı dönem siyasi olarak hareketli ve karışık bir dönemdir. Daha küçük yaşlarda iken savaşların arasında büyümüştür. Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya yüz tuttuğu ve dünya savaşının ortaya çıkardığı sıkıntılar çoğu yerde olduğu gibi bölgesinde siyasi açıdan ortamı germiştir. Merkezi yönetimi ele geçirmek isteyen gruplar tarafından sürekli savaşlar yapılmıştır. Çalkantılı bir dönemde gençliğini geçiren Sa'dî, toplumun yaşadığı sıkıntıları gidermek için çaba sarf etmiş ve bu ortamda ilmi faaliyetlere daha fazla ehemmiyet vermiştir.²⁰⁵

Amelî olarak Hanbelî olan müellif, akîde açısından selefidir. Müellifin nazarında gerçek Müslümanlık, Kur'ân-ı Kerim ve sünnet merkezli hareket eden, kelâmi ve felsefî tartışmalardan uzak durarak Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe-i kiram'ın yaşamış oldukları hayat tarzıdır. Hayatta çok dikkat ettiği hususların başında selef'in ortaya koyduğu inanç konularıyla mücadelesini devam ettirmek olmuştur. Müellif, selef çizgisinden hareketle *el-Kavlu's-Sedîd fî Makâsidi-Tevhid* adlı eserini yazmıştır. Hatta kendisinin selefî çizgisi anlatılmak üzere hakkında çalışmalar yapılmıştır.

Sa'dî, yaşadığı coğrafyanın selef akîde inancına sahip bölge olması hasebiyle akîde konusunda selefin yolunu tutmuş ve bu uğurda mücadele vermiştir. Sonrasında araştırma ve çeşitli okumalar eşliğinde selef akîdesini daha fazla önemsemiştir. Ancak başta davetçi kişiliğe sahip olması hasebiyle dönemin en büyük sorunlarının başında yer alan tekfir anlayışına karşı çıkmış ve kendi akîde çizgisi dışındaki inançlara saygı göstermiştir.²⁰⁶

Maalesef modern dönem müslümanlarının en mühim problemi kendi fikriyatı dışındakilere saygı duymama, ötekileştirme hastalığıdır. Hatta bazı aşırı grupların temel kanıtları kendi fikriyatının dışındakileri tekfir etme konusudur. Modern dönem müslümanlarının en fazla ihtiyaç duyduğu şey hoşgörü, saygı ve anlayış sahibi olmaktır. Sa'dî'nin bu konudaki yaklaşımı bütün müslümanlara örnek olabilecek güzel bir davranış şeklidir.

²⁰⁵ Tayyâr, 19-24.

²⁰⁶ Doğru, 9.

2.2.3. Eserleri

İslâmi ilimlerin pek çoğunda söz sahibi olan müellif, çok sayıda eser kaleme almıştır. Çalışkan ve üretken olması eserlerinin fazla olmasında temel etkenlerden bir tanesidir. Müellifin eserlerinden bazılarının isimleri şu şekildedir:

- 1- *Behcetü 'l-Kulûbi 'l-Ebrar.*
- 2- *ed-Delâilü 'l-Kur'âniyye.*
- 3- *ed-Dînu 's-Sahîh.*
- 4- *ed-Durretu 'l-Behiyye Şerhu 'l-Kasîdetu 't-Tâiyye.*
- 5- *el-Hitap ale 'l-Münâsebât.*
- 6- *el-Kavâid ve Usûlu 'l-Câmia.*
- 7- *el-Kavâidü 'l-Hısân li Tefsiri 'l-Kur'ân.*
- 8- *el-Kavâid ve 'l-Berâhîn fî İbtâli Usûli 'l-Mülhidîn.*
- 9- *el-Kavlu 's-Sedîd fî Makâsidi 't-Tevhîd.*
- 10- *el-Mevâhibu 'r-Rabbâniyye.*
- 11- *el-Muhtasar fî Usûli 'l-Fıkh.*
- 12- *el-Vesâilü 'l-Müfide.*
- 13- *et-Tavdîhu 'l-Beyân li-Şecereti 'l-İman.*
- 14- *Fevâidü Müstenbât min Kıssati Yûsuf.*
- 15- *İrşâdu Uli 'l-Elbâb.*
- 16- *Menhecü 's-Sâlikîn ve Tavdîhu 'l- Fıkh fi 'd-Dîn.*
- 17- *Risâletün Latîfetün Câmiatün fî Usûli 'l-Fıkhî 'l-Mühimme.*
- 18- *Tarîku 'l-Vusûl ile 'l-ilmî 'l-Ma'sûl.*
- 19- *Tavdîhu 'l-Kâfiyetu 'ş-Şâfiyye.*
- 20- *Tenbihâtu 'l-Latîfe ale 'l-Vâsitiyye.*
- 21- *Teysîru 'l-Kerîmi 'r-Rahmân fî Tefsiri Kelâmi 'l-Mennân.*
- 22- *Teysîru 'l-Latîfeti 'l-Mennân fî Hulâsati Tefsiri 'l-Kur'ân.*²⁰⁷

Burada zikredilen eserler, müellifin çalışmalarından ön plana çıkanlardan bazılarıdır. Müellifin bu eserlerden başka yazmış olduğu çok sayıda eseri mevcuttur. Konuyla alakalı daha ayrıntılı bilgi için belirtilen kaynaklara bakılabilir. Buradaki

²⁰⁷ Doğru, 10-22; Candan, 8.

eserler, müellifin ne kadar velûd bir kişilik olduğunu anlamak için yeterlidir. Araştırmanın üçüncü bölümünde yedinci sırada yer alan eser üzerinde durulacaktır.

Müellifin kaleme aldığı çok sayıda eserleri arasından iki tanesi, doğrudan Kur'ân-ı Kerim'le alakalıdır. Birincisi yazmış olduğu Kur'ân-ı Kerim tefsiridir. Eser, *Tefsiru's-Sa'dî* ismiyle meşhur olmuş ve bu isimle Türkçeye kazandırılmıştır. Asıl ismi ise *Teyşîru'l-Kerimi'r-Rahmân fî Tefsiri Kelâmi'l-Mennan* şeklindedir. İkincisi ise bu çalışmanın ana konularından biri olan kavâidü't-tefsir alanına dair yazdığı *el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân* adlı eseridir. Eser, *Kur'ân'ı Anlamada Temel Esaslar* adıyla Türkçeye kazandırılmıştır. Müellif, *el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân* isimli eserini tefsir ilminde kavâide dair yazmıştır. Müellifin eserinde belirlediği kâideler, usûl konusundaki görüşlerini göstermektedir.

Pek çok ilim alanında söz sahibi olan müellif, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasına vesile olan tefsir ilmi konusunda söz sahibi ve yetkin bir kişidir. Müellif, çok sayıda tefsiri okuyarak bu alanda maharet kazanmış bir kişiliğe sahiptir. Müellif, *Tefsiru's-Sa'dî* ismiyle bilinen *Tefsiru'l-Kerimi'r-Rahmân fî Tefsiri Kelâmi'l-Mennan* adında bir tefsir çalışması kaleme almıştır. Müellifin eseri çok geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmış ve defalarca basılmıştır. Bu tefsir metninin temel özellikleri şu şekildedir:

1- Sünnet merkeze alınarak yazılmıştır. 2- Akîde ayetlerinin anlaşılmasına daha çok önem gösterilmiştir. 3- İsrailiyyat ve asılsız rivayetlerden uzak durulmuştur. 4- Peygamber kıssalarının günümüze tuttuğu örneklige dikkat edilmiştir. 5- Kelâmî, felsefî ve fikhî tartışmalardan uzak durulmuştur.²⁰⁸

Müellifin yazmış olduğu tefsir eserinden yola çıkarak usûlle alakalı görüşleri, tam olarak anlaşılmamaktadır. Müellif, tefsir usûlü konusundaki tavrını, benimsediği kuralları kavâid sahasında yazmış olduğu ve bu çalışmanın bir parçası olan *el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân* isimli çalışmasını yapmıştır. Bilindiği üzere tefsir ve tefsir usûlü çalışmaları Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasına katkı sağlayan iki temel vasıta ilmidir. Bu ilimlerin anlaşılması kişinin Kur'ân-ı Kerim anlayışını da doğrudan etkileyecektir.

²⁰⁸ Sa'dî, Abdurrahman, *Teyşîru'l-Kerimi'r-Rahmân fî Tefsiri Kelâmi'l-Mennan*, Guraba yayınları, İstanbul 2016, 9.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂFİYECÎ VE SA‘DÎ’NİN KAVÂİDE DÂİR ESERLERİ VE MUKAYESESİ

Burada birinci bölümde kavâid litaratürü tanıtılırken isimleri zikredilen, ikinci bölümde ise hayatları, ilmi kişilikleri ve eserleri hakkında genel olarak bilgi verilen Kâfiyecî ve Sa‘dî’nin kavâide dair kaleme aldıkları eserlerinin mukayesesi yapılacaktır. Literatür çalışmalarından bu ikisinin seçilmesinin sebebi ilkinin klasik dönem ikincisinin ise modern dönem kavâid eserlerinden olmasındandır. Bu sayede dönemseller karşılaştırma yapılmış olacaktır. Mukayeseli değerlendirme esnasında eserlerin içerikleri, yazılış amaçları, takip ettikleri yöntemler, kullandıkları kaynaklar, kavâid çalışmalarına etkileri ve tefsir usûlüne ne gibi katkı sağladıkları belirtilecektir.

3.1. İÇERİKLERİ

3.1.1. et-Teysîr fî Kavâidi İlmi’t-Tefsir

et-Teysîr fî Kavâidi İlmi’t-Tefsir, müellifin çok sayıda eseri arasından en fazla tahkik edilip neşredilen çalışmalarından birisidir. Eserin çok fazla el yazma nüshası vardır. İsmail Cerrahoğlu, bu nüshalardan altı tanesini karşılaştırarak eserin tahkikli ve Türkçe olarak neşrini yapmıştır. (Ankara,1989) Daha sonra Nâsır b. Muhammed el-Matrûdî, Cerrahoğlunun tahkik ettiği nüshayı esas alıp yedi tane yazma nüshayı karşılaştırarak eseri yeniden neşretmiştir. (Dımeşk, 1410/1990) Son olarak *et-Teysîr fî Kavâidi İlmi’t-Tefsir*, Doktor Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehebî tarafından tahkikli neşredilmiştir. Zehebî’nin eseri neşretme amacı “hacimce küçük olan bu kitabın, çok sayıda bilgiyi, meseleyi ihtivâ etmesidir.”(Kâhire, 1419/1998) Bu araştırma esnasında farklı nüshalardan yararlanılmakla birlikte, genel olarak ez-Zehebî tarafından neşredilen tahkikli nüsha esas alınacaktır.

et-Teysîr fî Kavâidi İlmi’t-Tefsir;²⁰⁹ mukaddime, iki bab ve hâtimedden oluşmak üzere toplam dört bölümdür. Mukaddime kısmına müellif, hamdele ve salvale ile

²⁰⁹ Bu konuda benzer bir değerlendirmeyi yüzeysel olarak İsmail Cerrahoğlu’nun tahkik ettiği nüshayı esas alarak Fatma Yalnız yapmıştır. Bkz: Fatma, Yalnız, *Tefsir Usûlünde Süreklilik ve Etkileşim: Bulkînî, Kâfiyecî ve Suyûti Örneği*, Hitit Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), HÜSBE, Çorum 2014, 45-51. Yapılan inceleme ve araştırma esnasında Kâfiyecî’nin eserinin içeriğinde tahkik çalışması yapanların ilave bilgiler ekleme durumu söz konusu olduğundan kitabın değerlendirilmesi hususunda

başlamaktadır. Daha sonra tefsirin mâhiyetininin açıklanması gerektiğini vurgulayarak ilimler arasında tefsirin yeri ve konumu hakkında kısa ve öz bilgiler vermektedir. Müellif, ilimler arasında tefsirin konumunu, insanın bedenindeki görme işlevini yerine getiren göz organıyla eş tutmaktadır. Müellif, eseri yazma amacının daha önce dağınık vaziyette bulunan tefsir ilminin kâide ve kurallarını imkân ölçüsünce bir araya getirme arzusu olduğunu belirtmektedir. Dua ve niyaz ile bu bölümü sonlandırmıştır.²¹⁰

Birinci bab, ıstılahlar hakkında kaleme alınmıştır. Tefsir, te'vîl, rey ile tefsir, müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimler, tefsir ilmini öğrenmek ve bilgileri bir araya toplamak, tefsir ilminin konusu ve şerefi, Kur'ân-ı Kerim'in tanımı ve i'câz özellikleri, sûre, ayet, fâsıla, Kur'ân-ı Kerim'in mütevâtirliği ve tevâtür şartları, muhkem ve müteşâbih konusu, vahiy ve esbâb-ı nüzûl gibi meseleler genel olarak birinci babda ele alınıp incelenmiştir.

Müellif, tefsir ve te'vil kelimelerini açıklayarak konuya giriş yapmaktadır. Her iki kelimenin lügat mânâları hakkında bilgi sunmaktadır. Örnekler eşliğinde her iki kelime açıklanmıştır. Sonrasında kelimelerin örfi tanımı yapılmıştır. Tanımlar yapılırken şiirlerden istişhad getirilmiştir.²¹¹ Müfessirin Kur'ân-ı Kerim'i tefsir ederken delile dayanmayan îzahlardan kaçınması gerektiği uyarısında bulunduktan sonra Hz. Peygamberin (s.a.v.) “kim Kur'ân-ı Kerim'i kendi reyî ile (kafasına göre takılarak) açıklarsa cehennemdeki yerine hazırlansın!”²¹² hadis-i şerifini delil getirmiştir. Böyle yapan kimse Kur'ân-ı Kerim'i kendi anlayışına, hevâsına göre tefsir etmeye yeltenmiş demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu duruma karşı ümmeti uyarılmaktadır.²¹³

Daha sonra tefsir ve te'vil kelimelerin tefsir ilmindeki karşılığının ne olduğu üzerinde örneklerle durulmuştur. Kelimelerin birbirleriyle olan benzerlikleri, ayrıştıkları noktalar dile getirilmiştir. Ayetler açıklanırken hangi ifadenin tefsir hangisinin te'vil olduğu örneklerle îzah edilmiştir. Te'vilde bulunması gereken şartlar üzerinde tartışılmıştır. Tefsirde rey meselesi üzerinde selef-i sâlihinin yaklaşımı ele alınarak kabul ve reddedilen rey hakkında bilgi verilmiştir. Burada tartışmalı iki meseleye

Doktor Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehabî tarafından yapılan çalışma esas alınacaktır. Bu bölümde referans olarak verilecek dipnotlar ise Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehabî tarafından tahkik edilerek hazırlanan nüshaya âittir.

²¹⁰ Kâfiyecî, 17.

²¹¹ Kâfiyecî, 21.

²¹² Tirmîzî, *Tefsir*, 2952; Ebû Dâvud, *İlm*, 3652.

²¹³ Kâfiyecî, 21-22.

değnilmiştir. Birincisi, müçtehid bir kişinin içtihad yaptığıında isâbet edip etmeme meselesidir. İkincisi ise, Kur'ân'ı tefsir eden kimsenin mu'tezîleden çoğunun yaptığı gibi akıldan yola çıkarak çalışma yapmasıdır. Müellif, mezheb imamlarının görüşlerine yer vererek konunun önemine dikkat çekmiştir.²¹⁴

Bu tartışmalara değindikten sonra Kur'ân-ı Kerim tefsirinin câiz olup olmadığı konusunda meydana gelen ihtilâfin üzerinde duran müellif, önce câiz değildir diyenlerin delillerini zikredip sonra câizdir diyenlerin delillerine yer vermiştir. Kur'ân-ı Kerim'in rey ile tefsir edilmesi konusunda deliller kullanılması ve tefsirden neyin murad edildiği çok önemlidir. Aynı şekilde tefsirin câiz olup olmadığı konusunda ihtilafa düşen bu âlimler tefsirin belirli sayıda bir ilmi kapsayıp kapsamadığı konusunda da farklılığa düşmüşlerdir. Müellif, farklı görüşlere yer verdikten sonra kendi görüşünü ortaya koymuştur.²¹⁵

Müellif, dünya ve âhirette kişiye yarar sağlayacak ilimleri iman ve amel çatısı etrafında toplamaktadır. Bunu söylerken ayetlerdeki iki unsurun birlikteliğine dikkat çeken örnekler getirmektedir. Bunları elde edebilmek için lafzî, aklî ve mevhibe ilimlerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu üç ilmin altında ise on beş konu mevcuttur. Müellif bunların isimlerini tek tek verirken tanımlarını yapmış ve terimler hakkında bilgiler sunmuştur. Bunlar ise sırası ile şu şekildedir:

- 1- Lügat.
- 2- İştikak.
- 3- Sarf.
- 4- Nahiv.
- 5- Meânî.
- 6- Beyan.
- 7- Bedî'.
- 8- Kıraat.
- 9- Esbâb-u Nüzûl.
- 10- Âsâr ve Hâberler.
- 11- Hadis.
- 12- Usûl.

²¹⁴ Kâfiyecî, 22-25.

²¹⁵ Kâfiyecî, 25-26.

- 13- Fıkıh ve Ahlâk.
- 14- Mantık ve Kelâm.
- 15- Mevhibe.²¹⁶

Müellif sonrasında bu ilimlerle tefsir yapan kimselerin zannına göre tefsir faaliyetinde bulunan rey sahiplerinden olmayacağını belirtmiştir. Bu vasıflara hâiz olan kimse Allah'ın izni ile hadiste tehdit edilen²¹⁷ kimselerden olmayacaktır. Bu ilimler müfessirde bulunması gereken ilimlerdir. Bu ilimlere hâkim olan kimse tefsir kabiliyetine sahip demektir. Dolayısıyla ard niyetli olmadığı sürece, alt yapısını bu ilimler üzerine inşa eden kimse yapacağı tefsir çalışmasında zannın gâlip geldiği bir rey faaliyetine başvurmayacaktır. Bu ilimleri bilmek tefsir konusunda kişiyi büyük hatalara düşmekten korur. Yapacağı çalışmaların kıymetini artırır. Bu sayede hem faydalı bir çalışma yapmış olur hem de insanlara yararlı bir iş yapmış demektir.

Müellif, bütün bu anlattıklarından sonra tefsir ilminin tanımını yapmaktadır. Ardından bu tanımdan yola çıkarak, tefsir ve te'vil ayrımına gitmiştir. Rivayetle alakalı konuları tefsir başlığı altında, dirayetle alakalı olanları ise te'vil başlığı altına dâhil etmiştir. Buradan hareketle tefsir sahabe-i kiram'ın te'vil ise fukahânın işidir demiştir. Müellif, dirayet ve rivayetin birbirlerinden ayrılmasının mümkün olmayacağını burada dile getirir. İlk defa burada kavâid kelimesinden bahsedilmiştir. Lügat kâidelerinden yola çıkarak tefsir ilmi yapılabileceği dile getirilmiştir. Böyle yapan bir kimse tefsir ilmini biliyor kabul edilir. Müellife göre tefsir ilmini bilmek, tefsirin usûl ve kâidelerini bilmekle mümkündür. Ayrıca tefsir ilmini bilen kimse, tefsir kâidelerini biliyor demektir.²¹⁸

Müellif, tefsirin öğrenilmesi ve kitablarda tedvîn edilmesiyle alakalı ise şunları söylemektedir. Tefsir ilmini taallum etmek, diğer ulûm-ı islâmiyeyi öğrenmek gibi vacip olan bir durumdur. Tefsir ilmini öğrenmek hadis ve fıkıh ilmini öğrenmek gibi farz-ı kifâye olan bir şeydir. Bir kısım kişilerin öğrenmesi diğerlerinin üstünden mes'ûliyyeti düşürür. Bu da tefsir ilminin önemini göstermektedir. Farz-ı ayn olmuş olsaydı daha ağır bir imtihan olmuş olurdu.

²¹⁶ Kâfiyecî, 27-29.

²¹⁷ Tirmîzî, *Tefsir*, 2952; Ebû Dâvud, *İlm*, 3652.

²¹⁸ Kâfiyecî, 30.

Tedvînle alakalı meselede ise soru ve cevap üslûbuyla muhtemel sorunları ortadan kaldırmıştır. Tefsir ilminin tedvin edilmesi “bidat midir” diye sorulan bir soruya, kesinlikle değildir diye cevap vermiştir. Tedvinle alakalı durum diğer islâmî ilimlerle aynı şekildedir. Onlarda ne ise tefsir ilminde durum aynıdır. Sahabe-i kiram’ın ilimleri tedvin etmemesi daha sonra da tedvin edilmeyeceği anlamına gelmez. Çünkü şartlar, imkânlar ve durumlar değişmiştir.

Müellif, tefsir ilminin kâidelerinin Arapçanın kurallarından yola çıkılarak oluşturulduğu konusunda ısrarla durmaktadır. Buradan hareketle tefsir ilminin diğer ilimler gibi bir ilim olduğunu, kâidelerinin, konusunun, amacının ve sınırlarının olduğunu vurgulayarak tefsir ilmini temellendirmektedir. Bütün ilimlerin hallerinin, durumlarının daha iyi bilinmesi için bir takım mevzûları vardır. Tefsir ilminin mevzûsu ise Kur’ân-ı Kerim’dir. Müellif, Kur’ân-ı Kerim’in daha iyi anlaşılması için elinden gelen her şeyi yapmayı amaçlamaktadır. Dünya ve âhîret saadetini sağlamak amacı taşıdığından dolayı diğer ilimlere nazaran ilimlerin en şereflişi tefsir ilmidir.²¹⁹

Müellif, Kur’ân kelimesinin nereden türediği hakkında farklı görüşlere yer verdikten sonra kelimenin lügavî, örfî ve istilâhî tanımlarını yapmıştır. Aynı şekilde mu‘cize üzerinde açıklamada bulunmuştur. Kur’ân-ı Kerim’in mu‘cize bir kitap oluşunu açıkladıktan sonra bu i‘câz vecihlerinin neler olduğunu tek tek söylemiştir. Müellif, Kur’ân ve mu‘cize kelimelerini açıkladıktan sonra aynı şekilde sûre, âyet ve fâsıla kelimelerinin ne olduğunu dile getirmiştir. Ayet kelimesinde var olan i‘lal kurallarını müellif bu bölümde ele almıştır.²²⁰

Tevâtür üzerinde duran müellif, Kur’ân-ı Kerim’in naklinde tevâtürün şart olduğunu belirtir. Sonrasında Kur’ân-ı Kerim’deki tevâtür ile hadisdeki tevâtürün farkını tartışarak maddeler halinde açıklamıştır. Kur’ân-ı Kerim’in asıl ve cüzlerinde ittifakla tevâtürün olduğunu vurgulayan müellif, Kur’ân-ı Kerim’in isbâtı ve sûrelerin tertibinde tevâtür olup olmadığı meselesinin âlimler nezdinde ihtilafı olduğunu belirtir. Her ne kadar ihtilaf olsa da genel görüş ittifakın varlığı üzerinedir. Besmele Kur’ân-ı Kerim’den bir âyet midir yoksa değil midir? Basmelenin Kur’ân-ı Kerim’den bir âyet olup olmadığı ulemâ arasında ihtilaflıdır. İttifakla Neml Sûresindeki besmele Kur’ân-ı Kerim’den bir âyettir. Ayet başlarındaki besmelelerde ise ihtilaf söz konusudur.

²¹⁹ Kâfiyecî, 31-33.

²²⁰ Kâfiyecî, 34-35.

Med, imâle ve hemzenin tahfifi gibi konularda tek bir vech'in vâcip olmadığına değinen müellif, “melik ve mâlik” kelimesini örnek getirerek her iki kıraatin mütevâtir olduğunu belirtmiştir. Buradan kıraat konusuna geçen müellif, yedi kıraat imamını sayarak sahih bir kıraatte bulunması gereken şartları belirtmiştir. Yedi kıraat imamı şunlardır:

- 1- İmam İbn Âmir. (ö. 118/736)
- 2- İmam İbn Kesir. (ö. 120/738)
- 3- İmam Âsım. (ö. 127/745)
- 4- İmam Ebu Amr. (ö. 154, 155/771, 772)
- 5- İmam Hamza. (ö. 156/773)
- 6- İmam Nâfi. (ö. 169/785)
- 7- İmam Kisâi. (ö. 189/805)

Kıraatler konusunda detaylı açıklama yapmaya devam eden müellif, sahih bir kıraatte bulunması gereken şartları üç madde halinde şu şekilde açıklamaktadır:

- 1- Senedi muttasıl olacak.
- 2- Bir yönüyle dahî Arab Dili ve Belagatına uygun olacak.
- 3- Lafzı mütevâtir olan İmam Mushafına uygun olacak.

Bu üç şarttan bir tanesi olmazsa rivayetin mütevâtirliği ortadan kalkar. Sahih olan kıraat, şazz konumuna düşer. Müellif kıraatte bulunması gereken şartlarla alakalı İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) görüşüne yer vermiştir. Üzerinde icmâ edilen yedisiyle Kur'ân okumak câizdir. Bunların haricindeki kıraatlerle Kur'ân okumak câiz değildir.²²¹

Müellif, Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin muhkem ve müteşâbih olmak üzere ikiye ayrıldıklarını söyledikten sonra bunların tanımını yapar. Usûlcüler nezdinde muhkemin “zâhir, nas, müfesser ve muhkem” olmak üzere dört kısımda incelendiğini söyleyen müellif, müteşâbih ayetlerin aynı şekilde “hafî, müşkil, mücmel ve müteşâbih” olarak dört kısım olduğunu belirttikten sonra her bir kısma Kur'ân-ı Kerim'den ayetler getirerek konunun anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Müteşâbih ayetler konusunda âlimlerin ikiye ayrıldıklarını belirten müellif, selef ulemâsı tarafından bu ayetlerin olduğu gibi kabul edilip herhangi bir te'vil işlemine

²²¹ Kâfiyecî, 37-38.

gidilmediğini, müteahhirun ulemânın ise bu ayetleri te'vil etmeye çalıştıklarını delilleriyle açıklamıştır. Birinci grubun içerisinde sahabe-i kiram ve tâbiînin çoğunluğu olmak üzere Ebu Hanife (ö. 150/767) ve İmam Şâfiî'nin (ö. 204/819) takipçilerinden ekserisi mevcuttur. Kısaca selef âlimleri müteşâbih ayetlerin te'vil edilmeyeceği görüşündedir. Birinci grub hakkında gerekli bilgileri verdikten sonra ikinci kısma geçmiştir. Te'vilin mümkün olduğunu söyleyenlerin görüşlerini açıklamıştır. Müteşâbih ayetlerin te'vil edileceğine dair örnekleri zenginleştirerek sahabe-i kiram'dan örnek olaylar aktarmıştır.²²²

Muhkem ve müteşâbihle alakalı gerekli açıklamayı yaptıktan sonra, delâlet bahsine geçen müellif, önce kelimenin ta'rifini sonrasında ise çeşitlerini açıklamıştır. Çokça kullandığı soru ve cevap üslûbunu burada devam ettiren müellif, konuyu ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.²²³

Nüzûl, inzâl ve tenzîl gibi vahiyle alakalı kelimeleri açıklayan müellif, Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlünün mâhiyeti hakkında Buhârî'den (ö. 256/870) hadis rivayet ederek açıklama yapmaktadır. Vahyin geliş şekillerini belirten müellif, rüya yoluyla vahiy meselesini soru ve cevap şeklinde açıklamıştır. Aynı şekilde esbâb-ı nüzûlle alakalı çeşitli örnekler vererek konuyu açıklamıştır. Ulûmu'l-Kur'ân konularını anlatmaya devam eden müellif, esbâb-ı nüzûl konusuna rivayetler eşliğinde açıklama getirmektedir. Konuyla alakalı tartışmalı meselelere soru ve cevap üslûbuyla yüzeysel olarak değinmiştir.²²⁴ Eser kavâid alanında yazılmış bir çalışma olduğunu verilen örneklerden hareketle kanıtlamaktadır. Müellif tefsirle alakalı mevzuları kâideleştirme gayreti içerisinde.

İkinci bab, tefsir usûlünde kavâid ve çeşitli meselelerle alakalıdır. Müellif muhkem ve müteşâbih, mu'cize, teâruz, nesh, tabakâtü'l-müfessirin gibi konuları ikinci babda ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bu kısımda genel anlamda belirtilen kelimelerden bahsedilmiştir.

Müellif, daha önce bahsetmiş olduğu muhkem ve müteşâbih konusunu burada yeniden ele alarak çeşitli meseleler hakkında kâideler zikretmeye başlamıştır. Muhkem ayetler ümmü'l-kitab olmaları hasebiyle müteşâbihlere nazaran daha yüksek

²²² Kâfiyecî, 39-43.

²²³ Kâfiyecî, 43-45.

²²⁴ Kâfiyecî, 45-47.

mertebededirler. Kendisiyle amel etmek kat'î sûrette zorunludur. Muhkem ayetlerin murad edildiği yerde, kat'iyet olduğunu söyleyen müellif, çeşitli kâideler eşliğinde konuyu ele alıp incelemiştir. Buradan hareketle kül-cüz konusuna giren müellif, Kur'ân-ı Kerim'de ekseri hükümlerin umumî ve mutlak sûrette olduğunu belirterek çeşitli örnekler getirmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de umûmî hükümler, cüz'î hükümleri kapsar. Zeyd b. Hârise (ö. 8/629) dışında Kur'ân-ı Kerim'de hiçbir sahâbe-i kiram'ın ismi geçmez. İşte bu da Kur'ân-ı Kerim'de cüziyyâtı ilgilendiren meselelerin neredeyse hiç yer almadığına verilen örneklerden bir tanesidir.

Mu'cize konusuna giren müellif, Allahu Tealâ'nın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) verdiği mu'cizeleri, sahâbesinin anlayışının kemâli ve zekâlarının fazlalığı sebebiyle aklî olduğunu belirtirken, başta Hz. Mûsâ'ya verdiği mu'cizeler olmak üzere diğer peygamberlerin mucizeleri hissî olduklarını belirtmektedir. Belli bir zamanla sınırlıdır. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) âit olduğu söylenen hissi mucizeler ise hadis kitaplarında nübüvvetin ispatı için zikredilmişlerdir. Son elçinin mu'cizesi Kur'ân'dır. O'da aklî ve kıyamete kadar ebedîdir.

Ayetlerden örnek getirerek Kur'ân-ı Kerim'in “cevâmiu'l-kelîm²²⁵” bir kitap olduğunu belirten müellif, Abdülkâhir Cürçânî (ö. 471/1078-79) ve Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) isimlerini zikrederek (أَنْ ve اِنْ) üzerindeki farklı yaklaşımları söylemiştir. Başka dilcilerin görüşleri aynı şekilde bu konuda belirtilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de her türlü burhan, delil ve beyanın olduğunu belirten müellif, bunların sadece ince anlayış sahibi hakîm ve kelamcılar tarafından değil sıradan Arapların bile anlayabileceği tarzda olduğunu belirtmiştir.²²⁶ İşte bu da Hz. Peygamberin (s.a.v) getirmiş olduğu Kur'ân-ı Kerim'in mu'cizevî yönünü göstermektedir. Şüphesiz ki Hz. Peygamberin (s.a.v.) en büyük mu'cizesi Kur'ân-ı Kerim'dir.

Müellif, tefsir ilmiyle alakalı on beş meseleyi kısmen soru ve cevap, kısmen de maddeleştirerek açıklama yoluna gitmiştir. Bunlar özetlenecek olursa maddeler eşliğinde sıralanabilir. Müellif her bir maddeyi ayrıntılı bir şekilde îzah etmiştir. Burada kısa ve net olarak konular başlıklar halinde tanıtılacaktır:

²²⁵ Az kelimeyle çok mana ifade eden sözler. Rasûlullah'a (s.a.v.) verilen özelliklerden birsidir. Bu tabir bazen Kur'ân-ı Kerim ayetleri içinde kullanılır. Bkz: Abdullah, Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, MÜİF Yayınları, İstanbul 2012, 50.

²²⁶ Kâfiyecî, 51-54.

- 1- Her muhkem lafız, tefsir ilminin konusu altına girer mi?
- 2- Tefsir ilminin konusu, usûl ilminin konusundan farklı mı?
- 3- Usûl kâideleri olmadan Kur'ân-ı Kerim hakkında konuşmak rey midir?
- 4- Gaybî konularda Allahın muradı kesin olarak bilinebilir mi?
- 5- Mânâ için vaz' edilmiş lafzın kullanımı.
- 6- Lafzın delâleti muhatabın anlayışı ve zekâsıyla alakalı mıdır?
- 7- Ayetleri anlamada âlimler farklı farklı mıdır?
- 8- Muhkem hangi şekil üzere Allah'ın muradını beyan eder?
- 9- Allah'ın muradı hususunda konuşmak ilim midir?
- 10- Delâletten kastedilen nedir?
- 11- Lafzın delâletini murad etmek ne demektir?
- 12- Muhkemin kat'iliğinin murad edilmesi nakli midir?
- 13- Kastedilenin açıklanmasının mâhiyeti?
- 14- Tefsir ve tevilin ayetlerde görünümü ne şekildedir?
- 15- Naslarda ince mânâlar var mıdır?²²⁷

Müellif, muhkem konusunu detaylı anlattıktan sonra müteşâbih meselesine geçmektedir. Müteşâbihin kat'iliğinin muhataba göre şekilleneceğini belirtip müteşâbih ayetlerin te'vilinin mümkün olduğunu belirtmiştir. Bunu söylerken ayetlerden delil getirmiştir. Bu görüşe göre Kur'ân-ı Kerim'de her ayetin mânâya delâleti muhkem ya da müteşâbih ayetler yardımıyla kat'î olmaktadır.

Birbiriyle doğrudan irtibat halinde olan iki kelime vardır. Bunlar taâruz ve nesh kelimeleridir. Muârazanın lügat ve ıstılah tanımlarını yapan müellif, nesh konusuna geçmiştir. Aynı şekilde neshin lügat ve ıstılah tanımlarını yaptıktan sonra neshle alakalı çeşitli konularda açıklama yapmıştır. Kur'ân ayetlerinde tenâkuzun Allah katında olmadığını, insanlar için söz konusu olduğunu belirttikten sonra örnekler eşliğinde iki ayet arasında var olan tenâkuzu gidermek için neshin caiz olup olmadığını tartışarak açıklamıştır. Yemin konusuna örnek veren müellif, Hanefî ve Şafî Mezhepleri arasındaki yaklaşım farklılıklarından hareketle birbirine zıt gibi gözükken meseleyi çözüme kavuşturmuştur.

²²⁷ Kâfiyecî, 55-59.

Müellif, neshi dörde ayırdıktan sonra hepsini çeşitli örnekler eşliğinde açıklamıştır. Bunlar şu şekildedir: “tilaveti ve hükmü mensuh, hükmü mensuh tilâveti bâkî, tilâveti mensuh hükmü bâkî, hükmün vasfı mensuh.” Nesh konusunda sünnetten örnekler getiren müellif, âlimler arasında konuyu tartıştıktan sonra meselenin iyi anlaşılması için sünnete başvurulması gerektiğini söylemiştir. Müellif, konuyu soru ve cevap üslûbuyla bitirmiştir.²²⁸

Müellif, tabakâtü'l-müfessirin olarak isimlendirilen konuyu sahabe-i kiram efendilerimizden başlayıp kendi yaşadığı zamana kadarki otorite olanları ve bunların tefsir ilmindeki konumlarını açıklamıştır. Tabakâtü'l-müfessirini bilmek tefsir ilmiyle meşgul olanlara gereklidir. Akademik çalışmalarda tarihsel sıraya riayet etmek önemlidir.

Tefsirin hadis gibi rivayet edilerek Hz. Peygamberden (s.a.v.) nakledildiğini belirten müellif “akıl, zabt, islam ve adalet” olmak üzere râvi’de bulunması gereken şartların dört tane olduğunu söyleyerek herbirini tek tek açıklamıştır. Rivayetin sahih olması için gerekli edâ ve tahammül yollarından “kıraat, icâzet ve vicâdeyi” zikreden müellif, rivayet tefsiri olarak isimlendirilen tefsir üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur.²²⁹

Buraya kadar zikredilenler mukaddime ve iki bab hâlinde tefsir ve kâidelerine dair meselelerdir. Kitabın hâtimesi ise ilmin fazileti ve hoca talebe adâbı hakkındadır.

İlmin şeref ve faziletine kitap, sünnet, eser ve aklın delâlet ettiğini vurgulayan müellif; kitap, sünnet ve eser’le alakalı misaller getirmiştir. Akıl kısmına gelince, ilmin şeref ve fazileti nazar ve istidlalle çok kolay bir şekilde anlaşılır. Ayrıca müellif idrak, lezzet ve kemal kelimeleri açıklayarak ilmin şeref ve faziletini anlama konusunda aklın öneminin ne kadar büyük olduğu belirtmektedir. Hoca talebe ilişkisi hakkında ise müellif, umûmî ve husûsî olmak üzere uyulması gereken kuralları zikretmektedir. Herkes için geçerli olan kuralın niyet olduğunu belirten müellif, hoca ve talebenin yapması gereken husûsî kuralları ayrı bablar halinde örneklendirerek açıklamıştır.

Müellif, eseri veciz bir şekilde ilim ehline fayda sağlaması için hazırladığını ve Allah ömür verirse ileri bir zamanda talebeler için faydayı artırmak üzere geliştireceğini

²²⁸ Kâfiyecî, 59-67.

²²⁹ Kâfiyecî, 67-71.

vurgulamış, hamdele ve salvale ile eseri hicri 852/1452 yılında ramazanın yirmi sekizinde, Cuma günü, kuşluk vaktinde bitirdiğini belirterek sonlandırmıştır.²³⁰

3.1.2. el-Kavâidü'l-Hisân li-Tefsiri'l-Kur'ân

el-Kavâidü'l-Hisân li Tefsiri'l-Kur'ân, çeşitli zamanlarda çok defa basılarak tefsir ilminde kavâide dair önemli eserlerden biri haline gelmiştir. Çalışma esnasında Mektebetü'r-Rüşd tarafından 1999 yılında ilk baskısı yapılan nüsha ve Abdulcelil Candan tarafından *Kur'ân'ı Anlamada Temel Esaslar* ismiyle Guraba Yayınları tarafından 2008 yılında neşredilen nüsha esas alınacaktır. Ayrıca çalışma esnasında eser üzerine yapılan şerh ve hâşiye niteliğindeki kitaplardan da yararlanılacaktır.

Yapılan çeviride bu çalışmada esas alınan nüshaya göre bir kâide farklı (66. Kâide) ve bir kâide eksiktir. (68. Kâide)²³¹ Mütercim hangi baskıyı esas aldığını çalışmasının başında belirtmemektedir. Ancak eserin tahkikli neşrini yapan Hâlid Osman Sebt, çalışmasının başında bu duruma îzah getirmektedir. Muhtemelen eserin tercümesini yapan yazar, Sebt'in nüshasını esas alarak çalışmasını ortaya koymuştur. Burada gözükten çelişkili durum nüshaların karşılaştırılması sayesinde ortadan kalkmaktadır.

Eser, mukaddime ve 71 kâideden meydâna gelmektedir. Mukaddime kısmına hamdele, dua, şehadet ve salvale ile başlayan müellif, çalışmanın amacının ne olduğuna değinmiş, tefsir ilminin mâhiyeti ve önemiyle alakalı tespitlerini zikretmiştir. Sonrasında müellif, okuyucuları eseri okumaya hazırlamak amacıyla önemli açıklamalar yapmıştır. Burada müellifin tefsir ilmi ile alakalı tespitleri olduğu gibi aktarılacaktır:

Bil ki tefsir ilmi mutlak olarak ilimlerin en değerlisi, en üstünü, en zorunlu olanı ve Allahu Teâlâ'ya en sevimli gelenidir. Çünkü Allahu Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim üzerinde tedebbürü, mânâları hakkında tefekkürü ve ayetleriyle doğru yola tâbî olunmasını emretmiştir. Allahu Teâlâ bu sayılan hususları yapanları övmüş, onlara en üstün mertebelere lâyık kılmış ve onlara en güzel mertebeleri va'd etmiştir. İnsan hayatının en kıymetli vakitlerini bu güzel ilme harcama arzularının en üstünü, hedeflerin en büyüğü, bütün asılların en aslı ve dinin esaslarının

²³⁰ Kâfiyecî, 73-85.

²³¹ Candan, 211-217.

zirvesi yanında gene de bütün bunlar çok sayılmaz. İnsanın hayatı hidâyet, hayr, rahmet, güzel yaşam ve geri kalan salih işlerle daha da güzeldir.²³²

Mukaddime kısmında içerikle alakalı bilgiler sunulduktan sonra yetmiş bir kâidenin tanıtımına geçilmiştir. Kâidelerle alakalı açıklama yapılırken bunların kavâidü't-tefsir'in içeriğini oluşturan lügat, Kur'ân-ı Kerim, tefsir usûlü ve ulûmu'l-Kur'ân konularından hangisinin içine dâhil olduklarını ayırt etmek çok önemlidir. Konunun önemi ve hassasiyetinden ötürü bu kısım okuyucunun bilgi birikimine ve başka çalışmalara bırakılmıştır. Bu bölümde yetmiş bir kâide hakkında özet bilgiler sunulacak ve bunların tanıtımı yapılacaktır. Yapılan tanıtımdan istifâdenin artması amacıyla rakamlar kullanılarak kısa ve öz açıklamalar yapılacaktır. Aksi takdirde maddelerin çokluğu sebebiyle sıkıntı yaşanabilir. Sırasıyla yetmiş bir madde ve içerikleri şu şekildedir:

1- Tefsir ilmini elde etmenin yöntemi.

Tefsir ilminin mâhiyetini tefsir ilmiyle uğraşan kimsenin üstünlüğünü ve elde edeceği faziletleri anlatan müellif, Kur'ân-ı Kerim'i sahabe-i kiram'ın uyguladığı “on ayet alıp hayatlarında tatbik edip daha sonra tekrar on ayet alma” metodunu esas alarak iman, ilim ve amel bütünlüğüyle tefsir etmenin önemini anlatarak ilk maddeyi açıklamıştır.²³³ Bu kâide, Kur'ân-ı Kerim'in daha iyi anlaşılması ve hayatta tatbik edilmesi için ortaya konulan bir kuraldır. Bu gerçek, Kur'ân'da çok yerde belirtilmektedir. Onlardan bir tanesi şu ayahtır: “وأتوا البيوت من أبوابها”²³⁴

2- Ayetlerin anlaşılmasında “sebebin husûsîliği değil, hükmün umûmîliği” esastır.

Usûl âlimlerinin ikinci kâide üzerinde ittifak ettiğini vurgulayan müellif, bu kurala riayet edenin çok fayda göreceğini, uymayanın ise çeşitli sıkıntılarla karşılaşacağını söylemiştir. Müellif, Abdullah İbn Mes'ûd'dan (ö. 32/652-653) rivâyet olunan, Kur'ân-ı Kerim'de “Ey İman Edenler!” şeklinde başlayan ayetlerin hitabıyla alakalı bilgiyi aktardıktan sonra ayetlerde geçen emir ve nehiy sîgalarıyla ilgili anlaşılması gereken kuralları bu kâide bağlamında açıklamıştır. Ayrıca başka örneklerde vermiştir.²³⁵ Bu kâide, tefsir usûlü meselelerinin en önemlilerinden birisidir. Ayetlerin

²³² Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 7-8.

²³³ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 9-10.

²³⁴ Bakara, 2/189.

²³⁵ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 11-12.

daha iyi anlaşılması için nüzul sebeplerine riayet etmekle birlikte, umûmî bir şekilde değerlendirilmesi daha faydalı olacaktır.

3- Kur'ân-ı Kerim'de sıfat ve cins isimlere dâhil olan (ل) “elif-lam” takısının kapsamlılık ifade etmesi.

Müellif, çeşitli örneklerle “elif-lam” takısını alan kelimelerin umum ifade ettiğini açıklamış, Kur'ân-ı Kerim'de esmâü'l-hüsna'ların her birinin bu kâide çerçevesinde sahip oldukları anlam genişliklerini vurgulamıştır.²³⁶

4- Nefy, nehy, şart ve istifham siyakında nekre gelen kelime umûma delâlet eder.

Müellif konuyu çeşitli örnekler eşliğinde açıklamıştır. Kur'ân-ı Kerim ayetlerine anlam vermede çok faydalı bir kâidedir. Dikkat edilmesi gereken kurallardan bir tanesidir.²³⁷

5- Muzaf olan müfred, cemî isimde olduğu gibi umum ifade eder.

Müellif kullandığı Kur'ânî örneklerin birisinde fıkıh usûlü kuralı olan “geçmiş ümmetlerin şeriatlarının neshine delil bulunmadığı sürece bizim için de geçerlidir” kâidesini açıklamıştır.²³⁸ Ayrıca müellif, verdiği örneklerde yüzeysel bilgilerin yanı sıra okuyucuya ayrıntılı bilgi de sunmaktadır.²³⁹

6- Kur'ân-ı Kerim'in tevhidi pekiştirme ve şirki yok etme yöntemi.

Tevhid, dinin özünün özüdür. Bütün kitapların aslıdır. Yaratılışın amacıdır. Bütün peygamberlerin evrensel mesajıdır. Allahu Teâlânın otoritesinin ispatıdır. Müellif pek çok kâidede ortak vurgu olarak tevhide işaret etmektedir.²⁴⁰

7- Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Muhammed'in (s.a.v.) risaletini sunma yöntemi.

Müellif, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) diğer peygamberler içindeki konumuna, risaletinin devamına, ayıp ve kusurlardan berî kılınp fazilet ve üstünlüklerle donatılmışlığına dikkat çekmiş, Kur'ân-ı Kerim'e göre Hz. Peygamberi (s.a.v.) tanıtmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de pek çok yerde geçen “sen onların yanında hazır değildin” şeklindeki ifadeler Hz. Peygamberin (s.a.s.) risaletinin en büyük ispatlarından birisidir.

²³⁶ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 13.15.

²³⁷ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 16-17.

²³⁸ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 18; En'âm, 6/90.

²³⁹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 18-19.

²⁴⁰ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 20-21.

Bunun gibi pek çok örnek getirerek müellif, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvet ve risâletinin açıklanmış olduğunu îzah etmektedir.²⁴¹

8- Kur'ân-ı Kerim'in âhîret inancını sunma yöntemi.

Âhîret hayatı, peygamberlerin ve kutsal kitapların tamamının üzerinde ittifak ettikleri islam dininin üç temel esasından birisidir. Kur'ân-ı Kerim'de en çok bahsi geçen konulardan birisidir. Allahu Teâlâ tabiattan örneklerle ve anlattığı peygamber kıssalarıyla ölümden sonraki hayatın varlığı konusunda inananlara delil sunmaktadır.²⁴²

9- Kur'ân-ı Kerim'in mü'minlere emir ve hitabı, şer'î hükümleri sunma yöntemi.

Kur'ân-ı Kerim'de “Ey iman edenler! Şunları yapın, şunları yapmayın” şeklindeki hitabların iki temel mesajı vardır. Birincisi selefın de kabul ettiği imanın artıp azalmasına delâlet eden inancın kemale ermesi, ahlâkın artması gibi üstün vasıflarla mü'minin donanımlı halde hazır bulunması meselesidir. İkincisi ise Allah'a daima hamd ve şükür duygusuyla hareket edilmesi konusudur. Kur'ân-ı Kerim'de mü'minlere yapılan hitabın çok faydası olduğu unutulmamalıdır. Kur'ân-ı Kerim'de en ufak bir fazlalığın bile bir hikmeti varken farklı üslublarla gelen emir ve nehiylerin hikmetlerinin olmadığını düşünmek çok büyük yanlıştır.²⁴³

10- Kur'ân-ı Kerim'in farklı inanç ve fırka üzerinde olan kâfirleri, tevhide da'vet etme yöntemleri.

Kur'ân-ı Kerim, inanılması gereken iman esaslarına, inanmayanların inanması için çeşitli delil ve metodlarla vurgu yapmaktadır. Bu sayede gönlü imâna yakın olanların gönlünü almakta, inkârcıları susturmakta ve şüpheye düşenlerin şüphelerini ortadan kaldıracak deliller sunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim bu konuda çokça kıyaslama örnekleri sunmaktadır.²⁴⁴

11- Müfessir, lafızların zâhiri anlamlarına özen gösterirken diğer anlamlarını göz ardı etmemelidir.

Müellif, “rahman, rahim ve emanet” gibi kelimeler üzerinde derinlemesine vâkıf olmanın önemi üzerinde durmuştur. Kur'ân-ı Kerim insanlara yararlı olan hiçbir şeyi

²⁴¹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 22-24.

²⁴² Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 25-26.

²⁴³ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 27-29.

²⁴⁴ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 30-31.

yasaklamaz. Bilakis insan için neyi emredip neyi de yasaklamışsa bu durum onun faydasıdır. Akl-ı selimin kabullenmediğini Kur'ân-ı Kerim'in kabullenmesi mümkün değildir.²⁴⁵ Kur'ân-ı Kerim bir bilim kitabı değildir ancak bilime ve ilme işaret eden, teşvik eden bir kitaptır. Bu ve bunun gibi şeylerle müellif bilginin üzerinde durmuştur.²⁴⁶ Bu kâide, Kur'ân-ı Kerim'in içerik ve üslubunu anlatan mühim bir açıklamadır.

12- Kur'ân-ı Kerim'de müşkil ayetlerin uzlaştırılması ve açıklanması.

İlk bakışta aralarında uyuşmazlık vehmi uyandırıp sonrasında detaylı inceleme yapıldığında böyle bir uyuşmazlığın olmadığını ortaya çıkaran ilme “müşkilü'l-Kur'ân” denmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de bu tür ayetlerden çok vardır. Müellif, bunlardan on iki tanesini açıklayarak konuya îzah getirmiştir. Şefaathat konusuyula alakalı ayetler örnek verilecek olursa, kimi ayetlerde şefaathatın olacağı anlatılırken kimi ayetlerde ise şefaathatın olmadığı söylenmektedir. Bazılarında ise şefaathat Allah'ın rızasına bağlanmıştır. Bu ayetler arasında var olduğu sanılan müşkil durum, şu te'vil ile ortadan kaldırılabilir: “Mutlak mukayyede hamledilir. Şefaathatı nefyeden ayetler, Allah'ın izni ve rızası olmadan şefaathatın olmayacağını beyan etmek içindir. Şefaathatın olacağını bildiren ayetler ise, Allah'ın rızası ve izni dâhilinde gerçekleşecek şefaathatten bahsetmektedir.”²⁴⁷

13- Kur'ân-ı Kerim'in bâtil din mensublarıyla mücadele ve delil kullanma yöntemi.

Kur'ân-ı Kerim, en güzel şekilde mücadeleyi emreder. Bu mücadelenin nasıl olacağı ise peygamberlerin kıssalarında anlatılmaktadır. İnanılmaya layık olan Allah'tır. Dâvet yapan kimse bu doğrultuda bir metod izlemelidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) müstekbirleri karşılıklı beddualaşmaya davet ettiği halde, sözlerinin yanlışlıklarını bildikleri için bu teklifi kabul edememişlerdir. Kur'ân-ı Kerim hakkı hâkim kılma ve batılı yok etme yolunda herşeyi ortaya koymuştur. Bize düşen bu doğrultuda mücadele etmektir.²⁴⁸ Bu başlık, tefsir usûlünde “cedelü'l-Kur'ân” isminin altında ele alınmaktadır. Konunun tartışmalı yönleri mevcuttur. Müellif bunlara değinmeden anlatmak istediklerini belirtmiştir.

²⁴⁵ Müellif Sa'dî, Hanbelî mezhebinin farklı bir yorum şekli olan Vahhâbî geleneğine mensup birisi olmasına rağmen Mâtürîdî bakış açısıyla kâideyi açıklamaktadır.

²⁴⁶ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 32-35.

²⁴⁷ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 36-40.

²⁴⁸ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 41-42.

14- Kur'ân-ı Kerim'de görülen bazı hazifler mânâyı genelleştirmek amacıyla'dır.

Bir fiil veya fiil mânâsında olan bir şey, başka bir şey ile kayıtlanmışsa o kayda bağlıdır. Allah fiili zikredip onun taallukâtını hazfederse, anlam bakımından daha kapsamlı ve daha güzel olur. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de siyak ve sibak ma'nâ vermede oldukça önemlidir. Müellif bu konuya Kur'ân-ı Kerim'den örnekler getirmiştir. Örnek olarak Tekâsür Sûresinin ilk ayeti gösterilebilir. Ayette nelerde çoğalma olduğunun zikredilmeme nedeni "tekâsür" lafzının makam, mal, can gibi konuları kapsamış olmasıdır. İnsan bunlara dikkat ettiğinde kendisini Allah'a itaatten alıkoyacak amaç ve arzulardan yüz çevirmiş olacaktır.²⁴⁹ İşte bunun gibi diğer yerlerde bu konuya dikkat edildiğinde pek çok fayda elde edilebilir.²⁵⁰ Bu başlık Arapçanın önemli bir meselesidir.

15- Allahu Teâlâ, yüce hedeflere götürecek sebepleri kalplerin huzuru ve imânın artması için birer müjde kılmıştır.

Allahu Teâlâ'nın yardımda bulunması, rızık vermesi, yağmuru indirmesi, zorluk ve kolaylık sağlaması kalplerin huzuru ve imanın artması için birer vesileden ibarettir.²⁵¹ Kulun bu vesilelere sarılıp Allah'a yaklaşması esas olandır.

16- Bazı Ayetlerde Şart Cümlelerinin Cevaplarının Hazfedilmesi Durumun Büyüklüğünü ve Tehdidin Şiddetli Oluşunu Gösterir

Müellif konuyla alakalı olarak ayetlerden örnekler sunmuştur.²⁵² Secde Suresi 12. ayet "وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ" bu duruma örnek gösterilebilir. Müellif Sa'dî, arapçanın dil kurallarının manaya ne gibi etkisi olduğunu bu kuralda ortaya koymuştur.

17- Kur'ân-ı Kerim'de geçen bazı isimlerin müfred kullanılmaları uygun olan genel anlamı ifade etmek içindir.

Müellif iman, takvâ-birr, ism-udvan, ibadet-tevekkül-istiâne, fakir-miskin kelimelerinin müfred ve cümle içinde beraberce kullanıldıklarında ne anlam kazandığını anlatarak konunun anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Bu kelime grupları kimi zaman aynı

²⁴⁹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 45. Tekasür, 102/1(الهاكم التكاثر)

²⁵⁰ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 43-45.

²⁵¹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 46.

²⁵² Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 47.

mânâda kullanılırken kimi zaman ise aralarında kullanım farkları söz konusu olmaktadır.²⁵³

18- Kur'ân-ı Kerim'in hidâyet ve dalâlet konusunu anlatma konusunda yöntemi.

Kelamcılar arasında tartışılan konulardan bir tanesi hidâyet ve dalâletin kulun elinde olup olmadığı mevzudur. Kur'ân-ı Kerim'deki ayetlere bakıldığında hidâyetin hem Allahu Teâlâ'nın hem de insanın kendi elinde olduğunu vurgulayan ayetlerin olduğu dikkat çekmektedir. Bazı ayetlerde hidâyet ve dalâletin sebepleri zikredilmiştir. Bu durum kul iyiliklere sarılsın kötülerden sakınsın diyerdir. Hidâyetin sebepleri Allah'a iman ve sünnetullahı uygun yaşamaktır. Dalâletin sebepleri ise bunun tam tersidir. Rızık konusu hidâyet ve dalâlet konusu gibidir. Özetle müellifin bu konuda üzerinde durduğu konu, kulun üzerine düşenleri yapıp Allah'a tevekkül etmesi meselesidir.²⁵⁴ Bu konu kelâmî bir mevzûdur. Kelâmî kaynaklar eşliğinde derinlemesine incelenmelidir.

19- Bazı ayetlerin esmâ-i hüsna ile bitmelerinin hikmetleri.

Kur'ân-ı Kerim, bu yöntemiyle ilgili ayet ile ayetin bittiği Allah'ın isimleri arasında bir bağlantının olduğunu vurgulamak istemektedir. Ayette geçen Allah'ın sıfatlarıyla ayetin muhtevâsı arasındaki bağlantı bu sayede hemen anlaşılmaktadır. Rahmet ayetleri rahmet sıfatlarıyla, cezayı va'd eden ayetlerde izzet, güç, kudret, ilim ve kahreden sıfatlarla birlikte. Müellif bu bilgiyi verdikten sonra konunun önemi ve konuyla alakalı bilgilerin tefsirlerde fazla bulunmaması sebebiyle çokça örnek vererek konunun anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Yaklaşık yirmi altı ayeti konuya örnek olarak getiren müellif, ayetin muhtevâsıyla isimlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya koymuştur.²⁵⁵ Kur'ân-ı Kerim okurken bu duruma dikkat edilmesi kişinin Kur'ân ile bağını kuvvetlendirecektir.

20- Kur'ân-ı Kerim'in muhkem ve müteşâbih ayetlerden meydana gelmesinin hikmetleri.

Kur'ân-ı Kerim bir yönüyle muhkem bir yönüyle müteşâbihtir. Ayrıca bir kısmı muhkem, bir kısmı müteşâbihtir. Kur'ân-ı Kerim'in bu özelliği çeşitli ayetler incelendiğinde fark edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in tamamıyla muhkem oluşu,

²⁵³ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 48-49.

²⁵⁴ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 50-52.

²⁵⁵ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 53-59.

ayetlerde şüpheye mahal vermeden günümüze kadar sapasağlam bir biçimde ulaşmasıyla alakalıdır. Kur'ân-ı Kerim'in tamamıyla müteşâbih oluşu, Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin içerik olarak birbirlerine benzemeleri, birbirleriyle tam bir uyum içinde olmalarıdır. Ayrıca müteşâbih lafzı çeşitli vasıfların doğrudan birbirlerine benzemesi anlamında kullanılmıştır. Bir kısmı muhkem bir kısmı müteşâbih ayetlere gelince onlar hakkında şunlar söylenebilir. Muhkem herkes tarafından hükmü, mânâsı anlaşılan ayetler demek olurken müteşâbih ayetler ise doğrudan anlaşılmayan, anlaşılması için ilgili diğer ayetlere başvurulması gereken manalarında kullanılmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi başka kullanım şekilleri de vardır.

Müellif konuyla alakalı bilgileri verdikten sonra kelimadaki fiiller meselesine değinmiştir. Cebriyye ile Kaderiyye'nin yaklaşımlarını kısaca özetlemiştir.²⁵⁶ Muhkem ve müteşâbih konusu, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması için bilinmesi gereken en önemli meselelerden birisidir.

21- Kur'ân-ı Kerim'in her zaman ve mekâna hitap etmesi ve örf ve adetlere değer vermesi.

Kur'ân-ı Kerim emir ve yasaklarında genel olarak kapsamlı bir üslub kullanmaktadır. Her zaman ve mekânda hükümler geçerli olur. Ancak yapılan uygulamalarda değişiklik olacağı için fiillerin şekilleri konusunda örfe değer atfetmektedir. Yani şekiller farklı, hükümler aynıdır.²⁵⁷ Modern dönemde tartışılan konuların başında bu konu gelmektedir. Dolayısıyla bu farkın göz önünde alınması, pek çok tartışmanın ittifakla sonlandırılmasında önem arz etmektedir.

22- Kur'ân-ı Kerim'in örnek vermedeki yöntemi.

Kur'ân-ı Kerim'in eğitim metodlarından birisi misallerdir. Kur'ân-ı Kerim'in bu üslubu, konunun okuyucu gözünde canlandırılıp anlaşılır hale getirilmesi amacıyla. Mesela vahiy, yağmura benzetilmiştir. Kalpler ise toprak ve vadilere benzetilmiştir. Münafık geceleyin ateş yakan kimseye benzetilmiştir. Müellif verilen örnekler gibi pek çok misalle konuyu anlatmıştır.²⁵⁸ Bu konu, usûl kitaplarında "emsâlü'l-Kur'ân" başlığıyla işlenmektedir.

²⁵⁶ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 60-61.

²⁵⁷ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 62-63.

²⁵⁸ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 64-69.

23- Kur'ân-ı Kerim'in irşad yöntemi.

Birinci olarak, Kur'ân-ı Kerim ma'rufa davet eder ve onlardan haber verir. Münkerden uzak durulması gerektiğini söyler. Dolayısıyla hayır ve hikmetli konulara kulların ulaşmasını ister. İkinci olarak, bilinen metotlarla faydalı neticeler elde etmeye ve bu uğurda insanın düşünmesini ister. Buradan da anlaşılacağı üzere akıl, İslam dininde çok önemlidir. Kur'ân-ı Kerim, insanların akıllarını kullanarak evren üzerinden Allah'ın yaratıcı olduğu bilgisini verir.²⁵⁹ Bilgi kaynaklarından bir tanesi de akıldır.

24- Kur'ân-ı Kerim'in emirlerinde i'tidale, orta yola davet etmesi ve ifrat, tefrit ve haddi aşmayı yasaklaması.

Kur'ân-ı Kerim her konuda i'tidal çağrısı yapmaktadır. Kur'ân-ı Kerim vasat ve i'tidale davet edip her türlü aşırılıktan ve haddi aşmaktan sakındırmaktadır. Müellif başta ibadetler olmak üzere, veli ve âlimlere karşı tavırlara, nafaka ve sadakaların verilmesi gibi konulara dair örnekler sunarak Kur'ân-ı Kerim'in i'tidal çağrısını anlatmıştır.²⁶⁰ Unutulmamalıdır ki iş ve amellerde orta yolu takip etmek esastır. Amellerin en hayırlısı orta yol üzere olandır.

25- Allah'ın sınırlarını gözetip kollamak.

Kur'ân-ı Kerim Allah'ın sınırlarına riayet edilmesini emretmiş ve bu sınırların çiğnenmesini ise yasaklamıştır. Allah'ın sınırlarından kasıt emir ve yasaklarıdır. Kurtuluş Allah'ın sınırlarına riayet etmede, ceza ise Allah'ın sınırlarını ihlal etmede yatmaktadır.²⁶¹ Dünya ve âhret mutluluğu için Allah'ın sınırlarına riayet edilmelidir.

26- Ahkâmın bazı kayıt ve şartlara bağlı olarak uygulanması.

Herhangi bir şarta bağlı olarak uygulanması istenen hükümler o şartlar yerine geldiğinde uygulanabilir. Şartın zâhir ve bâtın olması fetva vermede ulemâ arasında farklılıkların ortaya çıkmasının altındaki sebeplerden bir tanesidir. Kur'ân-ı Kerim'de bu durumun örnekleri çok fazladır.²⁶² Hem tefsir hem de fıkıh usûlünde bu kâide çok önemlidir. Üzerinde çok tartışmalar yapılmıştır.

27- Gerekli yerlerde ayetler birbirleriyle tefsir edilir.

²⁵⁹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 70-71.

²⁶⁰ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 72-73.

²⁶¹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 74-75.

²⁶² Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 76-80.

Kur'ân-ı Kerim bir bütün olarak ele alınması gereken bir kitaptır. Varsayılan müşkillerin en büyük sebebi konuyla alakalı ayet bütünlüklerine riayet edilmemesi meselesidir. Ayrıca bu bir tefsir yöntemidir. Müellifin verdiği örneklerden anlaşılacağı üzere ayetler bütünlük halinde incelendiğinde çok iyi bir şekilde anlaşılacaktır.²⁶³ Kur'ân-ı Kerim'in Kur'ân, sünnet ve sahabe-i kiram'ın sözleriyle tefsir edilmesi tefsirde önemsenen bir yoldur.

28- Kur'ân-ı Kerim'in mü'minlerin özelliklerini ortaya koyma konusunda yöntemi.

Kur'ân-ı Kerim müminleri inanılması gerekli olan konulara iman etmeleri halinde Allah'a itaat eden kimsenin sahip olabileceği sıfatlara sahip olacaklarını belirtmektedir. Kur'ân-ı Kerim'deki emir ve yasaklar bütün mü'minleri ilgilendirmektedir. Müellif müminlerin taşıması gerektiği vasıfları saydıktan sonra, azaptan uzak duracak müminlerin bu vasıflara sahip kimseler olduklarını belirtmektedir.²⁶⁴

29- Ulûmu'l-Kur'ân konularına vakıf olmanın sağlayacağı faydalar.

İnançlı bir mü'min kendisine fayda sağlayacak olan Kur'ân-ı Kerim ilimlerini araştırmalıdır. Tefsir ilminin en büyük amaçlarından birisi Kur'ân-ı Kerim'in kapsadığı çeşitli ilimlerin öğrenilmesidir. Bu ilimlerin başında tevhid ve sıfat ilimleri gelmektedir. Kur'ânî ilimler, peygamberlerin özellikleri, insanları tanıma ilmi, dünya ve âhiret ilmi, emir ve yasaklar gibi başlıklar altında incelenebilir.²⁶⁵ Bu başlık altında incelenen ilimler günümüz ulûmu'l-Kur'ân kitaplarında belirtilen konular değildir. Burada örnekler üzerinden sınıflandırmaya gidilmeden konunun anlatımı yapılmıştır.

30- Kur'ân-ı Kerim'in esmâü'l-hüsnâ'ya iman etmeye davet konusunda yöntemi.

Allah'ın isimleri, anlamları ve tezâhürleri iç içedir. Allah'ın güzel isimlerine inanmanın üç esası vardır. Bunlar:

- a- İsmine inanmak.
- b- Mânâyâ inanmak.
- c- İsmine tezâhürlerine inanmak.

Bu üç esastan birine inanmayan Allah'ın isimlerini inkâr etmiş demektir. Bunlardan birini inkâr etmek ise Allah-ı inkâr etmek anlamına gelir. Allah'ın isim ve

²⁶³ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 81-82.

²⁶⁴ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 83-85.

²⁶⁵ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 86-88.

sıfatlarına inanmak tevhidin aslıdır. Kulun, Allah'ın rahmet sahibi olduğuna ve O'nun rahmetinin her şeyi kuşattığına inanması gerekir.²⁶⁶

31- Kur'ân-ı Kerim'de rubûbiyyet.

Rubûbiyyet ve türevleri Kur'ân-ı Kerim'de çok geçer. Müellif genel ve özel olmak üzere rubûbiyyeti iki bölümde incelemiştir. Genel Rubûbiyyet: Bütün mahlûkat bunun kapsamındadır. Allah'ın herkesin rızkını vermesi, ihtiyaçlarını karşılamasıdır. Özel Rubûbiyyet: Allah'ın veli ve seçkin kullarını terbiye etmesidir.²⁶⁷ Allah'ın rubûbiyyet sıfatının farkında olmak kişinin imânını, hayatını ve amellerini güzelleştirir ve hayatına yön verir.

32- Kur'ân-ı Kerim'in emir ve yasak koyma konusunda yöntemi.

Allahu Teâlâ, bir şeyi emrederse mutlaka onun zıttını yasaklar, bir şeyi yasakladığında ise onun tersini emreder. Kendisi ve dostları hakkında bir vasfı överse bu, o vasfın yüceliğini gösterir. Allah'ın bir emrini yerine getirmek zıddından uzaklaşmakla mümkündür. Bir şey övülüyorsa bu, onun kemâline işarettir. Zıttı da aynı şekildedir. Kur'ân-ı Kerim'de şüpheyne mahal yoktur.²⁶⁸ Kur'ân-ı Kerim'in genel üslublarından birisi konuları zıddıyla ele almasıdır.

33- Kur'ân-ı Kerim'in kalbe âit hastalıkları ele alma yöntemi.

Şüphe ve kararsızlık, günah ve gayr-ı meşrû isteklerden kaynaklanan hastalıklar olmak üzere Kur'ân-ı Kerim'e göre kalbe âit hastalıklar iki türdür. Birincisi şek ve şüphe hastalıklarıdır. İkincisi ise haramlara karşı istek ve şehvet besleme hastalığıdır. Bu ikisinin birbirinden ayrılması siyak ve sibakla anlaşılır. Müellif, konuyu çok güzel ve net bir şekilde tahlil etmiştir.²⁶⁹

34- Kur'ân-ı Kerim'in zarardan hafif olanı tercih etmesi ve iki maslahattan en faydalı olanı kullanmayı tavsiye etmesi.

²⁶⁶ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 89.

²⁶⁷ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 90-91.

²⁶⁸ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 92-93.

²⁶⁹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 94-95.

Hakka boyun eğmeyen batıla boyun eğer. Faydalı şeyleri terkedenler zararlı işlere bulaşırlar. Kur'ân-ı Kerim, başta müşrikler olmak üzere bu konuda çok sayıda örnek göstermektedir.²⁷⁰

35- Kur'ân-ı Kerim'in küçük zararı tercih etme ve iki maslahattan en faydalısını alma konusunda yöntemi.

Kur'ân-ı Kerim iki maslahattan en yüce olanı, iki zarardan en hafif olanı ve tamamıyla faydasız şeyi def etmeyi şahsi menfaati elde etmeye tercih etmiştir. Bu ölçü umûmîdir. Bu kâide dinen geçerli olduğu gibi akıl da bunu desteklemektedir.²⁷¹ Bu kâide kişiye ve dünyada fayda sağlayacak olan bir Kur'ân-ı Kerim kuralıdır.

36- Kur'ân-ı Kerim'in haksızlığa misliyle karşılık verme konusunda yöntemi.

Kur'ân-ı Kerim, yapılan haksızlığa misliyle karşılık vermeyi mübah görürken aşırı gitmeyi sayaklayarak affa sarılmayı öğütlemiştir. Kur'ân-ı Kerim'de haksızlığa karşı çıkma ve tepki göstermeyle alakalı ayetler pek çoktur.²⁷² Bu ayetler günlük yaşamda çok büyük önem taşımaktadır.

37- Kulların amelleri konusunda hüküm belirlemede kasıt ve iradenin önemi.

Hükümün geçerli olmasında kasıt ve iradenin önemi büyüktür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) “ameller niyetlere göredir”²⁷³ buyurarak konunun önemine işaret etmektedir.²⁷⁴

38- Kur'ân-ı Kerim'in gönül alma ve hayır işlemeye özen göstermesi.

Kur'ân-ı Kerim, bu konuya büyük önem vermektedir. Allahu Teâlâ, anne ve babaya “öf” bile denmemesini emreder. Ayrıca boşanmış, kocaları ölmüş kadınların gönüllerinin alınmasından bahsetmiştir.²⁷⁵ Bu tür davranışlar küçük ama önemlidir.

39- Kur'ân-ı Kerim'in iç ve dış siyaset konusunda yöntemi.

Bu konuda başarının sırrı istişâreden geçmektedir. Aynı şekilde düşmana karşı imkân ölçüsünce silah hazırlayıp, hazırlık yaparak tedbir almak gerekir. Birlik ruhu

²⁷⁰ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisan*, 96-97.

²⁷¹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisan*, 98-99.

²⁷² Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisan*, 100.

²⁷³ Buhârî, *Bed'u'l-Vahy*, No: 1, I/9.

²⁷⁴ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisan*, 101-102.

²⁷⁵ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisan*, 103-104.

korunarak, emanetler ehline teslim edilmelidir. Sayılan maddelerden her biri Kur'ân-ı Kerim'in inananlara emri ve nasihatıdır.²⁷⁶ Bu kâide mü'minleri çok yakından ilgilendiren, ümmetin kanayan yaralarına deva olacak olan bir Kur'ân kuralıdır. Bugün maalesef müslümanlar Kur'ân-ı Kerim'in bu öğütlerine kulak vermedikleri için çok fazla sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

40- Kur'ân-ı Kerim'in tıp ilminin asıllarına delâlet etme konusunda yöntemi.

Tıp ilmi yararlı olanı alma, zararlıyı terk etme ve bedeni zararlı şeylerden koruma olmak üzere üç temele dayanır. Kur'ân-ı Kerim yiyecek ve içecekler konusunda detaya girmeden genel geçer umûmî bir kâide belirlemiştir. Bu da israfa düşmemektir.²⁷⁷ İslam dini kişinin kendisini bile bile tehlikeye atmasını yasaklamıştır. İbadetlerin maksadı her ne kadar Allah'a kulluk olsa da bunların kişinin sağlığına çok faydası vardır. Netice itibariyle İslam'ın asıl amacı dünya ve âhîret mutluluğunu sağlayarak beden ve zihni, kötülüklerden uzak tutmaktır.²⁷⁸

41- Kur'ân-ı Kerim'in insanın içinde bulunduğu zamanı değerlendirmeye önem vermesi.

Kur'ân-ı Kerim, insanları içinde buldukları zamanı değerlendirmeye, buna engel olacak şeylerden kaçınmaya davet etmektedir. Allah'ın hikmetlerinden bir tanesini zaman içinde barındırmaktadır. İnsanın başarılı olup olmaması zamanı hangi ölçüde dikkatli kullandığına bağlıdır. Kur'ân-ı Kerim, müminlerin aslı vazifelerini zamanında yapmalarını emreder. Tâlî vazifelerde ise hayırlı olanı yapıp zararlı olandan yüz çevirmek esas olandır.

Şu anda yapılması gerekenler yapılmazsa, gelecekte yapılacaklar konusunda ümitsizlik kişinin kalbine yerleşir. Yapılması gerekenler zamanında yapıldığında ise kişi daha istekli olur. Allah kişinin içinde bulunduğu nimetlerin zıtlarını düşünerek bunların kıymetlerini bilmesini inananlardan istemektedir.²⁷⁹ Zaman üzerine oluşturulan bu kâide çok önemli bir esastır.

42- Kur'ân-ı Kerim'de hak meselesi.

²⁷⁶ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 105-108.

²⁷⁷ A'râf, 7/31. (وكلوا واشربوا ولا تسرفوا انه لا يحب المسرفين)

²⁷⁸ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 109-110.

²⁷⁹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 111-113.

Haklar üç kısma ayrılır. Bunlar:

- a- Allah'a âit olanlar.
- b- Hz. Peygambere (s.a.v.) âit olanlar.
- c- Müşterek haklar.

Bu haklarla alakalı ayetler sayılamayacak kadar çoktur. Müşterek hakları değerlendirirken Allah'a âit tüm hakların Hz. Peygamber için geçerli olacağını düşünmek lazım gelir.²⁸⁰ Müellif hak konusunu bu şekilde tasnif ederek anlatmıştır. Anlatılan bu kâide, Müslümanın hayatına şekil verecek önemli konulardan birisidir.

43- Kur'ân-ı Kerim'in davet konusunda hak üzere sebat gösterme yöntemi.

Kur'ân-ı Kerim, sonucundan endişe duyulan konularda sebat gösterilmesini ve acele edilmemesini, elden çıkma ihtimâli olan konularda acele edilmesini öğütlemektedir. Bu konuda pek çok ayet vardır. İlk kısım ile alakalı olarak istişâre, tedbirli davranmak ve bilinmeyen konularda konuşmamak zikredilebilir.²⁸¹ Kur'ân-ı Kerim'de mü'min için var olan, uyulması gereken kâidelerden birisi de budur.

44- Kötülöklere karşı nefsin eğitilmesi.

İnsan nefsiyle kâim olan bir varlıktır. Nefis ise kötülöklere meyiletme üzere yaratılmıştır. Buradan hareketle kişinin nefsini eğitmesi, dizginlemesi elzemdir. Kur'ân-ı Kerim'de nefisle alakalı olarak bunun vurgusu yapılmaktadır. Yani insan nefsinin peşinden giderse zarar görür, elde edeceği faydalardan mahrum kalır.²⁸²

45- Kur'ân-ı Kerim'de salâh-aslâh meselesi.

Allah'ın sünnetine riayet ederek meselelerin, irâde-i ilâhiyeye uygun ve doğru bir biçimde ele alınmasına salah denir. Allah iyi amelleri emretmiş, kötülerden sakındırmıştır. Sulhun daha iyi olduğu işlenmiştir. İslahın en önemlisi müslümanların dünya ve âhiretiyle ilgili durumların iyileştirilmesidir. Din ve dünya için çalışan herkes muslihtir. Bunun zıttını yapan bozguncudur. İslahın önemli bir parçası da insanların arasını düzeltmektir. Kur'ân-ı Kerim, her yönüyle ıslah üzerine vurgu yapmaktadır.²⁸³

²⁸⁰ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 114-115.

²⁸¹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 116-117.

²⁸² Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 118.

²⁸³ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 119-120.

Salah/Aslah meselesiyle alakalı bu kâide, kelâm ilmiyle yakından alakalı olan bir meseledir.

46- Kur'ân-ı Kerim'in müslim ve gayr-i müslimleri davet etme konusunda yöntemi.

Müslüman olmayanlara Kur'ân-ı Kerim'in emirleri, islam'a davet niteliğindedir. Müslümanlara yönelik emirleri ise inançlarının gereklerini yerine getirmeye yöneliktir.²⁸⁴ Bu kâide ile müslüman ve diğerlerinin farklılığına dikkat çekilmektedir.

47- Kur'ân-ı Kerim'in hâss ve âmm'ı işleme konusundaki yöntemi.

Kur'ân-ı Kerim, husûsî bir durumu umûmîleştirmek istiyorsa, bu hüküm umûmîlik kazanır. Bu Kur'ân-ı Kerim'in belagat yönünü ifade eder.²⁸⁵

48- Allah'ın ilmini bazı olayların meydana gelmesine bağlayan ayetlerin îzahı.

Ayetlerde geçen ilim, üzerinde ceza meydana getiren ilimdir. Yoksa kitap, sünnet ve icma ile Allah'ın her şeyi bildiği aşikârdır. İnsanların şu anki fiilleri ile bu fiilleri gerçekleştirmeden önceki Allah'ın ilmi, bu kapsama girmemektedir. Çünkü bu fiillere ceza terettüp etmemektedir. Ancak gerçekleşen eylemler için, ceza söz konusudur. Kur'ân-ı Kerim'de ilimle alakalı ayetler bu şekilde değerlendirilmelidir.²⁸⁶ Bu kâide Kur'ân-ı Kerim'deki ilim kelimesiyle alakalı olarak çok güzel açıklamaları içinde barındıran önemli bir kuraldır.

49- Allah mümin kulları için bir şeyi yasakladığı zaman, onun yerine daha faydalı, kolay ve iyi olanı koyması.

Bu Allah'ın bir lütfu ve keremidir. Allah faydasız şeyleri istemeyi Kur'ân-ı Kerim'de yasaklamıştır. Faydalı olan şeyleri ise hem fiil hem de dua ile kendisinden istenilmesini emretmektedir. Cenab-ı Allah, Hz. Mûsâ ile konuştuğu vakit kendisini görme isteğini reddetmiştir. Sonrasında ise kendisini teselli etmiştir. Allah kuluna bir fiili yasakladığı zaman onun yerine mutlaka daha iyisini lütfeder.²⁸⁷

50- Kur'ân-ı Kerim'in mu'cizeleri işleme konusunda yöntemi.

Genel anlamda mu'cize, Allah'ın yaratıp ortaya koyduğu olağanüstü olaylardır. Mu'cizeler, peygamberlerin getirdikleri hakikatlerin doğruluğunu ispatlayan delil ve

²⁸⁴ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 121.

²⁸⁵ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 122.

²⁸⁶ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 123.

²⁸⁷ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 124.

burhan konumundadır. İnkârcıların istedikleri mu'cizeler ise inat ve küfürde ısrardır. İki mu'cize arasında farklar mevcuttur. İnkârcıların mu'cize istekleri, iki şekilde değerlendirilebilir. Birincisi istedikleri zamanla alakalıdır. Onlar isteklerinde samimi değillerdir. İkincisi gelecekle alakalıdır. İstedikleri kendilerine gösterilse bile inanmayacaklardır. Dolayısıyla Allah'ın dilemesi dışında tüm mu'cizeler gelse bile inat ve küfürlerinde kalmaya devam edeceklerdir.

Kur'ân-ı Kerim'de inkârcıların mu'cize isteklerine bakıldığında inanmak amacıyla değil, inkâr amacıyla olduğu fark edilmektedir. İmanda aslolan gayba inanmaktır. Delil ve burhan getirmek Allah'a âittir.²⁸⁸ Kur'ân-ı Kerim'in îcaz yönü, usûl kitaplarında yer alan bir konudur. Müellifin burada anlattığı mu'cize konusu ise hem Kur'ân-ı Kerim hem de usûl kâideleriyle alakalıdır.

51- Kur'ân-ı Kerim'in duayı öğretme konusunda yöntemi.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'tan başkasına dua edilmemesini emreden ve dua edenleri öven ayetler, taleb ve ibadet dualarını oluşturmaktadır. Birçok kişi sadece ihtiyaç için dua etmektedir. Halbuki tüm ibadetler dua kapsamındadır. Bu bilinmesi gereken bir noktadır. İstek duası, isteğe göre Allah'ın isimlerinden birine, uygun bir ismiyle yapılır. İbadet duası ise Allah'ın güzel isimleriyle O'na ibadette bulunmaktır. Ayetlerdeki "ibadet" kelimelerinin dua için kullanıldıkları fark edilmektedir. Dua, dinin özü ve ruhudur.²⁸⁹

52- Hakkın itiraz edilmeyecek şekilde açık olması.

Hak, açık ve belli ise ona teorik veya pratik olarak karşı konulamaz. Bu yöntem dinen ve aklen bilinir. Herhangi bir şey, şüpheli ve ihtimale açık ise ona itiraz edilir. Bunun dışında itiraz etmek anlamsızdır. Bu tavır inat, gurur ve kibirden kaynaklanmaktadır. Doğru ile eğri birbirinden ayrılmıştır. Gereken konularda istişârede bulunmak Allah'ın emridir.²⁹⁰ Kur'ân-ı Kerimin içeriğiyle alakalı bu kâide, çok önemli davranış biçimini müslümanların benimsemesini emretmektedir.

53- Mükâfâtın zorluğa göre olması.

²⁸⁸ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 125-126.

²⁸⁹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 127-129.

²⁹⁰ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 130-131.

Bu kâide Kur'ân-ı Kerim'in bir vurgusudur. Bu kâideye rağmen ibadetin kolay oluşu, Allah'tan bir ihsan ve minnettir. Bu kolaylıktan dolayı Allah, mükâfattan hiçbir şey azaltmaz. Ancak gerek ibadetleri yerine getirme ve haramları terk etmede gerekse musibetlere karşı sabır göstermede olsun ecir ve mükâfat görülen zorluğa ve bu zorluk karşısında gösterilen sabra göredir.²⁹¹

54- Kur'ân-ı Kerim'in faydasız şeyleri yasaklama konusunda yöntemi.

Her ne kadar kendisi şeklen var olsa da faydası olmayan pek çok şeyi yasaklamıştır. Allah'ın bize verdiği sayısız nimetler kendisine şükredilmesi içindir. Eğer bu nimetlerin şükrü yerine getirilirse dünya ve âhîret mutluluğu elde edilir. Bu nimetler amacına göre kullanılırsa büyük nimet, amacı dışında kullanılırsa büyük musibet olarak kullara görünecektir. Unutulmamalıdır ki cehalet ne kadar kötü ise ilmin gereğini yerine getirmemekte o kadar kötüdür.²⁹² Müellif çok sayıda Kur'ân-ı Kerim ayetiyle bu kâideyi açıklamıştır.

55- Hayırlı amelleri yapmaktan alıkonulanların ecirlerinin boşa gitmemesi.

Herhangi hayırlı bir işe başlayıp da alıkonulan veya başladığı işi bitiremeyenler girişimlerinden dolayı yaptıklarının sevabını alacaklardır. Niyetinden dolayı kul, mükâfatı hak etmiştir. Çünkü ameller niyete göredir. İnsanların hayır ve şerr adına yaptıkları kesinlikle boşa gidecek değildir. Kişi her ne yaptıysa bunun karşılığını mutlaka görecektir. Konuyla alakalı ayetler hakkında müellif açıklama yapmıştır.²⁹³

56- Kur'ân-ı Kerim'in toplumun ihtiyaçlarını yerine getirme konusunda yöntemi.

İslam'ın hikmetli ve faydası büyük öğretilerinden birisi müslümanların tek bir güç halinde olmaları yönünde çalışmalarını meselesidir. Kur'ân-ı Kerim, müslümanların her türlü maslahat ve ihtiyaçlarını karşılayacakları işlerle uğraşmalarını emretmektedir. Müslümanın bulunmadığı bir sektör, bir yer uygun değildir.²⁹⁴ Bu kâide müslüman toplumların birlik ve beraberlik kurmaları adına çok önemli Kur'ân-ı Kerim öğretisidir.

57- Kur'ân-ı Kerim'in evrenle tevhide ve yüksek amaçlara davet etme konusunda yöntemi.

²⁹¹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 132-133.

²⁹² Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 134-136.

²⁹³ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 137-138.

²⁹⁴ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 139-140.

Yer, gök ve içindekiler tevhide davet etmektedirler. Kur'ân-ı Kerim evren üzerinde düşünmeye çağırır. Evren üzerinde düşünen evrenin bir yaratıcısı olduğunu ve Allah'ın mahlûkatı yaratmadaki hikmetlerini kavrar. İnsan, Allah'ın sonsuz hikmetiyle yarattığı evrenin merkez noktasındadır.²⁹⁵

58- Herşeyin zıddıyla bilinmesi.

Allah, cennette peygamber ve dostlarının makamlarını tanıtırken onları kendilerinden daha düşük niteliklere sahip kimselerle birlikte zikreder. Müellif konuyla alakalı olarak Kur'ân-ı Kerim'de geçen peygamberlerin kıssalarından örnekler getirmiştir.²⁹⁶

59- Kur'ân-ı Kerim'in en güzel yola iletmesi.

Kur'ân-ı Kerim'in bu özelliği belirli bir konuda olmayıp tüm konularda söz konusudur. Tüm noksanlıklardan münezzah olan Allah, en güzel şekilde yarattığı insanların kendisine kulluk etmesini ister. Kulların gerçek mutluluğu ise yaratıcılarını tanıyıp gerekli taat ve ibadetlerde bulunarak huzura kavuşmalarıdır. Kur'ân-ı Kerim, insan için faydalı olan ne varsa o konuda tavsiyelerde bulunmuştur.²⁹⁷ Belirtilen bu husus, insan hayatını düzene sokmayı amaçlayan bir kâidedir.

60- Kur'ân-ı Kerim'in kıssalarla eğitim yöntemi.

Kur'ân-ı Kerim, vermek istediği mesajı çeşitli yollarla verir. Bunlardan bir tanesi de kıssalardır. Kur'ân-ı Kerim, genelde kıssaları detaya girmeden anlatır. Bu da anlatılandan çok verilen mesajın önemine dikkat çekmek içindir. Kur'ân-ı Kerim, kıssayı ilkin icmâli anlatırken sonrasında ayrıntılar hakkında bilgi verir. Bu durum, Kur'ân-ı Kerim'in kıssalar konusundaki üslublarından birisidir. Kur'ân-ı Kerim, bir konuyu anlatırken başka bir konuya geçer. Bu husus, Kur'ân-ı Kerim'in çoğu yerinde belirtilen şekildedir.²⁹⁸ Kur'ân kıssaları, usûl konuları içerisinde yer almaktadır.

61- Kur'ân-ı Kerim'in zamanı değerlendirme konusunda yöntemi.

²⁹⁵ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 141-142.

²⁹⁶ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 143-145.

²⁹⁷ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 146-147.

²⁹⁸ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 148-150.

Kur'ân-ı Kerim, zamanın boşa geçirilmemesine ve ondan yararlanmaya büyük önem verir. İslam dininin hükümlerinin çoğunun uygulanması zamana bağlıdır. Çok sayıda ayette zaman vurgusu görülmektedir.²⁹⁹

62- Kur'ân-ı Kerim'de sabrın işleniş biçimi.

İbadet ve diğer amelleri yapmada en büyük yardımcı sabırdır. Bütün istek ve arzulara karşı sabırlı olmak esastır. Sabrın sonu selamettir. Sabreden kimse Allah'ın emirlerini daha güzel bir şekilde yerine getirir. Her konuda sabırla hareket etmek başarının anahtarıdır.³⁰⁰

63- Hedefe varmanın imâna ve iyi amellere bağlı oluşu.

Kur'ân-ı Kerim, insanın hayırlı neticeler elde etmesini, hakîkî iman ve salih amellere bağlamaktadır. Kuru laf, taklitçilik ve dünyevî bir takım çıkarlarla ortaya çıkmayı sapmışların yöntemi olarak belirtmektedir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerim, sapmış olan Yahudi ve Hristiyanların durumlarını örnek olarak sunmaktadır.³⁰¹

64- Sarsıcı Olaylar Nedeniyle Meydana Gelen ve Derhal Ortadan Kalkan Yeis Halleri.

Zaman zaman hakkı ve inancı zayıf düşürmek için ortaya konulan şüpheler hakikat karşısında hemen yok olup dağılırlar. Peygamberler beşerin en üstünüdürler. Bu inanç iman gereğidir. Bakıldığında peygamberler dahî geçici olarak ye'se düşebilmektedir. Ama sonrasında Allah'ın yardımı sayesinde düştükleri yeisden kurtulurlar. Dolayısıyla inananlar Allah'ın yardımından asla ümid kesmemelidir.³⁰²

65- Bir vecibenin terk edilmesi veya bir haramın işlenmesi söz konusu olduğunda mübahın terk edilmesi.

Kur'ân-ı Kerim, haramın işlenmesi veya vacibin terk edilmesi söz konusu olduğunda mübahın terk edilebileceğini vurgular. Bu kâide "vasıtalar amaçlarla aynı

²⁹⁹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisan*, 151.

³⁰⁰ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisan*, 152-153.

³⁰¹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisan*, 154.

³⁰² Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisan*, 155-157. Müellif Sa'dî, insanların şüpheye peygamberlerin ise ye'se kapılabileceğinden bahsetmektedir. Peygamberlerin yeis hallerinin geçici olduğu ayetlerden anlaşılmaktadır. Ancak şüphe ve yeis kelimeleri hem metinde hem de tercümede birbirlerin yerine kullanılmıştır. Şüphe kelimesi peygamberlere isnad edilmiş gibi bir durum meydana gelmiştir. Eserin bu maddesi incelenirken bu hassas duruma dikkat edilmelidir.

hükme tâbîdir” kâidesi kapsamındadır. Bu kâide, fıkıh usûlünde seddü zerâî ilkesiyle açıklanmaktadır.³⁰³

66- Söz ve fiillerin ahlâk ve sıfatlara delâlet etmesi.

Akıllı kimse nerede, ne şekilde davranacağını bilir. Aynı şekilde câhil ile âlim kimselere nasıl muâmelede bulunacağını da bilir. Ağzından çıkan kelam, kişinin ahlâkına delâlet eder. Uygulamaları ilmi siyasetinin kuvvetli oluşunu gösterir.³⁰⁴

67- Kur’ân-ı Kerim’in şüphe ve kuruntulardan kurtulmak için net ve açık olan haberleri tercih etmeyi istemesi.

Şüpheden kurtulmak için, doğruluğu kesin olanın peşinden gidilmelidir. Şüphe, hakikate zarar vermez. Bu konu muhkem ve müteşâbih konusuyla yakından ilgilidir. Müteşâbih ayetler, muhkem ayetler tefsir edilir gibi açıklanmalıdır.³⁰⁵

68- Kur’ân-ı Kerim’de aralarındaki fark belli olduğunda üstün olanı açıklamaya gerek duymadan iki zıt unsurun zikredilmesi.

Bu kâide iman ve küfür, tevhid ve şirk gibi pek çok Kur’ân-ı Kerim ayetinde mevcuttur. Ayetlerde bazen tek taraf açıklanırken her iki taraf açıklanmaktadır. Bu durum, Kur’ân-ı Kerim’in belagatla alakalı bir yönüdür.³⁰⁶

69- Allah için bir şeyi terk edene daha iyisinin verilmesi.

Kur’ân-ı Kerim’de örnek şahsiyet olarak gösterilen ve övülen kişilerin başından bu tür hadiseler mutlaka geçmiştir. Bu kişiler en sevdikleri şeyleri bile imanları uğruna terk etmişlerdir. Allahu Teâlâ onlara mükâfat olarak üstün nimetler vermiştir. Müellif konuyla alakalı olarak muhacirler, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Ashabu’l-Kehf ve Hz. Meryem’i örnek olarak okuyuculara sunmaktadır.³⁰⁷

70- Kur’ân-ı Kerim’in fitne ve şerr ehli kişilerle mücadele yöntemi.

Kur’ân-ı Kerim, fitne ve fesad ehli kişilerle mücadeleyi üstlenmiştir. Bu kimselerden kurtulmanın tek yolu Kur’ân-ı Kerim’in mesajına kulak vermektir. Daha önce konuyla alakalı başlıklar müstakil kâide olarak sunulmuştur. Ateistler,

³⁰³ Sa’dî, *Kavâidü’l-Hısan*, 158.

³⁰⁴ Sa’dî, *Kavâidü’l-Hısan*, 159-160.

³⁰⁵ Sa’dî, *Kavâidü’l-Hısan*, 161.

³⁰⁶ Sa’dî, *Kavâidü’l-Hısan*, 162-163.

³⁰⁷ Sa’dî, *Kavâidü’l-Hısan*, 164.

müşrikler, münafıklar, koministler, bidatçiler, hizipçiler ve cana, mala, ırza düşmanlık yapanlar fesat ehli kimselerdir. Kur'ân-ı Kerim'in muhkem kalesine giren güvende olur. Dışarda kalan fitne ve belalara maruz kalır. Kur'ân-ı Kerim emniyetin kaynağıdır.³⁰⁸

71- Anlamları çok geniş ve kapsamlı olan bazı ayetler.

Kur'ân-ı Kerim'in her bir ayeti kendi başına bir kâide ve esastır. Bu durum, Kur'ân-ı Kerim'in Allah katından indirildiğinin delilleri arasındadır. Müellif geçen yetmiş madde esnasında çeşitli Kur'ân-ı Kerim ayetlerini bir araya getirerek ifade ettikleri ortak vurguyu kâideleştirmiştir. Bu kâide başlığı altında cevâmiu'l-kelim tarzında kısa ve hükmü açık ayetleri zikrederek son kâideyi de oluşturmuştur.³⁰⁹ Bu kâidenin içindeki ayetler incelendiğinde bunların Kur'ân-ı Kerim'in önemli vasıflarının anlatıldığı kurallar bütünü oldukları fark edilmektedir.

3.2. YAZILIŞ AMAÇLARI

Herşeyden evvel kavâidle alakalı eserler arasından bu ikisinin seçilmesinin amacı, ilkinin tefsiri bir ilim olarak kabul edip kavâidle alakalı kural ve esasları ortaya koymak amacıyla yazılmış klasik dönem eserlerinden olmasından dolayıdır. İkincisinin ise modern dönemde yazılan ve ele aldığı tefsir ilmi ile alakalı konuları kâideler halinde zikreden bir çalışma olması sebebiyledir.

3.2.1. et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir

Çok yönlü (zû vücûh) bir âlim olan Kâfiyecî, tefsir ilmi ile insanın durumunu beden ile göz organının ilişkisine benzetmektedir. Tefsir ilminin konusu Kur'ân-ı Kerim olduğundan şerefi, fazileti ve üstünlüğü diğer ilimlere nazaran daha büyüktür.³¹⁰ Bu eser, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasına vesile olan tefsir ilminin kâidelerini bir araya getirmek için yazılmıştır.

Kemmiyet bakımından ağırlığı fazla olmayan bu eser, keyfiyet itibariyle çok değerlidir. Usûle dair yazdığı eserinde Kâfiyecî, tefsir ilminin kâideleri olduğunu vurgulamaktadır. Müellif, genel olarak iki ana kâide eşliğinde eserini yazmıştır.

³⁰⁸ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 165-167.

³⁰⁹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 168-171.

³¹⁰ Kâfiyecî, 17.

Bunlardan ilki tefsir, te'vil, Kur'ân-ı Kerim, sûre ve âyet kelimelerinin açıklanması. İkincisi ise Kur'ân-ı Kerim'i rey ile tefsir edilirken uyulması gereken şartların neler olduğu meselesidir. Müellif eserini, hoca ve talebe ilişkisine dair uyulması gereken şartları açıklayarak bitirmiştir.³¹¹

Kâfiyecî, yazdığı eseriyle iftihar etmektedir. Kendisinden evvel hiç kimsenin tefsir ilmi alanında *et-Teysîr* gibi bir kitap yazmadığını vurgulamaktadır. Her müellifin kendi eseriyle övünmesi doğal bir şeydir. Ancak çağdaşı olan Bedrettin ez-Zerkeşî tarafından yazılan *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eser, *Teysîr*'den çok daha mükemmeldir.³¹² Pek çok tarihi kaynakta Kâfiyecî'nin kendisinden önce yaşayan Zerkeşî'nin *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* ve Bulkînî'nin *Mevâkiu'l-Ulûm* isimli eserlerini görmeden bu cümleyi söylediği ifade edilir. Şayet görseydi böyle bir cümle kullanmaktan imtinâ ederdi denmektedir.³¹³

Bütün bu söylenenlere rağmen kavâid çalışmalarında ismi geçen bu eser, tefsir ilmi kâidelerinin oluşmasında ve tefsirin fıkıh ilmi gibi usûl kazanmasında kemmiyet açısından olmasa da keyfiyet açısından katkısı büyüktür. Çünkü müellifin eseri tefsir ilminde kavâid konusuyla alakalı ilk eserlerdendir. Hacimce küçük olan bu eserin tefsir ilmindeki konumu büyüktür.

3.2.2. el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân

Eserin yazılma amacını müellif çalışmasının mukaddime kısmında açıklamaktadır. Bu amaç doğrultusunda içeriği incelendiğinde çalışmanın ne kadar değerli, faydalı olduğu açıktır. Müellif eserin yazılma amacıyla alakalı olarak şunları söylemektedir:

Bu çalışma, Kur'ân-ı Kerim'in tefsiriyle alakalı olarak kadri yüce, faydası büyük esas ve kâideler içermektedir. Bu esas ve kâideler, okuyup üzerinde düşünenlere, Allah'ın kelâmını kavramak ve onunla hidâyet bulmak isteyenlere yardımcı olacaktır. Çünkü bu kâideler, kul için tefsirin kapılarını aralar, pek çok tefsir kitabının içermediği kavrama ve anlama yöntemlerini okuyucuya sunar.³¹⁴

³¹¹ Suyûtî, *İtkân*, 7-8.

³¹² Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 603.

³¹³ İbn İmad, 489.

³¹⁴ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısân*, 7.

Her dönemde olduğu gibi modern dönemdeki müslümanların en büyük görevleri Kur'ân-ı Kerim ve sünnet merkezli bir hayat yaşamaktır. Kur'ân-ı Kerim ve sünnetin önemini bilmek ise bu alanlarla alakalı çalışmaları araştırmakla mümkündür. Özellikle Kur'ân-ı Kerim konusunda kendisini donanımlı hale getirmek isteyen bir kişi, başta tefsir olmak üzere usûl kitaplarını çok iyi okumalı ve bunları Kur'ân-ı Kerim üzerinde uygulayarak hayatını sürdürmelidir. İşte müellifin mukaddime kısmında belirttiği hususlar bu durumu ifade eden güzel, veciz sözlerdir. Kişi belli kâide ve kurallar dâhilinde Kur'ân-ı Kerim'i öğrenme gayretlerini daha da aktif hâle getirmelidir. Bu sayede çalışmaları daha faydalı olacaktır.

Müellif tarafından tefsir usûlüne fayda sağlamak amacıyla yazılan eser, 71 kâideden oluşmaktadır. Kâideler dikkatli bir şekilde incelendiğinde lügat, Kur'ân-ı Kerim ve ulûmu'l-Kur'ân konularına yardımcı olan kurallar oldukları dikkat çekmektedir. Ancak araştırma esnasında bu kâidelerin hangi ilim dalına âit olduğuna değinilmemekle birlikte yaklaşık yirmi tanesi doğrudan tefsir usûlü ile alakalıdır. Eser, modern dönem kavâid çalışmalarının en önemlilerinden birisidir. Müellifin belirttiği üzere eser, çeşitli kâideler eşliğinde Kur'ân-ı Kerim'in daha iyi anlaşılması ve ahvalinin bilinmesi amacını taşımaktadır.

Tefsir ilminde usûl tartışmalarının yapıldığı bir ortamda yazılan kavâid isimli eserler genel mânâda tefsir ilminin usûlü olduğunu hatırlatan çalışmalardır. Modern dönem kavâid çalışmalarından biri olan *el-Kavâidü'l-Hisan*, zengin içeriği ve örneklik teşkil eden üslûbuyla yetmiş bir kâide ile tefsir ilminin usûle dayalı kurallarını ortaya koymak amacıyla yazılmıştır. Ancak bu kâideler detaylı incelendiğinde hepsi doğrudan usûl kâidesi değildir. Kimisi fıkıh, kimisi Kur'ân, kimisi de lügat kâideleridir. Bu özellikler dikkate alınarak eserin değerlendirmeye alınması daha faydalı olacaktır.

3.3. YÖNTEMLERİ

3.3.1. et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir

et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir isimli eser, son dönem kavâid eserlerinde olduğu gibi sistematik bir metod takip edilmeden kaleme alınmıştır. Ancak çalışma kendi bünyesinde düzenli bir çalışmadır. Böyle bir eserin kaleme alınmasının amacı diğer

ilimlerde olduğu gibi tefsir ilminin usûl ve kâidelerinin olduğunu ispatlamak ve ortaya koymaktır. Müellif bu amaç doğrultusunda eserini kaleme almış ve ilim dünyasına miras bırakmıştır.

Müellif eserini mukaddime, iki bab ve bir hâtîme üst başlıklarıyla tefsir ilmini yakından ilgilendiren konuları açıklamak için hacimce kısa bir şekilde yazmıştır. Müellifin ilim dünyasındaki otoritesi eserinde dikkat çekmektedir. Açık ve net bir şekilde sözünü ortaya koyan müellif, ihtilafli konuları anlatırken genelde soru ve cevap üslûbunu kullanmaktadır.³¹⁵ Müellif, bu üslûbunu kitap boyunca çoğu konuyu işlerken titiz bir şekilde devam ettirmiştir.

Çalışma boyunca pek çok kelimenin tanımını yapan müellif, kelimenin türediği kökene varıncaya kadar âlimlerin konuyla alakalı farklı görüşlerini zikrederek adı geçen ifadeleri açıklığa kavuşturmuştur. Bu sayede anlatılan konu akılda daha kalıcı hale gelmiştir.³¹⁶ Ele alınıp incelenen konu tarif edilirken ayet, hadis, sahabe kavli ve kadîm ulemânın konuyla alakalı görüşleri kullanılmıştır.³¹⁷

Müellif, şiirlerle istihsad getirme,³¹⁸ konuyla alakalı şahsın ismini vererek örneklendirmeye gitme gibi³¹⁹ üslublar eşliğinde anlatılan meselenin daha iyi kavranması için çeşitli yöntemler kullanmıştır. Ayrıca Kâfiyecî, ele aldığı meseleleri eser boyunca tartışarak îzah etmektedir.

3.3.2. el-Kavâidü'l-Hisân li-Tefsiri'l-Kur'ân

Müellif, kâidelerden yola çıkarak tefsir ilmiyle meşgul olan kimsenin bilmesi gereken kuralları açıklamıştır. Bunu yaparken eserin mukaddime kısmında tefsir ilminin önemini anlatarak konuya başlamıştır. Müellif, eserini çeşitli lügat, Kur'ân-ı Kerim, usûl ve ulûmu'l-Kur'ân konularından hareketle yetmiş bir kâide halinde oluşturmuştur.

Klasik dönem kavâid eserlerine nazaran, kavâidle alakalı bu eserin sistematığı düzenlidir. Müellif, çeşitli konuları ilk olarak maddeler haline getirmiştir. Sonrasında ise konunun önemini, mâhiyetini ve özelliklerini ayrıntıya girmeden veciz bir şekilde

³¹⁵ Kâfiyecî, 31-32-36.

³¹⁶ Kâfiyecî, 34.

³¹⁷ Kâfiyecî, 43.

³¹⁸ Kâfiyecî, 74.

³¹⁹ Kâfiyecî, 52.

anlatmıştır. Sonrasında konu bütünlüğü içerisinde ayetler örnek olarak verilmiştir. Eserin başında benimsediği bu yöntemi kitap boyunca aynı titizlikle uygulayan müellif, yöntem itibariyle başarılı bir çalışma ortaya koymuştur.

Müellif, lügat ve usûl merkezli kâideleri aynı üslubu kullanarak açıklamıştır. Müellif, çeşitli konuları kâidelerle usûl ve esas haline getirdikten sonra konu hakkında kısa ve öz açıklamada bulunmuştur. Kur'ân-ı Kerim ayetlerini çokça kullanarak konunun anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Buradaki kâidelerin birbirinden tamamıyla farklı olduklarını söylemek yanlış olur. Bazı kâideler birbirinin tekrarı gibidir.³²⁰

Tasnif konusunda sıralamaya gitmekten ziyade, mukaddime bölümünden sonra konuları karışık bir şekilde kâideleştirerek ele alan müellif maddeler halinde çeşitli mevzuları incelemiştir. Bu yönüyle diğer çalışmalardan farklılık arz eden eser, kendi metodolojik sistematiği içerisinde tutarlı ve faydalı bir çalışmadır. İçerik itibariyle hacimli bir eser değildir. Bu durum gereksiz açıklamalara gitmeden kısa, yalın ve sade bir eser ortaya koyma amacından kaynaklanmaktadır. Müellif kendince gereksiz uzatma cümlelerinden sakınmıştır. İçerik itibariyle eser, başlıkları ile tam bir uyum içerisindedir.

Eser, kapsam itibariyle tefsir usûlünün bütün konularını ele almasa da seçilen meselelerin kâideler halinde belirtilmesi hususunda mâhiyet ve şekil açısından kimi zaman detaylı kimi zaman ise yüzeysel bilgiler sunmaktadır. Eserin kapsam ve içerik olarak her şeyi içine aldığı söylenemez. Tefsir ilminin usûlüne dair tartışmaların arttığı bir dönemde kavâid başlığı ile usûl oluşturma çabalarının güzel örneklerindedir. Eser, belirtilen hususlar başta olmak üzere modern dönem kavâid çalışmalarından birisidir. İsim ve içerik olarak araştırma ile tam bir uyum halindedir.

3.4. KULLANILAN KAYNAKLAR

3.4.1. et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir

Eser, bütüncül bir şekilde incelendiğinde kaynak kullanma hususunda zengin olmadığı fark edilmektedir. Tefsir ilmi ile alakalı kitaplardan yalnızca İmam Nevevî'nin

³²⁰ 34. ve 35. Kâideler için Bkz: Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısan*, 96, 98.

(ö. 676/1277) *et-Tibyan fî Âdâbi Hamaleti'l-Kur'ân* isimli eserini kullanmıştır.³²¹ Eserde, hadis kaynakları tefsir kaynaklarına nisbeten daha fazladır. İmam Buhârî'nin (ö. 256/869) *Sahih-i Buhârî*³²² isimli çalışması bunlardan bir tanesidir. Diğerleri Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned* isimli eseri ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) ve Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'leridir. Müellif kaynaklardan yola çıkarak hadisleri rivayet etmektense sahabe ravilerini esas alarak rivayette bulunmayı daha çok tercih etmiştir.

Ayrıca Kâfiyecî, lügat konuları başta olmak üzere çeşitli ihtilâfin bulunduğu meselelerde metin içi şahıslardan alıntı yapmaktadır. Bu alıntıların kaynakları mevcut olmasa bile aktarılan rivayetlerde herhangi bir sorun olmadığı düşünülmektedir. Örneğin kelimeye marifelik kazandıran “elif-nun” takısının geçtiği ayetlerde edatların hangi anlamda oldukları belirtilmiştir. Ayrıca fethalı mı yoksa kesralı mı okunacağı hususunda âlimlerin görüşleri zikredilmiştir. Bu konuda Abdülkâhir Cürçânî ile Zemahşerî'nin konuya yaklaşımlarını müellif belirtmektedir.³²³

Başta Kur'ân-ı Kerim ayetleri ve Hz. Peygamberin (s.a.v.) hadisleri olmak üzere itikâdî ve amelî mezhebler konusunda ismi geçen şahıslarla alakalı bilgiler, eserin tahkikini yapan Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'ye âittir. Dolayısıyla eser günümüz dipnot ve kaynakça anlayışı açısından zayıftır.

Tefsir ilminin kâidelerini ve usûlünü ortaya koymak maksadıyla eserini kaleme alan Kâfiyecî, kendisinden önce kimsenin böyle bir çalışma yapmadığını belirtmektedir. Yararlandığı kaynaklar göz önüne alındığında müellifin kitabından daha önce yazılmış İbnu'l-Cevzî'nin *Funûnu'l-Efñan* isimli eserine, Süleyman b. Abdulkavî et-Tuffî'nin *el-İksîr fî İlmi't-Tefsir* eserine, İbn Teymiyye'nin *Mukaddime fî Usûli't-Tefsir* eserine Zerkeşî'nin *Burhan fî Ulûmu'l-Kur'ân* isimli eserine herhangi bir atıf yapmamıştır. Durumun böyle olması Kâfiyecî'nin bu eserleri görmemiş olabileceğini yahut eserini yazarken bunlardan istifâde etmemiş olduğunu ortaya koymaktadır.³²⁴

³²¹ Kâfiyecî, 38.

³²² Kâfiyecî, 45.

³²³ Kâfiyecî, 53.

³²⁴ Yalnız, 41.

Müellif, çalışmasının sonunda vakti müsâit olduğunda eserini genişleteceğinden bahsetmektedir.³²⁵ Kaynakları belirtmemiş olması, daha sonra belirteceği için olabilir. Ancak böyle bir çalışma sonradan yapılmamıştır. Eser, ilk yazıldığı şekliyle günümüze ulaşmıştır.

3.4.2. el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân

Kur'ân-ı Kerim ayetlerinden yola çıkarak tefsir ilminin kâidelerini oluşturan müellif, bu kuralların dikkate alınarak tefsir faaliyeti yapılmasını arzulamaktadır. Sayılı fıkıh usûlü kâideleri istisna tutulursa müellif neredeyse Kur'ân ayetleri ve hadisler dışında kaynak kullanmamıştır. Eserde iki tane fıkıh kâidesi tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi, beşinci tefsir kâidesinde geçen (شرع من قبلنا شرع لنا ما لم ينسخ).³²⁶ Diğeri ise altmış beşinci tefsir kâidesindeki (vasıtalar gâyelerle aynı hükme tâbidir) kuraldır.³²⁷ Müellif önemli konularda fırka ve kişilerin görüşlerini kaynak göstermeden belirtmektedir.³²⁸

Sa'dî, eserinin önemli esas ve kâideler içerdiğini belirttikten sonra bunların tefsir ilmiyle uğraşanlara fayda sağlayacağını belirtmektedir.³²⁹ Eser detaylı incelendiğinde kavâid ve tefsir usûlüne dair kendisinden önce yazılan çalışmalara hiç atıfta bulunulmadığı fark edilmektedir.

Suudi Arabistan'da yaygın din öğretimi şekillerinden birisi mescidlerdeki halkalardır. Bu halkalarda dersler gönüllülük esasıyla yapılır. Müellif, halkalarda dersler veren hocalardan birisidir. Kendisi eserin mukaddime ve içeriğinde halkalarda yaptığı derslerden oluşan notları derleme yaparak kitabını yazdığını belirtmese de kaynak konusunda ve içerikle alakalı vaziyet eserin bu derslerden oluşturulduğu izlenimini vermektedir. Ancak belirtilen bu durum kesin bilgi değildir.

Eser klasik dönem kavâid yazarlarından Kâfiyecî'nin eseri ile karşılaştırıldığında Kâfiyecî'nin eseri daha zengin bir konumdadır. Dolayısıyla müellif, kaynaklardan hareketle eserini kaleme almamıştır. Daha önceki şahsi bilgilerinden hareketle kâideleri Kur'ân ayetlerinden hareketle bir araya getirmiştir. Müellifin böyle bir metod izlemesi, kâideleri Kur'ân-ı Kerim'den yola çıkarak oluşturma amacını taşıdığını göstermektedir.

³²⁵ Kâfiyecî, 85.

³²⁶ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısân*, 18.

³²⁷ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısân*, 158.

³²⁸ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısân*, 61.

³²⁹ Sa'dî, *Kavâidü'l-Hısân*, 7.

3.5. KAVÂİD ÇALIŞMALARINA KATKILARI

3.5.1. et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir

Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda kavâid ismiyle yazılan eserlerin sayısı artmaya başlamıştır.³³⁰ Tefsir ilminde Kâfiyecî'nin eserini kaleme alması aynı döneme denk gelmektedir. Daha önceleri kavâid ismi her ne kadar tefsir ilminde kullanılmaya başlanmış olsa da müellifin yaşadığı çağda önemli bir konuma yükselmiştir. Dolayısıyla bu eserin tefsir ve kavâid ilmindeki konumu çok önemlidir. Eser, hem ilklerden olduğu hem de tefsir ilminin kâidelerini bir araya getirme amacıyla yazıldığı için değerlidir.

Suyûtî, hocası Kâfiyecî'ye Kur'ân ilimleri alanında ulemânın neden hadis ilmindeki gibi eser yazmadıkları hakkında serzenişte bulunur. Bunun üzerine hocası *et-Teysîr* isimli eserini Suyûtî'ye gösterir.³³¹ Suyûtî'nin *Tahbîr* ve *İtkân* isimli eserlerini yazmasında hocası Kâfiyecî'nin *et-Teysîr* isimli çalışmasının etkisi büyüktür.³³² Ayrıca kavâid üzerine yapılan akademik çalışmalarda Kâfiyecî'nin *et-Teysîr* isimli çalışması kaynak olarak kullanılan bir eserdir.³³³

Kâfiyecî tefsir ilminde kavâid konulu mevcut eserlerden ikincisinin müellifi'dir. Tûfî, lügat ve belagat kurallarından hareketle kavâid çalışması yaparken Kâfiyecî kavâidle alakalı kuralları oluşturmak için eserini kaleme almıştır. Ancak modern dönem eserlerinden şekil itibariyle farklıdır. Eser hem ilklerden olması hem de içeriği sebebiyle, kendisinden sonraki kavâid üzerine yazılan eserlere kaynaklık yapmaktadır. Tefsir ilminde kavâid ismi zikredildiğinde neredeyse doğrudan Kâfiyecî ve eseri göz önüne gelmektedir.

3.5.2. el-Kavâidü'l-Hısân li-Tefsiri'l-Kur'ân

Tefsir ilminde kavâid literatürü, modern dönemde daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle Arap Dünyasında tefsir usûlüne dair kaleme alınan eserlere ve Türkiye'deki tefsir alanında kavâid çalışmalarına bakıldığında bu durum

³³⁰ Baktır, 207.

³³¹ Demirci, Mehmet, *Tefsir Usûlüne Duyulan İhtiyaç*, 412.

³³² Suyûtî, *İtkân*, 7-8. (Ayrıca Kâfiyecî'nin *Teysîr* isimli eserini yazma amacının Molla Fenârî'nin *Aynu'l-Âyân* isimli eserindeki varlığını söylediği halde belirtmediği kâideleri meydana çıkarmak olduğu belirtilmektedir.)

³³³ Karacelil, *Tefsir Usûlünün Yapısı ve İşlevi*, 91; Sebt, 44.

anlaşılmaktadır. Konunun önem kazanmasında *el-Kavâidü'l-Hisân* isimli eserin katkısı olduğu düşünülmektedir.

Eser üzerine pek çok tahkik çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalarını yapanların başında kavâid alanında ilk akademik çalışma yapan Hâlid b. Osman es-Sebt gelmektedir. Sa'dî'nin eserinin kendisinden sonraki eserlerde kaynak olarak gösterilmesi, tefsir ilminde kavâid konusunda *el-Kavâidü'l-Hisân* isimli eserinin ne kadar değerli bir çalışma olduğunu ortaya koymaktadır.

Tefsir ilminde kavâid konusu, fıkıh ilmindeki kâideler gibi kişiye bir usûl kazandırdığı düşünülmektedir. Sa'dî'nin tefsir ilminin kapsamına giren konuları kâideleştirerek anlatması sonraki çalışmalara örneklik teşkil etmiştir.

Klasik dönem eserlerinin içerikleri kavâide dair bilgiler verse de şekilleri kâide vurgusundan uzaktır. Özellikle Kâfiyecî, eserini tefsir ilminin konularını kâideleştirme amacıyla yazmıştır. İsim ve amaç olarak kâide vurgusu Kâfiyecî'nin eserinde görülmekle birlikte konular kâideleştirilmeden ele alınmıştır. Dolayısıyla şekil itibariyle Sa'dî'nin eseri Kâfiyecî'nin eserine nazaran daha ön plana çıkmaktadır. Ancak Kâfiyecî'nin eserinin ilmî yönü Sa'dî'nin eserinden daha derinliklidir.

3.6. TEFSİR USÛLÜNE KATKILARI

3.6.1. *et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir*

Kâfiyecî, sistematik düşünme biçimini ön planda tutan bir kişidir. Eseri yazma konusundaki gayreti, Molla Fenârî'nin talebesi olması, Osmanlı Devletinde medrese eğitimi görmesi müellifin hayatında elde ettiği başarıları artırmıştır.³³⁴ *et-Teysîr* isimli eser, başarılı çalışmalardan biridir.

Eser, bilinen tefsir usûlü eserlerine nazaran hacimce geniş ve sistematik değildir. Ancak kendi bütünlüğünde mukaddime, iki bab ve bir hâtimeden oluşması eserin sistematik tarzda kaleme alındığı izlenimini vermektedir. Kâfiyecî eserinin bu yönüyle ve daha önce *et-Teysîr* gibi bir usûl-i tefsir yazılmaması sebebiyle çalışmasıyla övünmektedir.

³³⁴ Sahâvî, 259-260.

Tefsir ilmini bir disiplin olarak gören müellif konusu, amacı ve sınırları itibariyle bu ilmin özelliklerini yazmış olduğu eserinde ispatlamaya çalışmıştır. Müellif, hocası Molla Fenârî'nin *Aynu'l-Ayan* adlı eserinin mukaddimesinde değindiği tefsir ilmi konusuna önemli bir açılım getirmiştir. Ancak tefsir ilmi konusunda müellif ile hocası arasında ihtilaf vardır. Eser, tefsir usûlünün felsefesine nüfuz edebilmiş, sahasında ilk yazılan çalışmalardandır.³³⁵

Kendisinden önce tefsir ilminde böyle bir eserin kaleme alınmadığını belirten müellif, tefsir ilimlerini tanıtmaktan ziyade, tefsirin mâhiyetini ve subûtiyetini ispatlamak üzere eserini kaleme almıştır. İsmine bakıldığında tefsir ilminin kâidelerini ispatlamayı amaçlayan eser, tefsir usûlü amacıyla kaleme alındığı görülmektedir.³³⁶

İlk babda tefsir, te'vil ve tefsir ilmi gibi konularda gerekli îzahlar yapan müellif, ikinci bölümde ise tefsir ilminin kâideleri ve çeşitli meseleler hakkında teorik îzahlar yapmayı amaçlamıştır. İkinci bölümde genel olarak tefsir ilminin gerek lügavî ve gerekse ulûmul-Kur'ân şeklinde kâidelere sahip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca ilk kısımdaki tefsir usûlü konularından bazıları ikinci kısımda ayrıntılı bir şekilde yeniden ele alınıp incelenmiştir.

İcâzu'l-Kur'ân, muhkem ve müteşâbih, esbâb-ı nüzul ve nesh meselesi gibi çeşitli tefsir usûlü konularını ele alan müellif, tefsir ilminin kapsamına giren başlıkları eserinde anlatma gayretine girmiştir. Ancak modern dönem tefsir usûlü ve kavâid eserlerinde olduğu gibi konular sistematik olarak ele alınmamıştır.

Tanıtilan eserler arasından bu eserin seçilmesi, alanında yazılan klasik dönem ilk eserlerinden olmasından dolayıdır. Bir diğeri ise çok yönlü bir kişiliğe sahip olan müellifin kavâidle alakalı görüşlerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu eserin tefsir ilminde usûl tartışmalarına yardımcı olduğu düşünülmektedir. Tefsir ilminde kavâid konulu bu eserin incelenmesi, usûl tartışmalarının belirli bir zemine oturtulmasında önem taşıdığı içeriği itibariyle fark edilmiştir.

³³⁵ Demirci, Mehmet, "Tefsir Usûlünün Felsefesi: Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir Örneği", *Osmanlı Toplumunda Kuran Kültürü ve Tefsir Çalışmaları I*, İstanbul 2010, 297.

³³⁶ Yalnız, 112.

3.6.2. el-Kavâidü'l-Hisân li-Tefsiri'l-Kur'ân

Usûl konusunda, çeşitli ilimlerde olduğu gibi tefsir ilminde tartışmalar söz konusudur. Kimisi tefsirin bir usûlü olmadığını iddia ederken kimisi de ulûmü'l-Kur'ân konularının usûl olduğunu belirtmektedir. Ayrıca tefsir ilminin mebâdî, makâsîd ve mesâil itibarıyla diğer ilimlerde olduğu gibi usûle sahip olduğu söylenmiştir.³³⁷ Üzerinde inceleme yapılan *Kavâidü'l-Hisan*, ilim dünyasında hâkim olan bu tartışmaların gölgesinde yazılan modern dönem kavâid eserlerindedir.

Usûle dair tartışmaların yoğunlaştığı modern dönemde, müfessir ve çok yönlü bir âlim olan müellif, bu ilmin bir usûle sahip olduğunu savunan kişilerdendir. Müellif, eserinde usûl tartışmalarıyla alakalı teorik bilgi sunmasa da çalışmanın içeriği tefsir ilminin bir usûle sahip olduğunu haber vermektedir. Müellifin kaleme almış olduğu bu eser, “tefsir ilminin bir usûlü vardır ve bunlar da ortaya konulan kâideler şeklindedir” fikrini göstermektedir. Eser hakkında Süleyman Karacelil şunları söylemektedir:

Sa'dî'nin adı geçen eseri, çeşitli tefsir kâidelerinden oluşmaktadır. Ayrıntılı konulara girmeksizin kâidelerin verilip açıklandığı eser kanaatimizce bu alanda en işlevsel eserlerden birisidir. Usûl kâidelerinin her biri âyetlerden örnekler eşliğinde akıcı ve anlaşılır bir üslubla sunulmakta, dile getirilen kâidelerle tefsir, dil, Kur'ân ilimlerine dair pek çok husus ortaya koyulmaktadır.³³⁸

Necmettin et-Tûfî tarafından dillendirilen ve Kâfiyecî tarafından geliştirilen kavâid tarzındaki usûl anlayışı, İbn Teymiyye'nin *Mukaddime fi Usûli't-Tefsir* isimli eserini yazması ile resmiyet kazanmıştır. Bu eser tefsir usûlü eserlerinin en eskisi sayılır. Eser, isimlendirme konusunda kendisinden sonra yapılan çalışmaları önemli ölçüde etkilemiştir. Eserde tefsir usûlü çalışmalarında incelenen meseleler vardır.

Modern döneme gelindiğinde çeşitli ülkelerde yapılan kavâid çalışmaları, tefsir ilminin bir usûle sahip olduğu bilgisini vermektedir. Tefsir ilminde kavâid eserlerinin genel anlamda usûl konusunu belirli bir zemine oturtmak üzere kaleme alındıkları düşünülmektedir. Sa'dî tarafından kaleme alınan *el-Kavâidü'l-Hisan*, tefsir ilminin bir usûlü olduğunu kabul eden anlayışla yazılmış modern kavâid çalışmalarından birisidir.

³³⁷ Çiçek, Halil, 27-28; Çetiner, 256; Çetin, 205.

³³⁸ Karacelil, *Tefsir Usûlünün Yapısı ve İşlevi*, 104.

SONUÇ

Kavâid, çeşitli ilimlerde farklı anlamlarda kullanılırken bu araştırma neticesinde tefsir ilminde umûmî olarak usûlün bir parçası olduğu husûsî olarak ise tefsir usûlü ile aynı mânâda kullanıldığı tespit edilmiştir. Kaynaklarda “temel, kök ve esas” anlamında kullanılan usûl kelimesi sonradan “yöntem ve metod” manasını kapsamına almıştır. Buradan hareketle klasik dönem eserleri kavâid kavramını tefsir usûlü ile eş değer mânâyâ gelen ulûmu'l-Kur'ân anlamında kullanmışlardır. Modern dönem eserlerinde bu durum aynı olmakla birlikte tefsir usûlü vurgusu daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır.

Kavâidü't-tefsir kavramı tefsir ilminde eser ismi olarak 652 vefat tarihli Mecdüddin İbn Teymiyye el-Harrânî tarafından ilk defa kullanılmıştır. Tefsir ilminde kavâid üzerine yazılan eserlerden kimisi doğrudan kavâidü't-tefsir başlığını taşıırken kimisi de aynı anlama gelen benzer kavramlarla kaleme alınmıştır. Literatür kısmında incelenen eserlerden altı tanesinde “kavâidü't-tefsir” kullanımını var iken, diğerlerinde kavâid ve aynı anlama gelen başka kelimeler kullanılmıştır.

Tefsir ilminde kavâid veya aynı mânâyâ gelen başka isimli eserler sınırlı sayıdadır. Tabakat ve rical eserlerinden tespit edilen tefsir ilminde kavâid yazarları şunlardır: Mecdüddin İbn Teymiyye, İbn Sâîğ, Tûfî, İbn Vezir, Kâfiyecî, Şeyh Osman, Şeyh Sa'dî, Halid Abdurrahman el-Akk, Habenneke el-Meydânî, Sebt ve el-Ubeyd'dir. Müellifler klasik ve modern dönem kavâid yazarlarıdır.

Ayrıca Türkçe olarak Muhammed Aydın ve Cüneyt Eren konuyla alakalı çalışma yapmıştır. Bu iki müellifin eserleri Türkçe yazılmaları hasebiyle önemlidirler. Çünkü tefsir ilminde kavâid konusunun Türkçedeki konumu bu eserlere bakılarak daha iyi anlaşılmaktadır. Bu araştırma Türkçe yapılmıştır. Arapça yazılan kavâid eserlerinin Türkçeye yansımalarını öğrenmek için Türkçe eserler önem taşımaktadırlar.

Kavâide dair yazılan eserlerin tamamı, tam anlamıyla tefsir usûlünün bir parçası olan kavâidüt-tefsir amacıyla yazılmamıştır. Özellikle Halid Abdurrahman el-Akk'ın eseri her ne kadar tefsir usûlünde kavâid amacıyla yazılmış olsa da içeriğinde fıkıhla yakından ilgili başlıkların olduğu görülmektedir. Eser, kavâid vurgusundan ziyade usûl vurgusunu ön plana çıkarmaktadır.

Kâfiyecî ile Şeyh Osman arasında yaklaşık üç asır vardır. Bu süre zarfında yazılmış kavâid ismiyle eserlere kaynaklarda rastlanmamıştır. Bu dönemde kavâid

çalışmaları isimlendirme olarak yerini ulûmu'l-Kur'ân çalışmalarına bırakmış ya da kavâid çalışmalarına ihtiyaç duyulmamıştır. İlk durumun olma ihtimali çok daha kuvvetlidir.

Kâfiyecî ve Sa'dî, tefsir usûlü konularını merkeze alarak kavâid ile alakalı eserlerini kaleme almışlardır. Ancak eserler arasında farklar vardır. Kâfiyecî'nin eseri tefsir ilminin kapsamına giren konuları kâideleştirme amacı ile yazılmıştır. Ancak eserde kâide vurgusu yok denecek kadar azdır. Sa'dî ise bu konuda daha başarılıdır. Ele aldığı meseleleri kâide vurgusuna dikkat ederek eserinde incelemiştir. İçerik itibariyle ise durum tam tersidir. Kâfiyecî'nin eserinin ilmî yönü daha ön plandadır.

Klasik dönemde tefsir usûlü “esas ve temel” anlamlarında kavâid ismiyle kullanılmıştır. Modern dönemde ise “yöntem ve metod” manalarında tefsir usûlünde kâideleştirme gayesiyle kullanılmışlardır.

Tefsir ilminde kavâid üzerine yapılan bu araştırma, bir başlangıç çalışmasıdır. Bu konuda daha uzun ve hacimli araştırmaların ilim dünyasına önemli fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Akademik anlamda kavâidü't-tefsir kavramı, şekil ve muhteviyat açısından tefsir ilminde yeni bir alan olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak kavâid türü eserlerin usûl tartışmalarına katkı sağladığı, tefsir ilminde usûlün bir zemine oturtulmasında kâidenin önemli bir işlevinin olduğu araştırma neticesinde ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Akk, Abdurrahman Hâlid, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâidühü*, (İkinci Baskı), Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1986.
- Ali Haydar Efendi, *Düreru'r-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, (yy) İstanbul 1330.
- Askalâni, İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-Kâminetü fî A'yâni'l-Mieti's-Sêmineti*, (thk: Muhammed Abdü'l-Muîd Dân), Dâirati'l-Maârifî'l-Osmâniye, SaydarAbad/Hind 1972.
- Atar, Fahreddin, *Fıkıh Usûlü*, Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul 2011.
- Aydar, Hidayet, *Klasikten Moderne Seçme Tefsir Metinleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016.
- Aydın, Muhammed, *Genel Tefsir Kuralları*, Nun Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul 2012.
- Baktır, Mustafa, "Kaide", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXIV, İstanbul 2001, 205-210.
- Baysal, Sıddık, "Tanımları Üzerinden Tefsir İlminin Mahiyeti Üzerine Bir Değerlendirme", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2015, 221-242.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-Müfessirin*, Ravza Yayınları, İstanbul 2008.
- , *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1968.
- Bulut, Ali, *Erken Dönem Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), SDÜSBE, Isparta 2009.
- Bulut, Ali, "Türkiye'de Tefsir Usulü/Ulûmu'l-Kur'ân Tartışmaları" *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü*, Ankara 2009, 382.
- Candan, Abdulcelil, *Kur'ân'ı Anlamada Temel Esaslar*, Guraba Yayınları, İstanbul 2008.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, (19. Baskı) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010.

- Cevdet Bey, *Tefsir usûlü ve Tarihi*, Kayıhan Yayınları, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2002.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *Tâcü'l-Lügati ve Sihâhu'l-Arabiyye (es-Sihâh)*, (thk: Şihâbuddin Ebu Amr), Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1990.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, Ta'rifât, Daru'l-Fadîleh, Kâhire (ty).
- Çalışkan, İsmail, "İlahiyat Fakülteleri XIV. Tefsir Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve Geçmişten Günümüze Tefsir İlmi: Konusu, Hedefi ve Sınırları Paneli (12-12 Mayıs Gaziantep)", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21, s.1, Haziran 2017, 759-766.
- Çalışkan, Necmettin, *Abdurrahman Hasan Habenneke el- Meydânî ve Tefsîri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), AÜSBE, Ankara, 2013.
- Çelebi, Kâtib, *Keşfü'z-Zünûn Dâru'l-İhyâ-i Türâsi'l-Arabî*, Beyrut 1357.
- Çelik, Ömer. " Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-III Hicri V-XI. Asırlarda Kur'ân İlimleri" *İSAV*, İstanbul 2002, 52.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi* (İkinci Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul 2012.
- Çetiner, Bedrettin. "Usûl-i Tefsir" *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996.
- Çiçek, Halil, *20. Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996.
- Çiçek, Mehmet. "Tefsir İlminin Tanımı: Molla Fenârî Örneği" *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1, no. 1, Nisan 2017, 1-20.
- Deliser, Bilal, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü*. Rağbet Yayınları, İstanbul 2014.
- Demirci, Mehmet, "Tefsir İlminin Mahiyeti", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 2017, 21-46.
- Demirci, Mehmet, "Tefsîr Usûlünün Felsefesi: Teysîr fi Kavâidi İlmi't-Tefsîr Örneği", *Osmanlı Toplumunda Kuran Kültürü ve Tefsîr Çalışmaları - 1*, 2010, 295.
- Demirci, Muhsin *Tefsîr Terimleri Sözlüğü* Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul 2015.
- , *Tefsir Usûlü* (19. Baskı) Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul 2012.

- Demiri, Lejla, “Tûff”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XLI, İstanbul 2012,324-327.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayını, Ankara 1993.
- Doğru, Mehmet Seri, *Abdurrahman b. Nâsır Sa'dî'nin Hayatı, Eserleri ve 'Teyşîru'l-Kerîmi'r-Rahmân' İsimli Tefsirindeki Metodu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜSBE, Konya, 2007.
- Duman, M. Zeki. *Uygulamalı Tefsîr Usûlü ve Tefsîr Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri 1992.
- Ebu'l-Bekâ, el-Kefevî,. *el-Külliyât Mu'cemü fi'l-Mustalahât ve'l-Furuki'l-Lugaviyye*, Müessesetü'r-Risâle, Lübnan 1998.
- Eren, Cüneyt *Tefsir Okumalarına Giriş Külli Kâideler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.
- Eser, Ali Erkan, *Ulûmu'l-Kur'ân Geleneği ve Muhammed Abdulazim Zurkânî'nin Menâhilü'l-İrfan Fî Ulûmi'l-Kur'ân Adlı Eseri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜSBE, Kayseri, 2011.
- Fenârî, Şemsüddin Muhammed b. Hamza, *Aynu'l-Âyân: Tefsîru Sûreti'l-Fâtihâ*. İstanbul 1326.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâh 'ul-Münir fî Garîbi eş-Şerhi'l- Kebîr*, Mektebetü Lübnan, Lübnan 1987.
- Firuzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed *el-Besâir Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz el-Mektebetü'l-İlmiyye*, Beyrut (ty).
- Gökbulut, Hasan, “Kâfiyecî”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXIV, İstanbul 2001, 154.
- Güven, Şahin *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, Şura Yayını, İstanbul, 2001.
- Hallaf, Abdü'l-Vehhâb, *İlmü Usûli'l-Fıkh*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2011.
- Hûlî, Emin, *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, Kitâbiyât, Ankara 2006.

- İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyis el-Lügat*, (nşr: Abdüsselam Muhammed Harun), Dârû'l-Fikr, Beyrut 1991.
- İbn İmâd, Abdü'l-Hayy b. Ahmed el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1989.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Beyrut 1968.
- İbn Receb el-Hanbelî *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 2004.
- İsfâhânî, Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut (ty).
- Kâfiyecî, Muhyiddin Muhammed b. Süleyman, *et-Teyisîr fî Kavîdi İlmi't-Tefsîr*, Mektebetü'l-Kudsî, Kâhire 1998.
- Kahhâle, Ömer Rıza *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.
- Kara, Ömer, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında 'İ'tibar, Sebebin Husûsîliğine Değil, Lafzın Umûmîliğinedir' İlkesine Usûlcülerin Metodolojik Yaklaşımları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), AÜSBE, Ankara, 2001.
- Karacelil, Süleyman, *Tefsir Usûlünün Yapısı ve İşlevi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), MÜSBE, İstanbul, 2010.
- Karacelil, Süleyman, "Tefsir Usulünün Yeterliliği", *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü*, Ankara, 2009, 421-440.
- Karagöz, Mustafa. "el-İksîr fî Kavâidi't-Tefsîr Tefsîr Örneğinde Tefsîr Usûlü Yazımına Bir Katkı" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, no. 17, Ocak 2010, 171-200.
- Kattan, Mennâ Halil, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (İkinci Baskı), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2014.
- Kırca, Celal, "İbn Teymiyye" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, LX İstanbul 1999, 390-391.
- Kızılkaya, Necmettin, "Hanefî Furû-ı Fıkıh Eserlerinde Fıkhî Kâidelerin Uygulama Alanına Bir Örnek Olarak Bedâiu's-Sanâi, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, no. 8, 2006, 79-88.

- , *Hanefî Mezhebinde Kavâid İlmi ve Gelişimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), SÜSBÜ, Konya, 2011.
- Kutluboğa, Ebu'l-Fedâ, *Tâcü't-Terâcim*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1992.
- Maşalı, Mehmet Emin, "Şeyh Osman'ın Kavâidü İlmi't-Tefsir İsimli Eseri", *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'ân Tefsîrine Hizmetleri* (Ensar), 2012: 262-263.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, "Hasan Habenneke el-Meydânî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, 323-324.
- , *Kavâidü't-Tedebbürî'l-Emseli li-Kitâbillâhi Azze ve Celle*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 2009.
- Mukbil, Ömer b. Abdullah, *Kavâidü Kur'âniyye*, Tedebbür Yayınları, Riyat 2012.
- Nüveyd, Âdil, *Mu'cemü'l-Müfessirin min Sadri'l-İslâmi ve hatta'l-Asri'l-Hâdir*, (yy) 1988.
- Özel, Mustafa, "Tefsir Usûlü İle İlgili Bir Eser", *D.E.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, no. XIII-XIV, 20011, 309-312.
- Özer, Hasan. "Kâfiyecî ve el-Kitâbü'l-Vecîzü'n-Nizam fî İzhâri Medârîki'l-Ahkâm Adlı Risâlesi" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, no: 9, 2007, 351-378.
- Öztürk, Mustafa, "Tefsirde Usûl(süzlük) Sorunu", *İslâmiyât*, 2003, 69-84.
- Pirinç, Ahmet, *Osmanlı Bilginlerinden Muhyiddin el-Kâfiyecî'nin Felsefî Görüşleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜSBE, Elazığ, 2009.
- Râcihî, Abduh, *et-Tatbîku's-Sarfî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut 2004.
- Rûmî, Fahd b. Abdurrahman, *Buhûs fî Usûli't-Tefsîr ve Menâhicuhu*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 1992.
- Sa'dî, Abdurrahman, *el-Kavâidü'l-Hısan li-Tefsiri'l-Kur'ân*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1999.
- , *Teysîru'l-Kerimi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennan*, Guraba Yayınları, İstanbul 2016.

- Sahâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'u'l-Lâmî' li-Ehli'l-Karni't-Tâsiî*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1992.
- Seber, Abdülkerim, "Necmettin et-Tûfî'nin 'el-İksir fî Kavâidi İlmi't-Tefsir' İsimli Eserinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi" *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, 25-59.
- Sebt, Hâlid b. Osman, *Kavâidü't-Tefsir Cem'an ve Diraseten*, Dâr-u İbn-i Affan, Kâhire 2013.
- Subkî, Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Takiyüddin, *el-Eşbah ve'n-Nezâir*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, (yy) (ty).
- Suyûtî, Celaluddin, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâidi ve Fürûu Fıkhî's-Şâfiî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- , *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâr-u İbn-i Hazm, Beyrut 2015.
- Suyûtî, Celâlüddin, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mecmau Melik Fahd, Medine 1426/2004.
- Sülün, Murat, *İslami İlimlerde Metodoloji- III Tefsir Nasıl Bir İlimdir?* Ensar Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Şimşek, Mehmet Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2016.
- Taftazânî, Sa'duddin Mesut b. Ömer, *Telvîh Ale'l-Tevzîh*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Tahânevî, Muhammed b. Ali, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.
- Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333-1342 [1915-1924].
- Taşköprüzâde, Ahmet Efendi, *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde Fî Mevzûâti'l-Ulûm*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- Tayyâr, Abdullah b. Sâbih, *Abdurrahman Sa'dî Müfessiran*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Dâru İbnü'l-Cevzî, Riyad 2000.

- Tehânevî, Muhammed A'lâ, *Mevsûatü Keşşâfi Istulâhâti'l-Fünûn Ve'l-Ulûm*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996.
- Tûfî, Necmeddin Süleyman b. Abdulkavi, *el-İksîr fî İlmi't-Tefsîr*, (thk: Abdulkadir Hüseyin), Mektebetü'l-Adâb, Kahire 1977.
- Tuzcu, Abdullah, *Kur'ân-ı Kerim Açısından Mecellenin Külli Kâideleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Erzurum 2012.
- Tülü, Ali, *Necmeddin Tufo'nin Maslahat Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, İstanbul 2006.
- Ubeyd, Ali b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerim Usûlühü ve Davâbiduhu*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 2010.
- Yalnız, Fatma, *Tefsir Usûlünde Süreklilik ve Etkileşim: Bulkîni, Kafiyeci ve Suyûti Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), HÜSBE, Çorum, 2014.
- Yavuz, Safa, *Muhyiddin El-Kafiyeci'nin Nüzhetü'l-İhvân Adlı Eserinin Edisyon Kritiği, Tefsir Ve Dil Yönünden İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜSBE, İzmir 2015.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979.
- Yıldırım, Mustafa, *Mecelle'nin Külli Kâideleri*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2012.
- Yılmaz, Zeynep, *Tefsir Usûlü Alanında Te'lif Edilmiş Türkçe Eserler Üzerine Bir Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜSBE, Kayseri, 2013.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1975.
- Zehebî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. Mektebetü'l-Vehbe, Kâhire 2000.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1984.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakâiki'n-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2012.

Zerkeşî, Bedreddîn, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Hadis, Kâhire 2006.

Zirikli, Hayreddin, *el-Alâm Kamûsü Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ min'el-Arab ve'l-Müsta'rebîn ve'l-Müsteşrikin*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 2002.

Züheyle, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1985.

Zürkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2005.

<http://www.alukah.net/culture/0/4436/>. (07/10/2017).

<http://www.alukah.net/web/alshehry/0/26612/> . (07/10/2017).

<http://www.alyaum.com/article/1009500> . (07/10/2017).

<http://www.khaledalsabt.com>. (07/10/2017).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Muhammet ÇOL
Doğum Yeri ve Tarihi	Bursa – 23.10.1992
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Marmara Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	Pedagojik Formasyon Stajı
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	D.İ.B, Y.Ö.K
İletişim	
E-Posta Adresi	muhammet.col@adu.edu.tr
Tarih	27.12.2017